

Uitvoeringsagenda Rijke Groenblauwe Leefomgeving

Intensiveringen 2019

provincie **HOLLAND**
ZUID

Provinciale Staten, 20 februari 2019

Voorwoord

Zuid-Holland staat onder druk. Grote veranderingen, zoals die van ons klimaat, de bodemdaling, verstedelijking en de energietransitie hebben een enorme impact op de leefbaarheid van deze prachtige provincie. Willen we deze opgaven allemaal sectoraal ontwerpen, dan hebben we misschien wel vier keer de oppervlakte van Zuid-Holland nodig.

Door ze integraal aan te pakken gebruikt de uitvoeringsagenda deze transitie als vliegwiel om onze groenblauwe leefomgeving te versterken en leefbaar te houden. Want, we krijgen maar één kans om Zuid-Holland ook voor de volgende generatie een mooie thuisbasis te maken.

We zetten ons in om zo'n 240.000 nieuwe woningen te realiseren voor een belangrijk deel in de steden, maar dan wel op een klimaatbestendige en gezonde manier. Zo blijft Zuid-Holland leefbaar voor mens én dier.

Voor de landbouw en de natuur vormt de klimaatverandering een grote bedreiging. Maar laten we dit juist zien als een uitdaging om samen met onze partners te verkennen hoe we onze water-, eco- en voedselsystemen klimaatbestendig maken. We smeden nieuwe coalities met partners. Alleen door samen aan en door te pakken worden de ambities van de rijke groenblauwe leefomgeving verwezenlijkt.

En als ik zie wat we de afgelopen acht jaar allemaal al met elkaar tot stand hebben gebracht, dan heb ik er alle vertrouwen in dat wij samen deze uitdaging aan willen en kunnen gaan om het tot een succes te brengen.

Neem jij samen met ons deze groenblauwe handschoen op?

Han Weber, gedeputeerde Natuur en Recreatie, Landbouw en Energie

Inhoudsopgave

Voorwoord

1	Zuid-Holland: een delta onder druk	1
2	Uitvoeringsagenda 2019	5
2.1	Verduurzamen landbouw	
2.2	Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur	
2.3	Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland	
2.4	NatuurRijk Zuid-Holland	
3	Realisatiestrategie	11
4	Datagedreven en doelgericht samenwerken	15
5	Instrumenten opgevegericht inzetten	19
5.1	Bestuurlijk samenwerken en communiceren	
5.2	Juridische kaders stellen, toezicht houden en handhaven	
5.3	Financieren, inclusief beheer	
	Bijlage uitvoeringsagenda RGBL	
	• met een inhoudelijke toelichting op de prioriteiten	
	• met een toelichting op de doorlopende inzet van PZH	
	• met een doorkijk in een ambitieagenda	

1 Zuid-Holland: een delta onder druk

De grootschalige transitie in Zuid-Holland

De aankomende jaren vinden er grootschalige transitie plaats die een grote impact zullen hebben op de ruimtelijke kwaliteit, de watersystemen, de natuur en het landbouwkundige en recreatieve gebruik van het landschap. Deze transitie vormen de urgentie van de uitvoeringsagenda Rijk Groenblauwe Leefomgeving (RGL):

- **Meer mensen en woningen**

De bevolking in Zuid-Holland neemt toe. Dat vereist ongeveer 240.000 nieuwe woningen voor 2040 in Zuid-Holland. Dit half miljoen extra inwoners gaan ook werken en reizen. Daarmee neemt de druk op de ruimte en de infrastructuur verder toe. Het ontbreken van voldoende groen en water van goede kwaliteit in steden staat een gezonde leefstijl in de weg.

- **Vermindering CO₂-uitstoot**

Conform de afspraken in het Klimaatakkoord, moeten we in 2030 de CO₂-uitstoot met 49% terugdringen, om de opwarming van de aarde te beperken tot een temperatuurstijging van 2 °C. Daarvoor nemen we diverse maatregelen:

- Een energietransitie, waarbij we in 2020 minimaal 9% van de energieconsumptie in Zuid-Holland duurzaam opwekken.
- De uitstoot van broeikasgassen verminderen door verduurzamen van landbouw- en voedselsystemen o.m. door innovaties voor een concurrerende agrofoodsector.

De verwachting is dat deze opgave voor 2030 vele malen groter zal worden naar aanleiding van het Klimaatakkoord.

- **Klimaatadaptatie**

De klimaatverandering zal in het waterrijke Zuid-Holland voelbaar zijn door de zeespiegelrijzing, extreem weer, wateroverlast, droogte, hittestress, verzilting en hogere temperaturen. Deze gevolgen vereisen aanpassingen in het watersysteem, de waterbergende functie van gebieden en de inrichting van:

- Steden.
- Het landelijk gebied.
- De waterkeringen van de kust, de delta en de rivieren.

- **De bodemdaling**

75% van de provinciale bodems daalt. Dit vraagt vooral in de steden en dorpen in de veenweidegebieden om ingrijpende maatregelen die vergaande consequenties hebben voor de polders waar ze deel van uitmaken. De maatschappelijke kosten zijn tot 2050 op 22 mld. geraamd.

- **Zuiniger omgaan met grondstoffen**

Om verspilling van grondstoffen en uitputting van de bodems te voorkomen willen we naar een circulaire economie en landbouw. In 2030 willen we 50% minder primaire grondstoffen gebruiken. In 2050 is het grondstofverbruik grotendeels circulair. De emissies van stikstof, fosfaat en het gebruik van bestrijdingsmiddelen zijn naar een acceptabel niveau teruggebracht, zowel in het water als in de lucht (KRW en PAS).

- **Meer biodiversiteit en biomassa aan insecten**

Het gaat slecht met de biodiversiteit; het Zuid-Hollandse landschap staat onder grote druk. De natuur gaat achteruit door vooral de intensieve landbouw, verstedelijking en de gevolgen van stikstofdepositie. Bijzondere soorten, zoals weidevogels, verdwijnen. Insecten, zoals bijen en vlinders, sterven uit. We zetten alles op alles om deze afname te keren. Vooral buiten de natuurgebieden neemt de biodiversiteit fors af. Daarom is extra inzet nodig voor de landbouwgebieden, de bermen, de recreatiegebieden en de steden.

Zuid-Holland is koploper vestigingsklimaat werelddelta's

De Zuid-Hollandse kenniseconomie is bij uitstek in staat om de transitie op een slimme en integrale manier aan te pakken. Geen enkele andere Delta in de wereld beschikt namelijk over de som van:

- Zo veel hoogwaardige kennisinstellingen.
- De grote innovatiekracht van het bedrijfsleven.
- Een efficiënt wereldwijd distributienetwerk.
- Een enorme hoeveelheid participerende organisaties en inwoners.
- Een betrouwbare overheid die van aanpakken weet.

Met de integrale omgevingsvisie van Zuid-Holland zijn zes richtinggevende ambities gekozen. De zes ambities staan niet op zichzelf; ze zijn geworteld in de historie, ligging en de economische structuur van Zuid-Holland en ze zijn gekoppeld aan de strategische uitdagingen van deze regio. Door in te zetten op deze ambities dragen we bij aan het sterker maken van Zuid-Holland. De ambitie 'gezonde en aantrekkelijke leefomgeving' is een van deze ambities. De veranderingen waar Zuid-Holland voor staat, vragen om een nieuwe vormgeving van de relatie tussen de samenleving, de economie en de natuur. Dit levert spanningen en dilemma's op die naar voren komen in specifieke opgaven. In de verdere uitwerking van het omgevingsbeleid, gaan we de opgaven in concrete programma's integraal en gebiedsgericht uitwerken. Dit doen we voor de groenblauwe thema's via de Uitvoeringsagenda RGBL.

De ambitie van een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving als integraal onderdeel van de omgevingsvisie is verder uitgewerkt in de visie RGBL. Onze partners delen de ambitie om een groenblauwe leefomgeving te bouwen, die tot één van de rijkste van Europa behoort. Een gezonde en rijke groenblauwe leefomgeving draagt immers fors bij aan het vestigingsklimaat en het aantrekken en vasthouden van kenniswerkers. De visie RGBL heeft een tijdshorizon van 2050 en berust op vijf pijlers:

1. Gezonde leefomgeving voor mens en natuur.
2. Groenblauw in en om de stad.
3. Landschap en duurzame landbouw.
4. Beheren, ontwikkelen en beschermen.
5. Beleven en genieten van de leefomgeving.

Hoe de agenda RGBL bijdraagt aan de transitie

De provincie wil met de maatschappelijke partners de eerder beschreven grote transitie zodanig vorm geven dat deze integraal bijdragen aan onder meer de rijke groenblauwe leefomgeving van Zuid-Holland. Dat betekent dat we de komende vijf jaar met de partners de

best mogelijke scenario's en oplossingen ontwerpen, die én bijdragen aan de transitie én de groenblauwe kwaliteiten zoals deze in de visie RGBL staan beschreven ten goede komen. We kunnen echter niet alles tegelijk aanpakken en gaan ons dus focussen, zodat we de meeste winst verwachten te pakken. De agenda RGBL heeft daarom een keus gemaakt voor vier strategische opgaven. De agenda dient ervoor om de transitiepartners richting te geven en te ondersteunen bij het verkennen van een integrale oplossing met meerwaarde voor een rijke groenblauwe leefomgeving. Met de volgende strategische opgaven verwachten we deze maatschappelijke meerwaarde voor de transitie te bereiken:

1. Verduurzamen landbouw

Een meer duurzame landbouw zal fors bijdragen aan de genoemde transitie. De agrarische sector en de voedselketens staan daarmee voor een grote verandering die ook ingrijpende gevolgen heeft voor het sociaal-economisch functioneren in de gebieden. Deze verandering kan, mits goed uitgevoerd, een grote bijdrage leveren aan het vergroten van de biodiversiteit en de biomassa aan insecten. Het draagt positief bij aan klimaatadaptatie, gezonde leefomgeving, circulaire economie. Ook kan het recreatieve en toeristische medegebruik een bron van nieuwe inkomsten zijn.

2. Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur

Laat de bouw van circa 240.000 nieuwe woningen bijdragen aan een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving waar het goed wonen en werken is, met toegang tot hoogwaardig groen, erfgoed en water. Elke ontwikkeling in een gebied of infrastructuure verbinding is een aanleiding om de groenblauwe kwaliteit te vergroten.

3. Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland

Zuid-Holland is een aantrekkelijke provincie met een grote diversiteit aan landschappen. Ambitie is de klimaatmaatregelen en stedelijke transformaties in steden en stadsranden met visie te ontwerpen, zodat de groene en waterrijke structuren meer met elkaar worden verbonden en daarmee een toeristisch en recreatief aantrekkelijk aanbod ontstaat.

4. NatuurRijk Zuid-Holland

Met de NNN en de Natura 2000 gebieden is de afgelopen 25 jaar een mooie stap gezet naar het remmen van de achteruitgang. De dynamische natuur in de delta en de duinen kan echter robuuster en klimaatadaptief worden, zodat het tegen een stootje kan. Soms vraagt dat een ander beheer, soms een kans pakken voor meer biodiversiteit, zoals bij de opening in de Brouwersdam. Daarnaast is de grootste winst voor biodiversiteit te boeken in steden en landbouwgebieden. Met natuurinclusief ontwerpen in deze gebieden kan de biodiversiteit toenemen en tegelijkertijd het draagvlak en de maatschappelijke meerwaarde worden vergroot. Dit vereist van bouwers, industrie, landbouw en ontwerpers meer natuurinclusief werken.

Ondertussen werken we verder aan eerder afgesproken doelen, zoals de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland, het verbeteren van het recreatief systeem en het bewaken van de waterveiligheid en de waterkwaliteit.

Kortom, we zien de grote transitie als een vliegwiel om hoogwaardige en integrale oplossingen te vinden voor een betere leefomgevingskwaliteit met meer biodiversiteit en recreatief medegebruik.

2 Uitvoeringsagenda 2019

In deze eerste Uitvoeringsagenda 2019 stellen we prioriteiten vast voor een volgende stap om de ambities van de visie RGBL te realiseren. Deze prioriteiten hebben we bepaald op basis van het effect op de ambities en de energie bij onze partners.

Deze keuzes voor 2019 bewegen zich binnen de bestaande financiële kaders van het programma Groen, Waterrijk en Schoon en de begroting. We nodigen onze partners uit zich met ons te richten op de volgende vier hoofdpogaven:

1. Verduurzamen landbouw
2. Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur
3. Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland
4. NatuurRijk Zuid-Holland

De urgentie van de grote transitie, zoals die van verstedelijking, energietransitie, klimaatopgave en zuinig omgaan met grondstoffen, is zo hoog, dat we al in 2019 hierop krachtig willen anticiperen. We willen vaart maken en gaan in 2019 de huidige uitvoeringsstrategie meer toespitsen op de vier hoofdpogaven in deze agenda.

In 2019 bereiden we ons zo met onze partners optimaal voor om snel en adequaat mee te werken aan de grote transitie en ze inclusief te laten bijdragen aan een gezonde en biodiverse leefomgeving.

En vanzelfsprekend zetten we voort waar de inzet van de provincie met de partners nu al bijdraagt aan deze opgaven en de wettelijke verplichtingen (zie bijlagen). In het onderstaande uitvoeringsschema staan de concrete resultaten voor 2019 samengevat weergegeven. De kosten hiervan zullen zich binnen de bestaande financiële kaders bewegen.

In de bijlage bij deze uitvoeringsagenda:

- worden deze opgaven inhoudelijk toegelicht en gespecificeerd.
- staat de doorlopende inzet nader omschreven.
- geven we een doorkijk met een ambitieagenda vanaf 2020.

Intensiveren	Nieuw resultaat	k€ Indicatief
 1. Verduurzamen landbouw		1.100
a) Reductie broeikasgassen uit veenweide conform afspraken in Klimaatakkoorden (i.r.t. bodemdaling).	Gebieden in beeld brengen met de meeste potentie voor CO2-reductie mede op basis van het watersysteem. En kansen benutten voor nieuwe (agrarische) bedrijfssystemen op natte veenbodem, en/of door koppeling met andere opgaven zoals waterberging, biodiversiteit en energietransitie. De effectiviteit van onderwater- en drukdrainage verkennen.	250
b) Uitvoering geven aan Nationaal Grondstoffenakkoord om in 2050 de transitie naar 100% circulair (w.o. landbouw) te hebben gemaakt. Onderdeel provinciaal programma Circulair Zuid-Holland.	Uitvoeringsplannen naar een circulaire landbouw (w.o. de omschakeling naar een duurzaam modern gemengd bedrijf met nieuwe verdienmodellen voor o.m. energie, toerisme en natuur). Dit doen we vanzelfsprekend samen met de sector.	250
c) Meer biodiversiteit, biomassa aan insecten en verbindingen.	Startklaar plan voor vergroten van de onderling verbonden biodiversiteit en biomassa aan insecten in het landelijk gebied.	200
d) Ontwerp energielandschappen aangrijpen als kans voor een duurzame landbouw en kwaliteit landschap.	Eerste ontwerpen voor kansrijke locaties uitgewerkt.	200
e) Een vitale regionale economie door in te zetten op een modern gemengd landbouwbedrijf.	Concrete acties met de sector uitvoeringsgereed.	200

Huidige inzet: met groene cirkels, 34 proeftuinen, voedselfamilies, gebiedsprogramma's en andere innovaties faciliteren we de koplopers in de transitie van de landbouw. Daarnaast zetten we onverminderd de inzet voort om de boerenlandvogels op peil te houden.

Intensiveren	Nieuw resultaat	k€ Indicatief
--------------	-----------------	---------------

2. Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur

5.000

a)	Groen, biodiversiteit, klimaat en water maken integraal onderdeel uit van binnenstedelijke transitie.	Scorekaart met criteria voor een gezonde stedelijke leefomgeving.	500
b)	Drie pilots voor kansrijke verstedelijkingslocaties met meer groenverbindingen – water – klimaat – biodiversiteit uitvoeringsgereed.	Westelijke Oude Rijnzone t.w. Katwijk – Leiden Bio Science Park Getijdepark t.w. Nw. Waterweg – Drechtsteden Schiezone, t.w. Rotterdam - Delft	500
c)	Gebiedskwaliteit voor biodiversiteit, erfgoed en recreatie vergroten bij infrastructurele projecten door investeren en herinrichten	Waaronder: Provinciale infra Groene Cirkel “Groene Boog” Rotterdam A 16 Robuust fietsnetwerk Metropoolregio	4.000
(uit IODS)

Huidige inzet: met groenparticipatieprogramma's, groenblauwe schoolpleinen en groene bedrijfsterreinen hebben we een eerste bescheiden impulsprogramma's voor de stad gestart.

3. Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland

850

a)	Dijkenperspectief en klimaatbestendige watersystemen.	Een integraal perspectief op dijken en watersystemen om de cultuurhistorie, biodiversiteit, klimaatadaptatie en recreatief gebruik te combineren met de waterveiligheid.	200
b)	Kansrijke verbindingen in eerste instantie focussen op de verstedelijkingslocaties (zie 2b).	Planvorming gereed (zie 2b). Westelijke Oude Rijnzone Getijdepark XL Schiezone	Zie 2b
c)	Routebureau in oprichting.	De kwaliteit en omvang van het routenetwerk in Zuid-Holland is geborgd.	150
d)	Water DNA van Zuid-Holland versterken.	Een impulsprogramma voor waterrecreatie en natuur is gestart voor Midden Holland, Hollandse Plassen en Hof van Delfland	500

Huidige inzet: het in de benen helpen van twee Nationale Parken heeft prioriteit. Daarnaast zetten we het stimuleringsprogramma ruitpaden voort. Het beschermen en beleven van het erfgoed zetten we voort. Het terugtrekken van de provincie uit recreatiegebieden is financieel vrijwel afgerond. We blijven deelnemen aan toeristische impulsprogramma's. De rol van vrijwilligers en civil science blijven we faciliteren.

Intensiveren	Nieuw resultaat	k€ Indicatief
--------------	-----------------	---------------

4. NatuurRijk Zuid Holland

1.350

a) Basiskwaliteit op orde.	Er staan uitvoeringsplannen gereed voor onderling (fijnmazig) verbonden gebieden t.b.v. boerenlandvogels, bijen, vlinders en andere insecten.	750
b) Robuuste biodiversiteit door meer dynamiek in kust, duinen en delta.	Met partners, w.o. LNV, I&W, RWS en de regionale waterbeheerders een klimaatbestendige visie ontwikkelen door een integrale water- en ecosysteembenadering van verbonden gebieden.	500
c) Biodiversiteit in de stad en het landelijke gebied (zie 1&2).	Zie 1 en 2	
d) Locaties voor nieuwe waterwinning juridisch beschermen in combinatie met functieverandering naar natuur.	Plan van aanpak beschermen nieuwe waterwingebieden gereed.	100

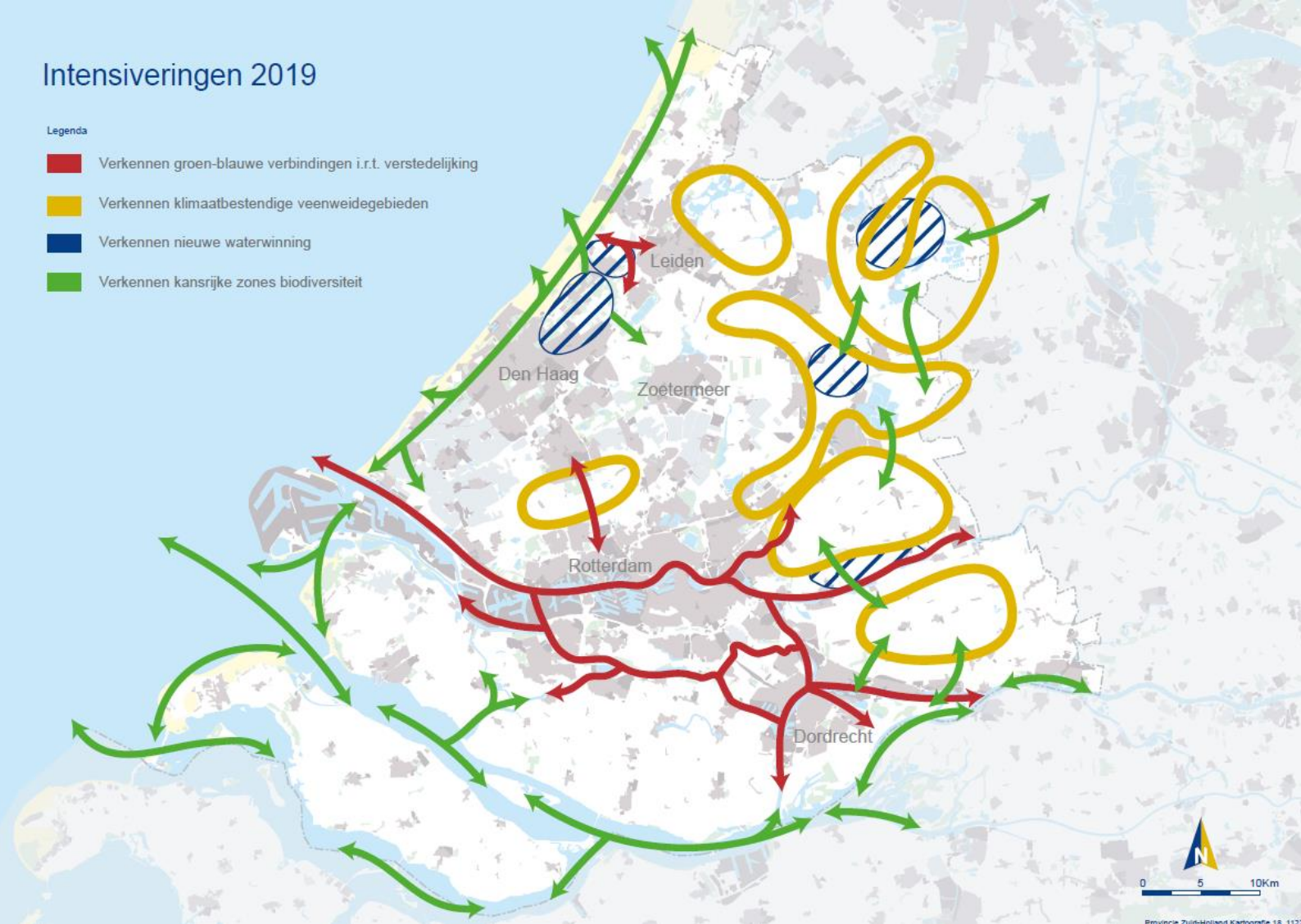
Huidige inzet: we werken onverminderd door aan o.a. de doelen N2000, versneld uitvoeren NNN, boerenlandvogels, KRW, het PAS en adequaat toezicht, handhaving en beheer. Het onlangs gestarte programma Icoonsoorten zetten we voort. Om de co-creatie voor meer biodiversiteit met fysieke ingrepen in Zuid-Holland (woningen, wegen en in het watersysteem) te benutten, zetten we de samenwerking met bedrijven en kennisinstellingen voort.

Overige activiteiten	1.050
1. Meten is weten:	200
a) Meetlat Groenblauwendement. b) Dashboard 'De staat van het Zuid-Hollands groenblauw 2018 – 2050. c) Kennisagenda met externe (kennis)partners. d) Digitaal samenwerkingsplatform en interactieve kaart.	
2. Instrumentenmix:	150
a) Opgavegericht inzetten financiële middelen. b) Meer gebruik maken van juridische instrumenten van anderen (bijv. de verordening ruimtelijke kwaliteit). c) Inzet en competenties PZH/W&G	
3. Proces, communicatie, promotie en organisatie Uitvoeringsagenda	700

Intensivering 2019

Legenda

- Verkennen groen-blauwe verbindingen i.r.t. verstedelijking
- Verkennen klimaatbestendige veenweidegebieden
- Verkennen nieuwe waterwinning
- Verkennen kansrijke zones biodiversiteit

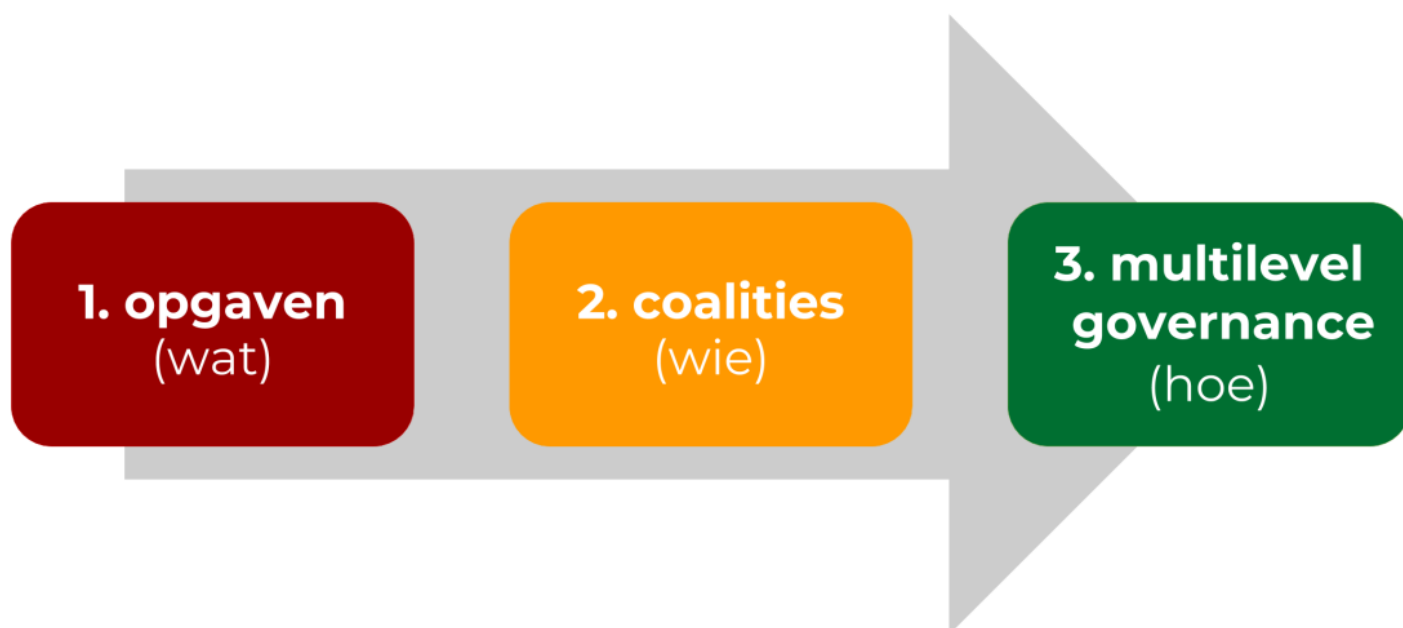
3 Realisatiestrategie

Samenwerken in coalities

Opgavegericht werken is de norm. Dit is steeds meer het uitgangspunt in de werkwijze van PZH en onze partners. Met andere woorden, de vastgestelde sectorale taak en bijbehorende systemen in de organisatie staan niet meer voorop. We werken primair vanuit de maatschappelijke opgaven die we met onze partners hebben bepaald. En zoeken vervolgens de beste manier van organiseren en sturen daarbij. Wat wij en onze partners concreet doen en hoe we dat samen aanpakken, hangt dus af van de strategische opgave en welk vitaal netwerk voldoende realisatiekracht kan genereren. Bij het stellen van prioriteiten laten we twee criteria zwaar wegen:

- De impact op de doelen en mijlpalen uit de opgaven.
- De energie bij partners om hieraan mee te werken

De strategische agenda legitimeert de provincie om als één van de partners scherpe keuzen te maken over onze inzet en op die manier te focussen op coalities waar we tot een meetbare meerwaarde komen voor de vier hoofdopgaven.

1. opgaven (wat)

De vier maatschappelijk opgaven in de uitvoeringsagenda zijn het vertrekpunt. Een heldere, ambitieuze en realistische focus met SMART doelen en mijlpalen.

In de uitvoeringsagenda RGBL zijn deze opgaven uitgewerkt.

2. coalities (wie)

Vervolgens zoeken we partners die willen bouwen aan vitale coalities om de gestelde opgaven, waar mogelijk gecombineerd met opgaven op andere thema's, aan te pakken. De opgaven zijn daarmee leidend en legitimeren de inzet van de provincie.

- Het begint met het verkennen welke netwerken/partners/stakeholders het verschil kunnen maken en welke rol zij willen vervullen. Bijvoorbeeld: toestemmer, financier, kennishouder, katalysator, organisator, verbinder, etc. Nieuwe netwerken kunnen dan ontstaan, zoals die van de Groene Cirkels, Klimaatconvenant, samenwerking met Royal FrieslandCampina of Akkoord Nationale Parken.
- Daarbij zoeken we ook naar een passend schaalniveau (landelijk, provinciaal, bovenregionaal, regionaal, bovenlokaal) waarop we met partners opgaven aanpakken. De klimaatopgave in een stad vraagt immers om andere coalities dan de CO₂-reductie in het veenweidegebied.
- De Provincie Zuid-Holland richt haar inzet op de meest vitale coalities. We willen voldoende realisatiekracht om de opgaven aan te pakken.
- Sommige coalities zijn generiek of themagericht, andere zijn meer gebiedsgericht. Elk gebied kent immers zijn eigen problematiek en prioriteiten. In de gebiedsagenda willen we de ambitie van de regionale partners samen laten komen met de provinciale ambities. De gebiedsagenda vormt tevens het vertrekpunt voor onder meer de landschapstafels, erfgoedtafels, Nationale Parken, groenblauwe city deals en Groene Cirkels om met een concreet bod te komen.

3. multilevel governance (hoe)

Tot slot bepalen de coalities wat de meest effectieve governance is. Met andere woorden: aan welke tafel regel je dat? Hierbij benutten we uiteraard bestaande overlegstructuren die RGBL opgaven willen adopteren.

De manier waarop de coalitiepartners (waarvan de Provincie Zuid-Holland er één is) de samenwerking structureren, wordt bepaald door onder meer:

- Invloed (eigenaarschap of ketenpartner)
- Bevoegdheden (wettelijke taken en politieke besluitvorming)
- Verantwoordelijkheden (bestuurlijk en juridisch)
- Toestemming verlenen (vergunningen, etc.)
- Geld
- (social) media

Uitgangspunten bij het ontwerpen van een vitale coalitie:

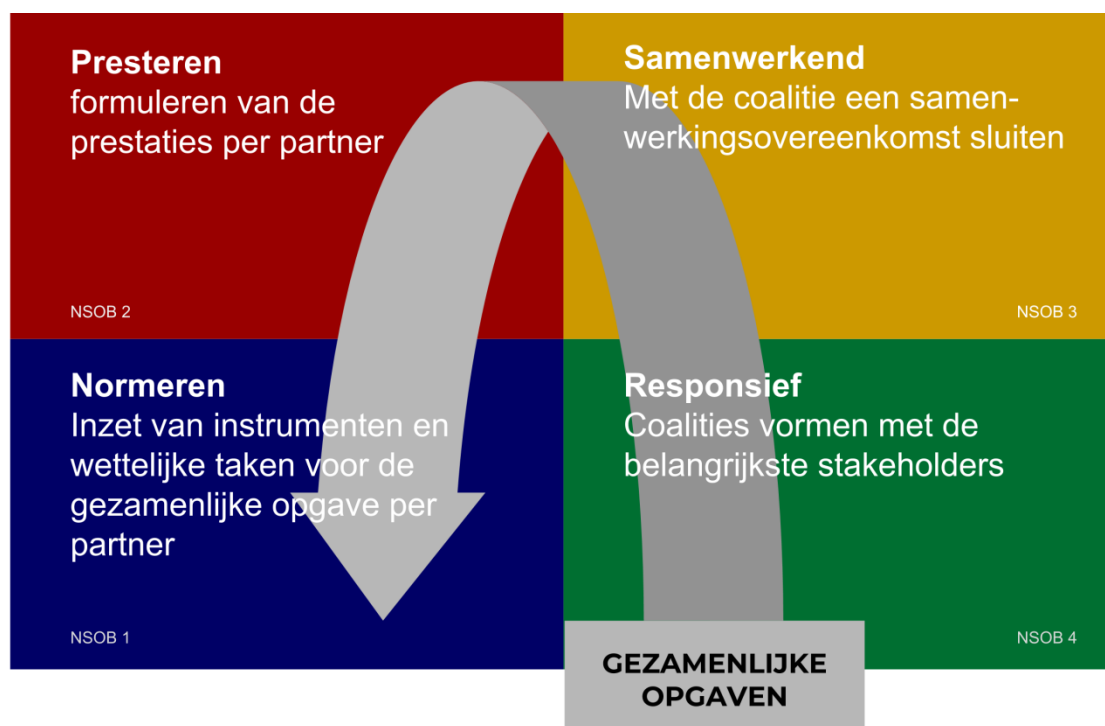
- Werken vanuit vertrouwen en transparantie.
- De coalitie werkt aan een gezamenlijke droom.
- Partners hebben substantieel mandaat.
- Partners zijn helder over hun belang, maar geven ruimte op het 'hoe' en 'waar'.
- Partners zijn bereid de meetlat RGBL-rendement te hanteren.
- Focus op het creëren van meerwaarde die partners samen willen bereiken.
- De toets van 'doen' en realisatiekracht moet er voor zorgen dat de coalitie meters maakt.
- Partners in de coalitie zijn gelijkwaardig, maar niet gelijk (verschillen in bevoegdheden en verantwoordelijkheden).
- Structuren zijn ondersteunend aan de opgaven, niet andersom.
- Een vitale coalitie bespreekt ook de exit-strategie.

Op deze manier willen we met onze partners slagvaardig, integraal, effectief en adaptief werken aan een rijke groenblauwe leefomgeving.

Realisatiespiraal

Coalities ontstaan, omdat belangen en opgaven elkaar raken.

- Responsief: de maatschappelijke opgaven gaan partners in coalities aanpakken. Deze opgaven worden in- en extern herkend en erkend.
- Samenwerkend: coalities krijgen vaste vorm in overeenkomsten en intentieverklaringen.
- Presteren: partners in de coalities spreken SMART af welke prestatie elke partner levert.
- Normeren: de partners zetten tijdig en transparant hun instrumenten om de doelen en mijlpalen van de opgaven te bereiken.

Gebiedsagenda's

De strategische agenda met de vier hoofdpogaven zijn leidend voor de inzet van het Provinciaal Bestuur. De strategische agenda legitimeert de provincie om, als één van de partners aan gebiedstafels, scherpe keuzen te maken over onze inzet en te focussen op coalities waar we tot een meetbare meerwaarde komen voor de vier hoofdpogaven.

In diverse gebiedscoalities willen we met onze partners de grote transities concretiseren in een gebiedspecifieke agenda, om zo de rijke groenblauwe leefomgeving uit de visie dichterbij te brengen. In de gebiedsagenda (zie voor een uitwerking de bijlage) willen we ook de ambities van de regionale partners samen laten komen met de provinciale ambities.

De omvang van de grootschalige transitie is enorm en kan niet afzonderlijk uitgewerkt worden. Daarvoor heb je vier tot zes keer Zuid-Holland nodig. Alleen wanneer alle partners integraal de transitie willen uitwerken, zorgen we voor een Zuid- Hollands landschap dat toekomstbestendig en leefbaar blijft. Dat vraagt om maatwerk en expertise van wetenschap, bedrijven, maatschappelijke organisaties en lokale partners.

De gebiedsagenda vormt het vertrekpunt voor gebiedscoalities, waarbij we onder meer met steden, waterschappen, buurprovincies, Landschapstafels, Erfgoedtafels, Nationale Parken, en bedrijven tot concrete deals willen komen. Je kunt dan denken aan groene cirkels, green city deals, gebiedsovereenkomsten, convenanten en landschaps- of erfgoedtafelprogramma's.

In 2019 zullen op basis van oriënterende gesprekken met landschapstafels, afspraken gemaakt worden over doorontwikkeling. Onderwerpen die bijvoorbeeld aan bod komen zijn: voor welke opgaven zien landschapstafels voor zichzelf een rol weggelegd, welke maatschappelijke partners en (collectieven) van bedrijven of boeren zijn nodig om te verbreden en hoe kan de samenwerking met de provincie als gelijkwaardige partner vorm krijgen. Het is de wens van de provincie dat de Landschapstafels verder bouwen aan vitale coalities en zo een belangrijke rol pakken bij het daadkrachtig realiseren van de uitvoeringsagenda.

Het betreft de volgende vier gebieden:

1. Hollandse duinen
2. Zuid-Hollandse delta
3. Groene metropool
4. Oostelijk weide- en plassen gebied

4 Datagedreven en doelgericht samenwerken

Het Zuid-Hollandse landschap kent vele schatten: het karakteristieke agrarische gebied, de steden met hun metropolitaanse uitstraling en haar historisch erfgoed. Met haar nieuwe visie, zet de Provincie Zuid-Holland zich in om deze schatten te behouden én te versterken. Dit doet zij samen met haar partners. Want de Provincie Zuid-Holland kan de ambities om de leefomgeving in de provincie groener, waterrijker en klimaatbestendiger te maken niet alleen waarmaken. We zoeken de samenwerking en willen de inzet van mensen en middelen ook doeltreffend laten zijn in het waarmaken van de ambities.

Samenwerkingsplatform *Natuurlijk Zuid-Holland*

Netwerkend werken staat centraal in de realisatie van de ambities van de Rijke Groenblauwe Leefomgeving. Via het digitale samenwerkingsplatform Natuurlijk Zuid-Holland faciliteert, informeert en verbindt de Provincie Zuid-Holland haar partners. Daarmee willen we de drempel verlagen voor toekomstige partners om samen te werken met de Provincie, om te enthousiasmeren, te inspireren, ambities te delen en waar mogelijk coalities te vormen. Het platform biedt niet alleen de mogelijkheid aan de Provincie en haar partners om initiatieven en projecten met elkaar te delen, maar ook om kennis uit te wisselen.

Interactieve kaart

De uiteindelijke invulling van het samenwerkingsplatform wordt medebepaald door de partners. Eén van de wensen die als eerste naar voren komt bij partners en bij de Provincie Zuid-Holland is de wens om een overzicht te creëren van lopende projecten. Om aan die wens gehoor te geven, heeft de Provincie een interactieve kaart ontwikkeld. Op deze kaart kunnen partners hun initiatief letterlijk op de kaart zetten, en informatie geven over het project en de voortgang. Daarnaast kunnen partners hiermee ook aangeven wanneer zij behoefte hebben aan (co)financiering, informatie of samenwerking.

Datagedreven en doelgericht

Om invulling te geven aan deze visie en om de voortgang in het realiseren effectief te meten, maakt de Provincie Zuid-Holland afspraken met haar partners over het monitoren van effecten. Daarbij is het doel om projecten te beoordelen op hun bijdrage aan de ambities, de voortgang op een juiste manier in beeld te krijgen, de juiste instrumenten in handen te hebben om de effecten te meten en de mogelijkheid te hebben om tussentijds bij te kunnen sturen. Voor de ontwikkeling hierin wordt onderscheid gemaakt tussen vier sporen:

1. De ontwikkeling van een Meetlat RGBL rendement
2. De opzet van een dashboard *De staat van het Zuid-Hollands groenblauw 2018-2050*
3. Het ontwerpen en ontwikkelen van een kennismanagementsysteem (kennisarchief, -agenda en -uitwisseling, discussieplatform, etc.).
4. Doorontwikkeling informatiemanagement (vanuit de huidige monitoring).

1. Doorontwikkeling meetlat RGBL rendement

In 2017 is er een meetlat groenrendement gerealiseerd binnen de ambtelijke organisatie van de Provincie Zuid-Holland. Dit instrument is ontwikkeld ten behoeve van beoogde strategische keuzes in de programmering van initiatieven en projecten. De meetlat beoogt het maatschappelijk rendement van de groene euro's (investeringen en beheer) te vergroten door handvatten te geven bij het voeren van het goede gesprek bij het voorbereiden van projecten en programma's. Daarnaast ondersteunt het instrument bij het maken van (financiële) keuzes, zowel binnen programma's zelf, maar ook over programma's heen.

De in 2017 ontwikkelde versie van de meetlat was gebaseerd op destijds geldende beleidsdoelen. Deze versie van de meetlat dient doorontwikkeld te worden tot een Meetlat RGBL rendement, gebaseerd op de beleidsdoelen uit de nieuwe visie. Daarnaast is het de bedoeling om bij de doorontwikkeling ook nadrukkelijk de externe partners te betrekken, zodat het instrument ook kan worden toegepast bij afwegingen binnen programma's zelf.

2. Dashboard *De staat van het Zuid-Hollands groenblauw 2018-2050*

Om in beeld te houden hoe ver we op weg zijn in het realiseren van de rijke groenblauwe leefomgeving gaan we werken met een integraal dashboard *De Staat van het Zuid-Hollands Groenblauw 2018-2050*. Dit dashboard bevat een kwalitatieve weergave van waar we staan op de doelen vanuit de visie RGBL. Het dashboard bevat daarbij ook de verschillen tussen de gebieden en het bevat tussentijdse mijlpalen. In het dashboard komen de relevante monitoringsgegevens samen in één overzichtelijk beeld.

Om de voortgang in beeld te brengen voeren we eerst een nulmeting uit. De nulmeting levert een gedetailleerd en scherp beeld van de huidige staat van het Zuid-Hollands groenblauw. De nulmeting voeren we samen met onze partners uit. De nulmeting kan eventueel ook bestaan uit verschillende delen, waarbij enerzijds nulmetingen worden uitgevoerd in (deel)gebieden, en anderzijds op het niveau van de gehele provincie. Voor de nulmeting maken we ook gebruik van data analytics en leggen we vanaf het begin ook het verband tussen de beoogde output en outcome indicatoren.

De indicatoren uit het dashboard hangen nadrukkelijk samen met de onderdelen waarop binnen Meetlat RGBL rendement kan worden gescoord. Een eerste indicatie van de beoordelingsaspecten die daarbij een rol spelen zijn hieronder weergegeven. Deze zullen nog nader moeten worden bepaald en uitgewerkt. Er worden beoordelingsaspecten op de volgende onderdelen uitgewerkt:

- Gezonde leefomgeving voor mens en dier
- Groenblauw in en om de stad
- Landschap en duurzame landbouw
- Beheren, ontwikkelen en beschermen
- Beleven en genieten van de omgeving

3. Ontwerpen/ontwikkelen van een kennismanagementsysteem

Bij de verdere uitwerking en ontwikkeling zal er op meerdere punten tegen kennishiaten worden aangelopen. Kennis kan wel beschikbaar zijn maar is misschien niet bereikbaar of kennis kan in zijn geheel ontbreken. Op het moment bestaat er onvoldoende overzicht van aanwezige, afwezige en gewenste kennis om tot een rijke groenblauwe leefomgeving te komen. Er is daarom behoefte aan een algemene aanpak voor het eenduidig en centraal in beeld brengen van aanwezige kennis, het opvullen van de gaten in de kennis en het zorgen dat de kennis beschikbaar blijft voor de toekomst.

Omdat kennis vaak pas wordt gevraagd op het moment dat het praktisch ingezet moet worden, is het nuttig om niet in het wilde weg kennis of data te gaan verzamelen, maar hiervoor ook te gaan werken met een Kennisagenda. We werken samen om de verzamelde kennis zo veel mogelijk openbaar te verspreiden. Daarbij is samenwerking met de relevante kennisinstituten en kennisnetwerken cruciaal. We nemen actief deel aan deze netwerken en onderhouden goede relaties met dataverzamelaars en dataverspreiders, zowel op grote schaal met kennisinstituten als op kleine schaal bij kleine projecten van particulieren. Hiermee bouwen we actief aan een hecht netwerk om kennis te verzamelen, te bundelen en te verspreiden.

4. Doorontwikkeling informatiemanagement (vanuit huidige monitoring)

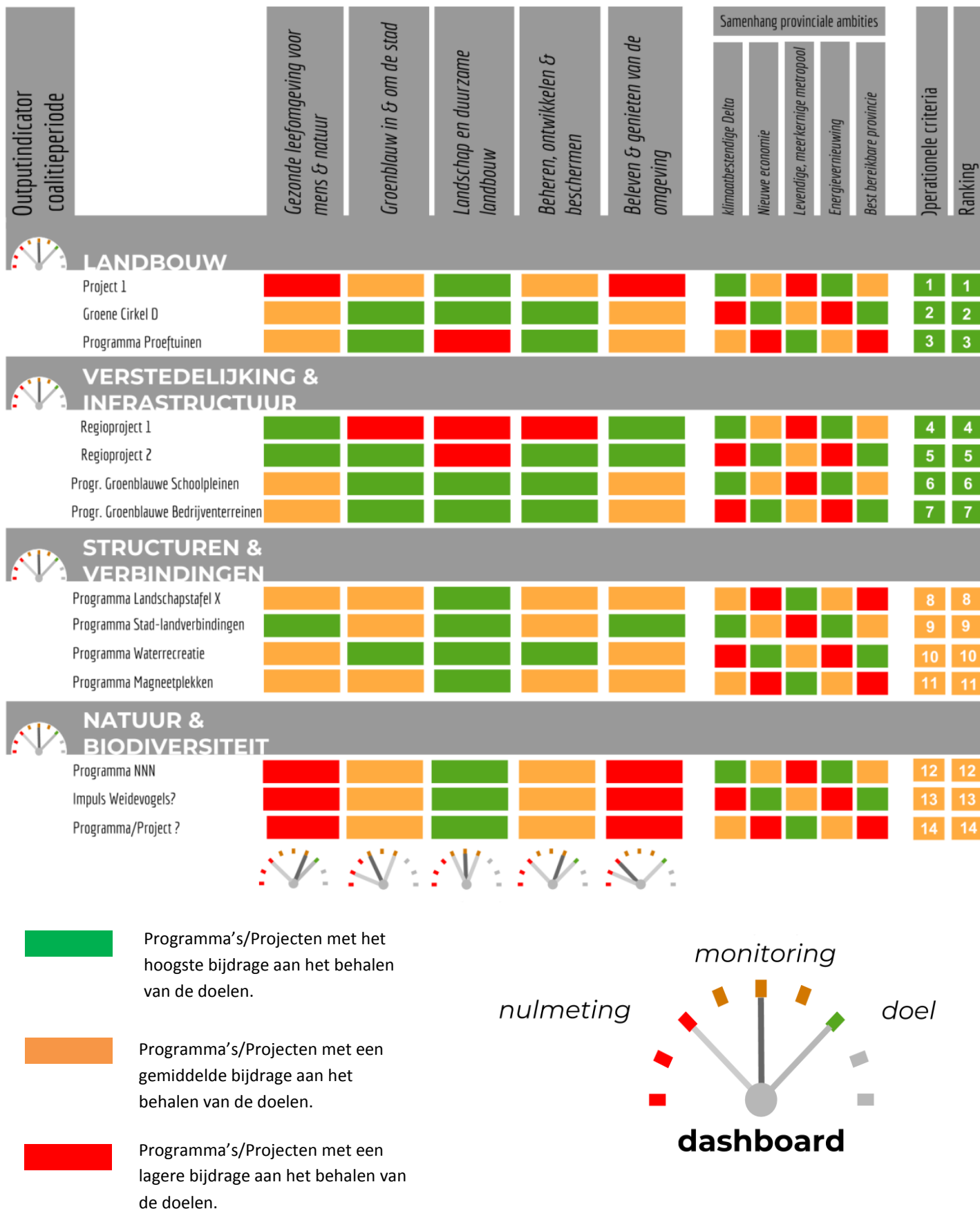
Op dit moment worden er al een hoop metingen en onderzoek uitgevoerd. Zo worden er diverse belevings- en tevredenheidsonderzoeken uitgevoerd, vooral vanuit toerisme en recreatie, maar ook meten we ammoniak en luchtkwaliteit ten behoeve van de biodiversiteit. We weten ook al dat er behoefte is aan aanvullende onderzoeken en metingen. Te denken valt aan:

- Wat zijn de consequenties van de scenario's aantallen boerenlandvogels?
- Welke natuur moet Zuid-Holland nog leveren om 100% biodiversiteit methode PBL te leveren?
- Wat zijn de mogelijke gevolgen van klimaatverandering t.a.v. biodiversiteit?
- Health check routenetwerken
- Wat is de vraag aan voorzieningen gezien de veranderende bevolkingssamenstelling?

Vanuit het belang van Public Intelligence wordt er hard gewerkt aan een efficiënte manier van verzamelen, analyseren, inzichtelijk maken en delen van data. We geloven in een datagedreven samenwerking, uitgaande van een gezamenlijke feitenbasis. Daarnaast werkt de Provincie Zuid-Holland aan volledige beschikking en meer openheid van gegevens, waarbij open data een kernwaarde is: Transparant Open Provincie (TOP).

Op basis daarvan kunnen keuzes, prioriteiten en maatregelen bepaald worden. We gaan ook nadrukkelijker citizen science inzetten; dit is wetenschappelijk onderzoek waarbij waarnemers / vrijwilligers op niet-professionele basis worden ingeschakeld. De combinatie professionals / onderzoekers en vrijwilligers is een ijzersterke combinatie.

Zowel het kennismanagementsysteem als het informatiemanagement heeft nadrukkelijk ook samenhang met het platform *Natuurlijk Zuid-Holland*.

Figuur 1. Visualisatie samenhang dashboard, meetlat en monitoring.

5 Instrumenten opgavegericht inzetten

Voor het werken aan opgaven van de Uitvoeringsagenda Rijke Groenblauwe Leefomgeving heeft de provincie de beschikking over drie hoofdgroepen aan instrumenten:

1. Bestuurlijk samenwerken en communiceren
2. Juridische kaders stellen, toezicht houden en handhaven
3. Financieren, inclusief beheer

Deze instrumenten willen we in verschillende combinaties effectief en efficiënt inzetten.

In de volgende versie van de uitvoeringsagenda, wanneer ook het financieel kader bekend is van het volgende college van GS, zullen we dit nader uitwerken.

De Provincie zal strakke keuzes maken hoe zij tot de grootst mogelijke maatschappelijke meerwaarde kan komen, samen met haar partners.

Daarvoor is het ook nodig dat de provinciale inzet er op gericht is onnodige bureaucratie te elimineren. Met onze partners bereiden we een plan van aanpak voor om administratieve lasten te verminderen. We stellen immers vertrouwen voorop.

1. Bestuurlijk samenwerken en communiceren

In het hoofdstuk realisatiestrategie is een aanzet gedaan hoe we willen komen tot vitale coalities. In het hoofdstuk 'datagedreven sturen en samenwerken' beschrijven we hoe we onder meer door een samenwerkingskaart RGBL een solide basis leggen voor het bouwen aan coalities.

2. Juridische kaders stellen, toezicht houden en handhaven

Het bestaande juridische instrumentarium in bijvoorbeeld wetgeving, verordeningen, kaders en richtlijnen zetten we in om de opgaven tot stand te brengen.

We willen dat meer effectief toepassen, waarbij we vanzelfsprekend ook de bevoegdheden van de andere bestuurslagen betrekken.

De juridische interventies van de provincie zullen zich primair moeten richten op provinciale belangen en het uitvoeren van de medebewindstaken vanuit (inter)nationale belangen.

3. Financieren, inclusief beheer

De provincie wil een financieel stelsel dat zo flexibel mogelijk kan meebewegen met de bestuurlijke keuzen in de uitvoeringsagenda RGBL. De eerstvolgende Uitvoeringsagenda, die na de zomer 2019 zal verschijnen, zal hierop nader ingaan. Dan weten we immers ook het actuele financiële kader 2020 – 2023.

3. Het actuele financiële beeld

We brengen voor dit moment meerjarig de beschikbare middelen van water en groen in beeld. Natuurlijk dragen ook onze partners financieel bij aan de opgaven. Maar deze zullen pas in beeld komen wanneer we vitale coalities sluiten.

Bruto lasten Water en Groen

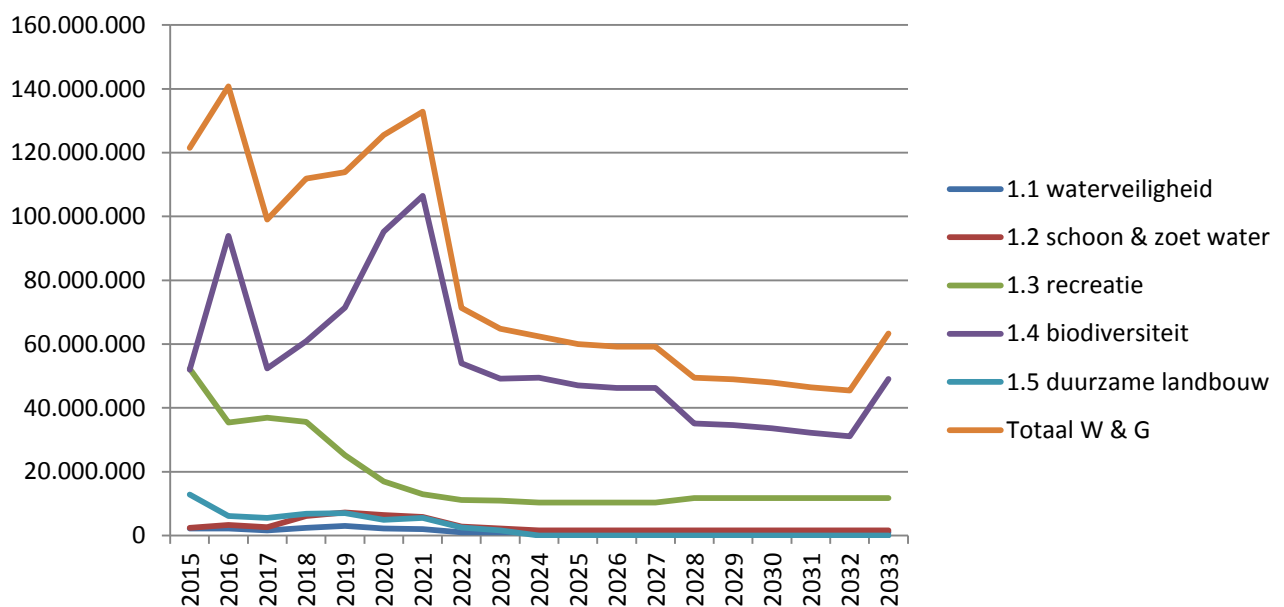
Figuur 3. geeft de middelen (bruto lasten) weer die sinds 2015 zijn begroot voor het domein Water en Groen (betreft de provinciale begrotingsdoelen 1.1 t/m 1.5). De lasten zijn gepresenteerd

inclusief de extra middelen uit het hoofdlijnenakkoord 2016-2019 en de uitloop van het hoofdlijnenakkoord 2012-2015.

Uit de grafiek is op te maken dat door de realisatie van de doelstellingen geformuleerd in de hoofdlijnenakkoorden het financieel volume in de komende 10 jaar daalt naar een niveau van ruim € 48 mln. (Dit was in 2015 nog € 120 mln.).

De € 48 mln. wordt ingezet voor:

- Beheer en onderhoud recreatiegebieden (€5 mln.) en recreatie algemeen (€5 mln.).
- Realisatie Buitenland van Rhooen (realisatie €8 mln. per jaar t/m 2027, reservering t.b.v. B&O eenmalig 19 mln. in 2027).
- Beheer en onderhoud natuurterreinen (via SNL, SKNL, PAS/Natura2000, wet natuur, €25 mln).
- Waterveiligheid, Schoon en zoet water (€2,5 mln.).
- Overige activiteiten recreatie, landbouw, biodiversiteit (€2,5 mln.).

Figuur 3. Begroting bruto lasten domein Water en Groen

De piek in de uitgaven in de jaren 2019-2021 wordt voornamelijk veroorzaakt door het programma Natuur Netwerk Nederland en de middelen ten behoeve Buitenland van Rhooen. Daarnaast is de stijgende lijn van 1.4 biodiversiteit te verklaren door de afwaarderingskosten van de NNN gronden nadat deze worden overgedragen en de reservering voor Buitenland van Rhooen voor beheer en onderhoud. De kosten hiervoor zijn in de in de begroting 2033 opgenomen.

Naast de exploitatiemiddelen zijn er nog enkele programmareserves welke dienen als dekkingsbron van de verschillende begrotingsposten binnen programma 1. De onttrekkingen aan de reserves zijn niet verwerkt in bovenstaande grafiek maar dienen ter dekking van de uitgaven die als incidenteel te beschouwen zijn, de bovengenoemde € 48 mln. wordt gedekt uit structurele provinciale middelen, het meerdere uit reserves en gelden beschikbaar gesteld in hoofdlijnenakkoorden.

Naam (bedragen x €1.000)	1-1-2018	1-1-2019	1-1-2020	1-1-2021	1-1-2022	1-1-2023	1-1-2024	1-1-2025	1-1-2026	1-1-2027	1-1-2028	1-1-2029	1-1-2030	1-1-2031	1-1-2032	1-1-2033
Groene ambities (gesloten systeem)	71.475	53.578	8.462	5.237	3.923	5.183	2.492	1.914	1.341	758	168	3.974	7.776	11.576	15.367	19.155
Beheerplannen Natura 2000 en PAS	10.976	10.146	9.646	9.146	8.646	8.646	8.646	8.646	8.646	8.646	8.646	8.646	8.646	8.646	8.646	8.646
Vlietland	424	342	260	178	114	114	114	114	114	114	114	114	114	114	114	114
Decentralisatieakkoord natuur	67.054	64.077	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Natuurcompensatie	1.387	1.351	1.314	1.278	1.242	1.205	1.169	1.133	1.097	1.060	1.024	1.024	1.024	1.024	1.024	1.024
Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	9.840	10.780	11.275	6.678	4.421	4.208	4.208	4.208	4.208	4.208	4.208	4.208	4.208	4.208	4.208	4.208
Reserve Ontwikkelopgave natuur	53.896	84.107	74.701	47.159	25.370	18.468	14.421	9.991	4.554	1.743	0	0	0	0	0	0
NatuurNetwerk Nederland	0	0	87.161	73.839	39.825	39.126	41.423	43.720	46.017	45.537	44.790	44.790	44.790	44.790	44.790	44.790
IODS	6.742	5.840	1.016	1.016	1.016	1.016	1.016	1.016	1.016	1.016	1.016	1.016	1.016	1.016	1.016	1.016
Totaal	221.794	230.220	193.837	144.531	84.557	77.967	73.489	70.743	66.993	63.083	59.967	63.772	67.575	71.375	75.166	78.953

Tabel 1. Langjarig financieel perspectief

De reserve Groene ambities is de reserve die gevoed wordt door de middelen uit het Hoofdlijnenakkoord 2012-2016 en onderdeel zijn van het gesloten systeem. Zoals uit de tabel blijkt zal de reserve sterk dalen tot en met 2028 en daarna groeien. De vrijvallende middelen GZH zijn in de jaren 2019 tot en met 2028 aangewend om de reserve Natuurnetwerk Nederland op het juiste niveau te brengen, na 2028 worden de vrijgevallen bedragen in de reserve Groene ambities gestort en zijn dus vrij beschikbaar voor de uitvoeringsagenda RGBL. Door de sterke daling van de reserve Groene ambities kunnen er in de periode tot en met 2028 geen andere onttrekkingen meer gepleegd worden dan degene die nu zijn begroot. De reserve zou dan negatief worden wat vanuit het voorzichtigheidsprincipe (Besluit Begroten en Verantwoorden) niet is toegestaan.

De overige reserves zijn bestemmingsreserves welke voorzien zijn van een programmering. Deze zijn niet beschikbaar vanwege de bestemming die er aan is gegeven (beklemd).

Het beeld dat ontstaat uit het verloop van de exploitatiebegroting en het verloop van de reserves is dat de middelen voor water en groen (doel 1.1 t/m 1.5) op de provinciale begroting nodig zijn voor het beheren en onderhouden van recreatie- en natuurgebieden. Voor overig beleid is geen ruimte (meer) beschikbaar.

Om in 2019 en verder de transitie te kunnen maken naar de visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving en de Uitvoeringsagenda RGBL is er behoefte aan extra inzet van middelen. Voor 2019 zullen deze middelen gezocht worden binnen de bestaande financiële kaders. In het kader van de collegewisseling zal moeten worden gezien welke prioriteit het college wil geven aan de visie RGBL en de Uitvoeringsagenda RGBL en of hiervoor middelen ter beschikking worden gesteld.

Strategie op beheer

De beheerbijdrage willen we zo effectief mogelijk inzetten. Het beste resultaat voor ogen! Het is van belang bij het ontwerpen van een strategie per (sub)opgave, de consequenties van de ingrepen voor beheer en onderhoud integraal te betrekken. Beheer is immers steeds vaker het nieuwe realiseren, dat wil zeggen: beheerders nemen de verantwoordelijkheid voor realisatie. Via zogeheten 'stresstesten beheer' werken we in 2019 voor elke opgave een beheerstrategie uit. Deze beheerstrategie maakt integraal onderdeel uit van de volgende Uitvoeringsagenda (2019). Daarbij moet je denken aan:

Verduurzamen landbouw

De landbouw in Zuid- Holland is en blijft de drager van de (inter)nationaal hoog gewaardeerde landschappen en zien wij ook als beheerder van het landschap. De provincie Zuid-Holland levert een bijdrage aan het beheer door de agrarische eigenaren en beheerders via de subsidieregeling Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (Anlb).

De afgelopen jaren is al gewerkt aan een verbetering van de efficiency van het Anlb. Dit krijgt een vervolg in het verder doorontwikkelen van het Anlb ten behoeve van een effectief boerenlandvogelbeheer. Ook zal de toepasbaarheid van het bestaande instrumentarium voor nieuwe opgaven zoals het vraagstuk van de diepe veenweiden en het beheer van kroonjuwelen cultureel erfgoed worden onderzocht.

Naast subsidies zet de provincie ook haar grondposities in om agrariërs te stimuleren tot natuurinclusieve landbouw, bijvoorbeeld in de Krimpenerwaard en in de weidevogelkerngebieden.

Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur

Het realiseren van een robuuste groenblauwe hoofdstructuur, waarbij het Landschapspark Zuidvleugel het handelingsperspectief vormt, is nog in ontwikkeling. Duidelijk is al wel dat een dergelijk Landschapspark ook beheerd zal moeten worden. De provincie Zuid-Holland ziet zichzelf niet als eigenaar of opdrachtgever voor het beheer van met name de stedelijke delen van de hoofdstructuur van het Landschapspark. Wel is de provincie bereid om bestaande beheermiddelen voor groenbeheer, die de komende jaren gefaseerd beschikbaar zullen komen, opnieuw af te wegen en bijvoorbeeld in te zetten voor het beheer van nieuwe opgaven als onderdeel van bijvoorbeeld de pilots in de regioprojecten.

Aantrekkelijke en gezonde verbindingen in een waterrijk Zuid-Holland

Blauwgroene structuren overstijgen het niveau van regio's en locaties per definitie. De provincie heeft hier een evidente rol in stelsel- en systeembewaking. Het beheer van deze structuren en routenetwerken is en blijft bij de huidige eigenaren, maar de provincie wil de beheerders wel ondersteunen in de vorm van een routebureau. Hiermee legt de provincie meer focus op verbinden, vindbaarheid vergroten, upgraden en doorontwikkelen van de groenblauwe structuren en niet op beheer.

De provincie heeft nog een aantal recreatiegebieden in eigendom en beheer. De inzet is om deze de komende jaren over te dragen aan gemeenten. Daarnaast worden nieuwe beheervragen getoetst aan de afwegingssystematiek Beheerarrangementen, om zo tot het optimale beheerinstrument te

komen (zie bijlage 1 Sluisjesmodel). Uiteindelijk wenst de provincie met 2 tot maximaal 3 robuuste beheerarrangementen het beheer van natuur, recreatie en waardevol agrarisch landschap te ondersteunen.

Voor recreatie zal bezien worden met welke regeling de opgave het beste gerealiseerd kan worden. Een denkbare optie is het beschikbaar stellen van SNL in recreatiegebieden ter ondersteuning van de opgave om biodiversiteit in recreatiegebieden te verhogen. Indien nader prioritering nodig is, kan gedacht worden aan gerichte inzet in nieuwe opgaven zoals het Landschapspark.

Robuuste biodiversiteit

De uitvoeringsstrategie NNN is in 2018 door de provincie vastgesteld. Het NNN wordt in 2027 afgerond, partners worden daarbij uitdrukkelijk uitgenodigd om de restantopgave te realiseren. De provincie ondersteunt deze partijen met een instrumentenkoffer NNN. Indien zich geen partijen aandienen om de restantopgave te realiseren, zal de provincie dit zelf oppakken. Dit betekent dat de provincie zelf gronden zal verwerven en tijdelijk beheren. Uiteindelijk zullen deze gronden worden overgedragen aan een eindbeheerder, volgens de principes van marktconformiteit en gelijkberechtiging. De provincie houdt de Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL) beschikbaar als instrument voor het natuurbeheer. Ter ondersteuning van de realisatiestrategie NNN zal de SNL breder opengesteld worden, zodat alle realiseerders van de restantopgave NNN de mogelijkheid krijgen om beheersubsidie SNL aan te vragen.

Colofon

Dit is een uitgave van de provincie Zuid-Holland.
Februari 2019

Provincie Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP Den Haag
www.zuid-holland.nl

Kernteam Uitvoeringsagenda RGBL

Wieger Zwikstra
Ed Weijdema
Christiaan Oud
Tom Keek
Annemarijn Plukaard
Anna Zuidmeer
Martijn Remmerswaal
Claire van Leeuwen
Mandy de Monijé

Cover

Gerhard van Roon | Kunst en vliegwerk

Vormgeving

Claire van Leeuwen

UITVOERINGSAGENDA RIJKE GROENBLAUWE LEEFOMGEVING bijlagen

provincie **HOLLAND**
ZUID

Bijlagen

1	Strategische agenda	1
1.1	Verduurzamen landbouw	2
1.2	Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur	10
1.3	Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland	19
1.4	NatuurRijk Zuid-Holland	29
2	Gebiedsagenda	35
2.1	Hollandse duinen	36
2.2	Zuid-Hollandse delta	38
2.3	Oostelijk weide- en plassengebied	41
2.4	Groene metropool	46
3	Sluisjesmodel Beheerarrangementen	51
	een toelichting	

1 Strategische agenda

De strategische agenda is tot stand gekomen na een uitvoerige ronde langs onze partners. Op basis daarvan hebben we prioriteiten gesteld op basis van de formule impact x energie bij partners.

In de eerste uitvoeringsperiode van de Rijke Groenblauwe leefomgeving richten we ons op de volgende vier hoofdpogaven:

1. Verduurzamen landbouw
2. Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur
3. Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland
4. NatuurRijk Zuid-Holland

De provincie als één van de partners heeft hierbinnen scherpe keuzen gemaakt, zodat we de inzet kunnen focussen. Niet alles kan immers in één collegeperiode worden gedaan.

De uitvoeringsagenda wordt voortschrijdend van karakter en beweegt enerzijds mee met bestuurlijke en politieke ambities en anderzijds met kansrijke initiatieven van onze partners.

De strategische agenda zou in theorie een wat langere houdbaarheid moeten hebben. Echter na de verkiezingen in 2019 zal het nieuwe college unieke prioriteiten stellen. Met deze uitvoeringsagenda creëren we inzicht en overzicht en daarmee wordt sturing beter mogelijk.

Verduurzamen landbouw: kansen pakken voor een nieuw systeem

De Provincie wil Zuid-Holland ontwikkelen tot een groenblauwe leefomgeving die tot één van de rijkste van Europa behoort. De landbouw is hierbij een hoofdrolspeler. De kwaliteit van de leefomgeving staat al enige tijd onder sterke druk. De transitie van het landbouw- en voedselsysteem naar een volhoudbaar niveau van duurzaamheid draagt substantieel bij aan die kwaliteit. Het gaat erom samen te werken en een grote sprong te maken om dat economisch en ecologisch volhoudbare landbouw- en voedselsysteem te bereiken. De provincie is daar al mee begonnen met het Ambitiedocument *Samen voor een grote sprong naar Duurzame Landbouw* (juni 2016). De uitvoering is in volle gang. De focus ligt dan ook op de impact in de opgaven rond landbouw, de energie bij partners, het aanjagen en verbinden van de duurzame innovaties en faciliteren van positieve bewegingen in de systemen. Hiermee verwacht de provincie haar ambitie voor de Zuid-Hollandse groenblauwe leefomgeving via het spoor van verduurzamen van de landbouw te kunnen realiseren.

Intensiveren in 2019

Naast het vasthouden van de huidige inzet via onder meer het netwerk voedselfamilies, proeftuinen en groene cirkels, leggen we in 2019 de focus primair op de volgende resultaten:

- Vitale regionale economie door in te zetten op een modern gemengd landbouwbedrijf: we stimuleren innovaties en faciliteren de omschakeling naar een duurzaam gemengd bedrijf dat energie produceert, verdient aan natuurbouw en nieuwe toeristische voorzieningen en omschakelt naar veerassen die in nattere veenweide goed gedijen.
- Reductie broeikasgassen uit veenweiden conform afspraken in Klimaatakkoord (met name in relatie tot broeikasgasemissies uit bodemdaling)
We hebben eind 2019 op basis van data-analyse en onderzoek inzicht in de gebieden waar we met de meeste CO₂-reductie op basis van het watersysteem kansrijke locaties voor meer biodiversiteit en waterrecreatie kunnen creëren.
- Uitvoering geven aan *Nationaal Grondstoffenakkoord* om in 2050 de transitie naar grotendeels circulair (w.o. landbouw) te hebben gemaakt. Onderdeel provinciaal programma Circulair Zuid-Holland
We formuleren concrete acties en maken deze uitvoeringsgereed samen met de sector om de landbouw circulair te maken.
- Meer biodiversiteit en ecologische verbindingen
We werken aan vergroting van biodiversiteit, van biomassa (aan insecten) in het landelijk gebied en het sterker onderling verbinden van gebieden (zie de kaart in *Vaart maken 2019*) en maken hiervoor een integraal plan.
- Daarnaast grijpen we het ontwerp energielandschappen aan als kans voor een duurzame landbouw en kwaliteit landschap. De eerste ontwerpen voor kansrijke locaties zijn in 2019 uitgewerkt.

Hoe draagt duurzame landbouw bij aan de grote transitie?

Het uitvoeren van deze opgave draagt als volgt bij aan de grote transitie:

Vermindering CO₂-uitstoot

- De landbouw kan een deel van de energietransitie voor zijn rekening nemen, door (flexibele) zonneweiden en windmolens. De glastuinbouw kan grotendeels gebruik maken van restwarmte en aardwarmte en zo van gas los.
- De landbouw levert een substantiële bijdrage om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen door:
 - Innovaties in de duurzame voedselvoorziening door een concurrerende agrofoodsector.
 - Ander landgebruik dat CO₂ vast legt, zoals meer bomen, het land anders bewerken.
 - De emissie van broeikasgassen reduceren als gevolg van de oxidatie van veenbodems en methaanemissie. Voor Zuid-Holland komt dat neer op 20% reductie CO₂ in 2030 (is 0,2 Mton per jaar in Zuid-Holland) en 95% afname in 2050. Onderwaterdrainage is daarbij een overgangsmaatregel naar een ander, natter gebruik van de gronden in de veenweiden. Onderzocht zal worden wat doelmatigheid en effecten van deze techniek is.

Klimaatadaptatie

De landbouw zal meer gaan meebewegen met de situaties van extreem weer, zoals wateroverlast, droogte en verzilting. De vraag naar zoet water neemt toe en het aanbod neemt af. Innovaties

moeten ertoe leiden dat landbouwgewassen hiervoor minder gevoelig zijn. Daar waar het watersysteem aan zijn grenzen komt, zullen er nieuwe verdienmodellen van natte teelten of andere economische activiteiten ontwikkeld worden.

De bodemdaling

Het water en bodemsysteem staan onder druk door klimaatverandering, bodemdaling, uitspoeling van nutriënten, afnemende bodemvruchtbaarheid in de akkerbouwgebieden en in algemene zin kwaliteitsverlaging. De landbouw zal zich in de diepere polders aanpassen aan de ontstane nieuwe milieuomstandigheden.

Zuiniger omgaan met grondstoffen

De kwaliteit van de leefomgeving in het landelijk gebied neemt af door de emissie uit mest, mineralen naar de lucht, bodem en water. We zien hier verspilling van grondstoffen. Het IPO sloot met andere overheden *het Grondstoffenakkoord* waarmee de circulaire ambitie is uitgesproken. In aansluiting op de visie van het Ministerie van LNV en het IBP nemen we initiatief om in de keten en tussen ketens de stofstromen efficiënt te benutten. De emissies van stikstof, fosfaat en het gebruik van bestrijdingsmiddelen moet naar een acceptabel niveau zijn teruggebracht, zowel in het water als in de lucht (PAS en KRW). We bevorderen een circulaire landbouw met name gericht op een neutrale mineralenhuishouding

Meer biodiversiteit en biomassa aan insecten

Er treedt verlies op van biodiversiteit en achteruitgang in kwaliteit van cultuurlandschappen. Recent onderzoek toont aan dat in het landelijk gebied een sterke achteruitgang is te zien van de diversiteit en biomassa aan insecten en weidevogels. Omdat realisatie van natuurdoelen een 1:1 relatie laat zien met het bieden van economische ontwikkelruimte (PAS), heeft de achteruitgang in biodiversiteit/natuurwaarde ook tot gevolg dat de economische ontwikkelruimte voor de landbouw in Zuid Holland onder druk staat.

Belemmeringen

Naast de genoemde kansen om bij te dragen aan transities, zijn ook belemmeringen waar we rekening mee houden:

- De economische positie van de akkerbouw en veehouderij in Zuid-Holland is kwetsbaar. Er is voortdurende stedelijke druk en concurrentie om grondposities. De toegevoegde waarde van de sector is van groot belang. Gebrek aan ontwikkelruimte is één van de risico's voor een vitaal agrarisch landschap.
- Agrarische ondernemers, adviseurs, leveranciers en afnemers bevinden zich in een bedrijfsmodel dat is gebaseerd op 'controle' van de milieu- en omgevingsfactoren. Dit model loopt tegen de grenzen aan en overschrijdt deze meer dan eens, wat pleit voor een meer adaptieve aanpak.
- De producenten zijn onvoldoende in staat nieuwe producten en diensten te ontwikkelen. Hierdoor blijft er een enorm potentieel van de landbouw te midden van 3,6 miljoen consumenten onbenut. Ontwikkelruimte in regionale landbouw- en voedselketens is nog beperkt, producenten kunnen die kansen veelal niet pakken omdat ze geen keuze hebben of bij gebrek aan kennis en ervaring.

Wat zijn de strategische opgaven naar een duurzame landbouw?

Om vorm te geven aan een duurzaam landbouw systeem en zo bij te dragen aan de grote transitie verbinden wij ons aan de volgende opgaven:

1. Creëren van een circulaire landbouweconomie door het sluiten van kringlopen van (grond)stoffen.
2. Herstellen van de biodiversiteit in het landelijk gebied.
3. Bouwen aan een vitale en toekomstbestendige regionale economie.
4. Ontwikkelen van een klimaatneutrale en een klimaatbestendige landbouw.
5. Met grootschalige transitie een waardevol cultuurlandschap ontwerpen.

Leeswijzer

1. Koerswijziging inzet = vernieuwde inzet gericht op de transitie binnen huidige budgettaire kaders
2. Doorlopende inzet = huidige inzet waar financiële dekking voor is (zoals opgenomen in het PZG)
3. Voorstel extra inzet = wensen voor nieuwe ambities van PZH en partners, die vanuit PZH ongedekt zijn

De sub-opgaven uitgewerkt

1. Creëren van een circulaire landbouweconomie door het sluiten van kringlopen van (grond)stoffen

Hiermee neemt de landbouwsector verantwoordelijkheid voor een meer circulaire economie en het terugdringen van de CO₂-uitstoot.

Koerswijziging inzet 2019

We formuleren concrete acties en maken deze uitvoeringsgereed samen met de sector om de landbouw circulair te maken. We gaan zo uitvoering geven aan het Nationaal Grondstoffenakkoord om in 2050 de transitie naar 100% circulair (w.o. landbouw) te hebben gemaakt. Landbouw is een onderdeel van het provinciaal programma Circulair Zuid-Holland. Bijvoorbeeld akkerbouw, veehouderij en tuinbouw gebruiken in de eerste plaats grondstoffen uit elkaars ketens en reststromen uit de voedingsmiddelenindustrie en voedselketens. Daarnaast benutten van andere nutriëntenstromen, zoals struviet uit RWZI's die hiervoor in aanmerking willen komen.

Doorlopende inzet

In diverse proeftuinen werken ondernemers aan innovaties naar een meer circulaire landbouw.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

Bijdragen aan doelstellingen klimaatakkoord

Met slimmer veevoer, andere stallen voor koeien en betere mestsystemen kan broeikasgas vermeden worden. De mest uit deze stallen moet geschikt zijn voor het vruchtbaar maken van akkerbodems elders in de regio. De uitstoot van broeikasgassen vermindert ook door het land anders te bewerken en een deel van de veenweiden natter te maken dan nu. Onderzocht zal worden in hoeverre oplossingen tegen bodemdaling, zoals onderwaterdrainage en natte teelten als overbrugging of oplossing kunnen dienen naar nattere omstandigheden. Landbouwmachines schakelen over op duurzame energie en door consolidatie van grond in de huiskavels maken deze ook minder kilometers. Emissievrij ondernemen in de grondgebonden landbouw

- Stikstofdepositie in natuurgebieden meetbaar terugdringen, door onder meer stikstofemissie uit de landbouw te minimaliseren.
- Verliezen van fosfaat en andere nutriënten terugdringen
- Chemische bestrijdingsmiddelen voor planten en preventief medicijngebruik bij dieren minimaliseren, 100% afname van de afvoer gebiedsvreemde stoffen naar grond- en oppervlakte water.

2. Herstellen van de biodiversiteit in het landelijk gebied

Een duurzame landbouw biedt ruimte aan meer biodiversiteit. In de veengebieden zijn vooral de gebieden waar vernatting als oplossing wordt gekozen kansrijk voor een extra impuls aan de biodiversiteit.

Koerswijziging inzet 2019

We werken aan vergroting van biodiversiteit, van biomassa (aan insecten) in het landelijk gebied en het sterker onderling verbinden van gebieden (zie de kaart in *Vaart maken 2019*) en maken hiervoor een integraal plan. We benutten het inmiddels in gang gezette beleid om de grondpositie PZH meer strategisch in te zetten voor biodiversiteit, m.n. boerenlandvogels en natuurinclusieve adaptieve landbouw.

Doorlopende inzet

- We gaan door met het voltooiën van het Natuurnetwerk Nederland door middel van ‘zelfrealisatie’ en natuurinclusieve landbouw door agrariërs op hun eigen of van de provincie gepachte gronden
- In verschillende proeftuinen werken ondernemers aan innovaties met meer biodiversiteit als onderdeel van het bedrijfsproces. Er is behoefte aan biodiversiteit-verhogende verdien-modellen.
- Programma ‘Winst en Weidevogels’ investeert ca. 6 miljoen in verbetering van waterhuishouding, beheerbaarheid en inpasbaarheid van weidevogelbeheer in de bedrijfsvoering van landbouwbedrijven.
- We nemen de Kaderrichtlijn Water (KRW) doelen voor vooral nutriënten en bestrijdingsmiddelen op in gebiedsprocessen met waterschappen en de sector. Deze koppelen we aan de inzet van het pakket maatregelen uit het Deltaprogramma Agrarisch Waterbeheer en mogelijke andere middelen.
 - Stikstofdepositie meetbaar terugdringen (via de PAS), in het bijzonder voor zover dit de NNN en N2000 gebieden raakt.
 - Kringlopen van fosfaat en andere nutriënten onderzoeken en verbinden aan programma’s ter bevordering van circulariteit in de landbouw.
- Participatiegraad van inwoners en bedrijven in het cultuurlandschap vergroten.
 - Weidevogelvrijwilligers en soortenvrijwilligers ondersteunen boeren en gemeenten en vormen zo input voor ‘citizen science’.
 - Vrijwilligers en Natuur- en vogelwachten zijn kennishouders en medewerkers om de vogelstand op een hoger peil te brengen. Aantal vrijwilligers in het onderhoud van het landschap vergroten met jongeren, kinderen en nieuwe doelgroepen (bijv. bewoners uit aandachtswijken, gezondheidscentra).
 - Stimuleren van samenwerking tussen de vrijwilligersorganisaties en het agrarisch bedrijfsleven
 - Vrijwilligers ondersteunen met training, voorzieningen en het vinden van samenwerking.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

Verbetering van biodiversiteit in het landelijk gebied, vooral insecten en boerenlandvogels.

- Buiten de NNN gebieden zal een aanzienlijk deel van de biodiversiteitsdoelstellingen behaald moeten worden (35% aandeel voor de stad en het landelijk gebied).
- De 80% teruggang van insecten (biomassa) sinds 1990 keren (de directe gevolgen voor de landbouwopbrengsten zijn teruglopende plaagregulatie en bestuiving). Met het KRW-beleid voor gewasbeschermingsmiddelen, met name neonicotinoïden verwachten we nu al winst te boeken.
- Ook de onlangs verscherpte landelijke emissie-eisen voor zuiveringsplicht glastuinbouw en verdergaande driftbeperkende maatregelen (wijziging Activiteitenbesluit Wm.) helpen hierbij.
- Binnen 5 jaar is 70% van de Zuid-Hollandse gemeenten erkend als “Bijvriendelijk”, binnen 15 jaar 100%.
- Te beginnen met een versneld programma kruidenrijk sloot- en perceelrandenbeheer (bijvoorbeeld minimaal 10 meter vanuit het hart van de sloot) 50% in 5 jaar.
- Gerichte bronaanpak stikstofuitstoot landbouw, om te beginnen rond de NNN en N2000-gebieden

Bodemleven en bodemkwaliteit

- Ontwikkelen van verdienmodellen om goede en vruchtbare bodemkwaliteit te gebruiken als basis van de landbouw.
- Chemische bestrijdingsmiddelen voor planten en preventief medicijngebruik bij dieren minimaliseren, 100% afname van de afvoer gebiedsvreemde stoffen naar grond- en oppervlakte water. In 2019 wordt het nationaal beleid in de nota gezonde Groei, Duurzame Oogst mogelijk herzien.

3. Bouwen aan een vitale en toekomstbestendige regionale economie

Door de transities in samenhang met de duurzame landbouw te ontwikkelen, ontstaat er een nieuwe en vitale economie.

Koerswijziging inzet 2019

We versterken de regionale economie door in te zetten op een modern gemengd landbouwbedrijf; we stimuleren innovaties en faciliteren de omschakeling naar een duurzaam gemengd bedrijf dat bijvoorbeeld ook energie produceert, verdient aan natuurbouw en nieuwe toeristische voorzieningen en omschakelt naar veerassen die in nattere veenweide goed gedijen en de teelt van andere gewassen integreert in het bedrijf.

Doorlopende inzet

- We blijven investeren in onze zoektocht naar opschaalbare systeeminnovaties.
- Faciliteren van systeeminnovaties rond regionale voedselketens.
- Ook dragen we via het Veenweiden Innovatie Centrum (VIC) en verschillende proeftuinen bij aan de ontwikkeling van verdienmodellen voor natte teelten, zilte teelten en omgaan met weerextremen.
- Agrarische structuurversterking door faciliteren van kavelruil.
- Nauwkeurig richten van grondinstrumenten ter bevordering van verduurzaming.
- Voedselfamilies als zelfstandig netwerk van innovatieve ondernemers in de landbouw en voedselketen.
- Nieuwe samenwerkingsverbanden en deals sluiten met gevestigde partijen (bv via Green Deals en Groene cirkels) gericht op samenwerking rond agrarische productie en producten.
- Opzetten van regionale natuurcoöperaties van boeren.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

- Opzetten van integrale gebiedsprocessen, gericht op de transitievraagstukken in de landbouw, in specifieke gebieden, met aandacht voor de sociaal-economische en sociologische vraagstukken, die dat met zich meebrengt.
- Versnellen en verbreden van de duurzame innovaties en proeftuinen, kennisontwikkeling en nieuwe samenwerkingsverbanden met gevestigde partijen uit de keten voor de verduurzaming van de landbouw- en voedselketen door sluiten kringlopen, regionale voedselketens en verdienmodellen biodiversiteit voor een vitale regionale economie.
- Aanbieden van een 'instrumentenkoffer' voor de sector om vooral gebiedsgerichte transitievraagstukken te ondersteunen.

4. Ontwikkelen van een klimaatneutrale en een klimaatbestendige landbouw

Een duurzame landbouw die veerkrachtig genoeg is om de klimaatveranderingen op te vangen en de CO₂-uitstoot vermindert draagt bij aan een klimaatneutrale regio.

Koerswijziging inzet 2019

We hebben eind 2019 op basis van data-analyse en onderzoek inzicht in de gebieden uitgekozen waar we met de meeste CO₂-reductie op basis van het watersysteem kansrijke locaties voor meer biodiversiteit en waterrecreatie kunnen creëren.

Doorlopende inzet

- We werken naar een duurzame situatie, waarin ruimtegebruikers worden voorzien in hun behoefte aan zoet water en kosten en baten van het waterbeheer in evenwicht zijn. Gebruiksfuncties en het regionale watersysteem zijn zodanig op elkaar afgestemd dat variaties in het aan- en afvoer van rivierwater kunnen worden opgevangen.
- Verdienmodellen ontwikkelen voor natte teelten, zilte teelten en omgaan met weerextremen.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

- Bedrijven en organisaties in de sector Landbouw en landgebruik gaan de uitstoot van de broeikasgassen methaan, lachgas en CO₂ verminderen in 2030. Dit kan door een overgang naar een concurrerende agrofoodsector die met innovatieve methoden bijdraagt aan een duurzame voedselvoorziening.
- Reductie broeikasgassen uit veenweide conform afspraken in Klimaatakkoord, sectortafel landbouw en landgebruik, die vooralsnog neerkomen op 20% reductie in 2030 (is 0,2 Mton per jaar in Zuid-Holland) en 95% afname in 2050.
- Ontwikkeling naar landbouw die beter aangepast is aan nattere veenweiden o.i.v. bestrijding veenoxidatie.
- Ontwikkeling naar landbouw die beter bestand is tegen extreme weersomstandigheden.

Samen met de partners in het Deltaprogramma Zoetwater zetten we enerzijds in op behoud en zo nodig verbetering van de aanvoer van zoetwater via de grote rivieren en anderzijds op effectief en zuinig gebruik binnen het regionale watersysteem. Samen met de waterschappen zorgen we voor duidelijkheid over de beschikbaarheid van zoetwater en de verwachte veranderingen daarin, zodat gebruikers tijdig kunnen anticiperen op veranderingen. Op termijn werken we het volgende met onze partners uit:

- Bij functietoekenning of -wijziging worden wateraspecten (overlast, tekort) expliciet meegewogen.
- We zorgen dat onze voorraad zoetgrondwater niet afneemt en verkennen met andere partijen mogelijkheden voor grootschalig bevoorrading van zoetwater in de ondergrond.
- Meer oostelijke zoetwaterinlaat voor een klimaatbestendige landbouw en drinkwatervoorziening
- Nieuwe klimaatbestendige producten (zout- of droogte bestendige aardappel etc.).
- Ontwikkelen zilte teelten in daartoe in aanmerking komende gebieden.
- Met de landbouwsector alternatieve bedrijfsvoering vinden om te anticiperen op weerextremen.
- Beperken risico's door het verhogen waterbergend vermogen bodem.
- Tijdelijke waterberging in agrarisch gebied.
- Permanente waterbergingslocaties.
- Onderwaterdrainage als transitie-instrument naar natter omstandigheden in de veenweiden.

5. Met grootschalige transitie ontwerpen aan een waardevol Identiteit agrarisch cultuurlandschap

De grote transitie zullen een forse verandering kunnen veroorzaken van het agrarisch landschap. Door goed gebruik te maken van de kracht van een duurzame landbouw kunnen de gebiedskenmerken deels behouden blijven.

Koerswijziging inzet 2019

- Energielandschappen ontwerpend aangrijpen als kans voor een duurzame landbouw en kwaliteit van het landschap.
- Een groenblauwe scorekaart voor een gezond (voor mens en dier) klimaatadaptief en economisch vitaal landelijk gebied ontwikkelen.
- Ontwerpend onderzoek per gebied met betrokken partijen naar de ontwikkelrichtingen van het landelijk gebied uitgaande van de ingrijpende transitie, zodat leefbare en gezonde landschappen blijven bestaan.

Doorlopende inzet

- De landbouw in Zuid-Holland is en blijft de drager van de (inter)nationaal hoog gewaardeerde landschappen. Hiermee blijft de openheid en identiteit van het landschap bestaan.
- Zelfrealisatie NNN en recreatie.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

- Het platteland moet vitaler worden, onder andere door de recreatieve potentie beter te benutten. Dat vergt een betere ontsluiting van de gebieden nabij de stad.
- Gastheerschap ondernemers (w.o. boeren) in het landelijk gebied versterken.
- Verbrede landbouw biedt de stedeling mogelijkheden zich te hechten aan het gebied.

Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur

Zuid-Holland staat voor een grote verstedelijkingsopgave. De vele nieuwe woningen zullen (vooral) in bestaand stad- en dorpsgebied gerealiseerd moeten worden.

Enerzijds wordt hiermee de agglomeratiekracht versterkt, het bestaande mobiliteitsnetwerk beter benut en kan de ruimte buiten steden en dorpen overwegend open en groen blijven. Anderzijds neemt de druk op de ruimte binnen

steden en dorpen toe, want er moet voldoende ruimte blijven voor kantoren, winkels en bedrijven, maar natuurlijk ook voor water, biodiversiteit, erfgoed en groen. Een enorme en complexe opgave die vraagt om slim omgaan met de beperkte ruimte en scherpe keuzes maken om een leefbare en gezonde leefomgeving in steden en dorpen te realiseren. Daarnaast vereist de klimaatverandering het versterken van de waterveiligheid, omgaan met droogte en hittestress en wateroverlast.

Samen met steden en waterbeheerders, maar ook kennisinstellingen, bewoners, bedrijven en belangenorganisaties bouwen we een klimaatbestendige stedelijke leefomgeving waar we het hoogst haalbare niveau van gezondheid bereiken. Hierbij wordt water en groen een integraal onderdeel van het ontwerp van infrastructurele maatregelen buiten de stad.

Intensiveren in 2019

In 2019 leggen we de focus op de volgende drie resultaten:

- **Scorekaart**
Met de steden en kennisinstellingen ontwikkelen we een scorekaart voor een gezonde en leefbare wijk. Groen, biodiversiteit, erfgoed, klimaat en water maken hier integraal onderdeel van uit.
- **Drie groenblauwe pilots in stedelijk gebied uitvoeringsgereed maken.**
Uit de verschillende kansrijke verstedelijkingslocaties selecteren we met de steden drie pilotlocaties waar we op korte termijn uitproberen hoe we meer groenverbindingen, water, klimaat, erfgoed en biodiversiteit kunnen integreren in de stad. Daarvoor werken we de regioprojecten uit het Landschapspark Zuidvleugel uit tot streefbeelden en integrale programma's van eisen. De eerste prioriteit ligt daarbij bij de regioprojecten:
 - Oude Rijnzone (met focus op het westelijk gedeelte tussen Katwijk – Leiden Bio Science Park. Mogelijke pilotlocatie: Valkenburg).
 - Getijdepark tussen Nieuwe Waterweg – Drechtsteden
 - Schie-Vlietzone (met focus op de zone tussen Rotterdam – Delft. Mogelijke pilotlocatie: Schieoevers).
- **Gebiedskwaliteit voor biodiversiteit, erfgoed en recreatie vergroten als integraal onderdeel van infrastructurele projecten door investeren en herinrichten**

Hoe draagt groenblauw bij aan de betere oplossing voor een gezonde en leefbare stad?

Meer mensen en woningen

Zuid-Holland heeft de opgave om de komende jaren circa 240.000 extra woningen te realiseren (100.000 in de periode 2018-2025, 140.000 in de periode 2025-2040). Voeg daarbij de effecten van de klimaatverandering (hittestress, neerslagpieken, droogte, zeespiegelstijging en bodemdaling) en het is duidelijk dat onze steden snakken naar een rijkere en gezondere groenblauwe leefomgeving. Met de opgave transitie naar een groen en stedelijk landschap ontstaat een leefbare en gezonde omgeving voor mens en dier. Groen en water in steden bevordert een gezonde leefstijl. Alleen zo kunnen we een hoogwaardig vestigingsklimaat bereiken.

Vermindering CO₂-uitstoot

Groen in de stad, vooral de bomen, leveren een bijdrage aan het vastleggen van CO₂. Door een slimme combinatie van zonnepanelen, windmolens op bedrijventerreinen en groene gevels en daken bereiken we een optimale CO₂-reductie in de stad

Klimaatadaptatie

De stresstesten van de steden wijzen uit dat er forse maatregelen nodig zijn om het watersysteem van de stad beheersbaar te maken. Door een slimme inrichting met meer groen en open water en het bundelen van de maatregelen in bijvoorbeeld klimaatcorridors, ontstaat een stedelijk leefklimaat dat is opgewassen tegen de weerextremen en de hittestress. Als je kijkt naar het stedelijke hitte-eilandeffect zijn de centra van Den Haag en Rotterdam de plekken met de grootste opgave.

De bodemdaling

In steden en dorpen gelegen in de veengebieden daalt de bodem zorgwekkend snel. Door vanaf het begin oplossingen te verrijken met groen en oevers ontstaat een meerwaarde voor de stad

Zuiniger omgaan met grondstoffen

Door gebruik te maken van natuurlijke materialen uit de provincie - bijvoorbeeld, lisdodde voor isolatie of hout en gezond voedsel dicht bij de stad (lage energie gebruik) - te benutten, werken we aan circulair bouwen en dit draagt bij aan het groene karakter van de provincie.

Meer biodiversiteit en biomassa aan insecten

De stad herbergt een grote rijkdom aan soorten. Door inclusief te ontwerpen voor iconsoorten en een meer natuurlijke en gebiedseigen inrichting voor parken en groenstroken te kiezen, neemt de biodiversiteit en het aantrekkelijk wonen toe.

Wat zijn de strategische opgaven voor de transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur voor de komende 15 jaar?

1. Samen met steden en dorpen bouwen we inclusief aan een robuuste groenblauwe hoofdstructuur, waarbij het Landschapspark Zuidvleugel het handelingsperspectief vormt.
2. Natuur-, klimaat-, erfgoed- en waterinclusief ontwerpen wordt de norm bij het (her)ontwikkelen van (binnen)stedelijke transformatiegebieden, ook als dat (extra) geld kost.
3. Versterken van de ruimtelijke en ecologische kwaliteit van de stadsranden.
4. Verdubbeling van de gebiedseigen biodiversiteit en meer toegankelijk water en groen in het bestaande stedelijk landschap.
5. Infrastructurele werken in de provincie zijn de aanleiding om het recreatief en ecologisch functioneren van gebieden aanmerkelijk te versterken.
6. Ontwikkelen van een groenblauwe scorekaart die aangeeft wanneer een buurt of project voldoende gezond, klimaatadaptief en biodivers is.
7. (Groepen) mensen betrekken bij de ontwikkeling en het beheer van de groene en waterrijke gebieden in de stad.

Toelichting op de strategische opgaven

Leeswijzer

1. Koerswijziging inzet = vernieuwde inzet gericht op de transitie binnen huidige budgettaire kaders
2. Doorlopende inzet = huidige inzet waar financiële dekking voor is (zoals opgenomen in het PZG)
3. Voorstel extra inzet = wensen voor nieuwe ambities van PZH en partners, die vanuit PZH ongedekt zijn

1. Samen met steden en dorpen bouwen we inclusief aan een robuuste groenblauwe hoofdstructuur, waarbij het Landschapspark Zuidvleugel het handelingsperspectief vormt

De grootschalige transitie in de stad versterken het vestigingsklimaat van de regio. Door groenblauwe, klimaatadaptieve, erfgoed beschermende en waterhuishoudkundige maatregelen integraal te betrekken bij de bouwopgave van de herstructureringswijken moeten deze transitie bijdragen aan een rijke en gezonde woon- en werkomgeving. De gemeente Den Haag heeft een inspirerende ruimtelijke vertaling gemaakt van groenblauwe structuren in de stad (zie hiervoor de onderstaande kaarten).

Legenda

- 1 OudeRijn, Limes als verdichtings- en verbindingslijn
- 2 Vliet, Historisch landschap van buitenplaatsen
- 3 Schie Groenblauwe drager van de metropolitane kennisas
- 4 Zweth, Transitieruggengraat van het Westland
- 5 Nieuwe Maas, Rivier als getijdenpark XL
- 6 Rote Recreatieve topzone

Landschapspark Zuidvleugel

Visie rijke groen blauwe leefomgeving PZH

Kustroute
schakel Zwarte Pad

Loozone
gem Leidschendam-Voorburg
gem Den Haag

Erasmusvaart
HHD, gem Westland
gem Den Haag

Legenda

- Belangrijke groenblauwe structuren Den Haag
- Overlap met Landschapspark Zuidvleugel PZH
- Te agenderen voor visie PZH

Ruimtelijke vertaling Den Haag

Koerswijziging inzet 2019

We werken met onze partners de regioprojecten uit het Landschapspark Zuidvleugel uit als leidraad voor de transitie van de verstedelijking. Het landschapspark biedt een samenhangend geheel voor de groenblauwe hoofdstructuur de binnenlandschappen en de buitenlandschappen. De bestaande groene en waterstructuren van bijv. het Natuurnetwerk Nederland, groene parken, recreatief routenetwerk, cultuurhistorische parels en het fijnmazig groennetwerk, maken daar deel van uit.

Voor de provincie Zuid-Holland ligt de eerste prioriteit bij de uitwerking tot streefbeelden en integrale programma's van eisen van de regioprojecten:

- Oude Rijnzone (met focus op het westelijk gedeelte tussen Katwijk – Leiden Bio Science Park)
- Getijddepark tussen Nieuwe Waterweg – Drechtsteden
- Schie-Vlietzone (met focus op de zone tussen Rotterdam – Delft)

Voorstel extra inzet vanaf 2020

De steden willen we uitdagen:

- De overige regioprojecten uit het Landschapspark Zuidvleugel werken we samen met de relevante partners uit tot streefbeelden en integrale programma's van eisen. Zo ontstaat er een gezond en klimaatadaptief stedelijk landschap voor mens en dier, dat de waterlijnen meer beleefbaar en meer biodivers maakt.
- Toe te werken naar groene city deals met de betrokken partners. Daarbij heeft het de voorkeur om aan te sluiten bij gebiedsdeals die al gesloten worden in het kader van de verstedelijking.
- ontwikkelen van een pakket met (nieuwe) instrumenten met de betrokken partners, zoals deskundigheid (bijvoorbeeld via de vliegende brigade Verstedelijking) en het ruimtelijk instrumentarium. Waar nodig met de provincie de nieuwe beleidslijnen te verankeren in het handelingsperspectief van het Omgevingsbeleid.

2. Natuur-, klimaat-, erfgoed- en waterinclusief ontwerpen wordt de norm bij het (her)ontwikkelen van (binnen)stedelijke transformatiegebieden

Met het integraal betrekken van de groenblauwe ambities bij de binnenstedelijke transitie, versterken we het vestigingsklimaat en creëren we een gezonde en rijke leefomgeving, waar de biodiversiteit een grote sprong voorwaarts maakt.

Koerswijziging inzet 2019

De belangrijkste stap om lerend te ontwikkelen is door te doen. We kiezen drie pilots binnen de eerder benoemde prioritaire regioprojecten:

- De grootschalige uitleglocatie Valkenburg en de directe omgeving van de westelijke Rijnzone tot aan het Bio Science Park Leiden wordt de meest rijke groenblauwe wijk van Zuid-Holland.
- Het concept van getijderivier XXL in Rijnmond en de Drechtsteden gaan we uitpakken voor de meest kansrijke verstedelijkingslocaties voor groen en waterrijk wonen en werken.
- De transitielocatie Schieoevers tussen Rotterdam en Delft

Doorlopende inzet

De eerste impulsprogramma's in de stad ontwikkelen we verder:

- Vanuit het nieuwe icoonsoortenbeleid ontwikkelen we gebiedspecifieke programma's van eisen, die gericht zijn op de toename van de biodiversiteit in de stad door slimme oplossingen bij het ontwerp, tijdens de bouw en gedurende het beheer (inrichting, groenblauw en klimaatadaptief bouwen, nest en rustplaatsen in gebouwen en civieltechnisch kunstwerken, etc.).
- De provincie Zuid-Holland heeft met de 'gedragscode tijdelijke natuur' de zelfstandige ontwikkeling van natuur op braakliggende terreinen mogelijk gemaakt, waarmee zowel de biodiversiteit als de kwaliteit van de leefomgeving voor omwonenden worden verbeterd.

We leggen samen met de ondertekenaars van het Convenant Klimaatadaptief Bouwen principes vast die moeten leiden tot:

- Minder wateroverlast.
- Minder hittestress.
- Minder nadelige gevolgen van langdurige droogte en bodemdaling.
- Meer biodiversiteit.
- En we stellen een witboek op met technische en economische mogelijkheden voor klimaatadaptief bouwen.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

- We stimuleren, faciliteren en participeren in het groenblauw herinrichten van te transformeren of te herstructureren binnenstedelijke woon en/of werkgebieden, zodat ze optimaal bijdragen aan de biodiversiteit, klimaatadaptatie, een goed (internationaal) investeringsklimaat en een gezonde werkomgeving.
- De focus ligt daarbij op die locaties van de Verstedelijkingsalliantie, waar kansen liggen voor verbetering van de groenblauwe leefomgeving (zoals Schieoevers in Delft). Dit verbreden we te zijner tijd naar andere transformatielocaties waar we als provincie een bijdrage aan leveren, zoals Alphen aan den Rijn, Dordrecht, Gouda, Leiden en Zoetermeer.

3. Versterken van de ruimtelijke en ecologische kwaliteit van de stadsranden bij transitie in de stadsrand

Flink wat van de huidige stadsranden zijn verrommeld en staan onder druk van nieuwe stedelijke ontwikkelingen (zoals sportvelden, maar soms ook woningbouw). De stadsranden die een transitie ondergaan bieden daarmee enerzijds de aanleiding voor het ontwikkelen van een hoogwaardige groenblauwe leefomgeving door te investeren in hoogwaardige nieuwe stadsrandnatuur. Anderzijds verdienen de stadsranden bescherming tegen verdere verrommeling en uitdijen van de rommelzones richting de omliggende landschappen en natuurgebieden.

Koerswijziging inzet 2019

- Bij de actualisatie van het Ruimtelijk Kwaliteitsbeleid binnen het provinciaal Omgevingsbeleid brengen we de groenblauwe kwaliteitskenmerken (van stadsranden) expliciet in.
- Daarnaast verkennen we in hoeverre een doelbepaling ten aanzien van groenblauw bij ontwikkelingen binnen bestaand stads- en dorpsgebied in de Omgevingsverordening effectief is.
- De provincie zal de criteria in het provinciaal Omgevingsbeleid voor het aanwijzen van nieuwe “uitleglocaties” (via de zogenaamde 3 ha kaart) uitbreiden met groenblauwe criteria.

4. Verdubbeling van de gebiedseigen biodiversiteit en meer toegankelijk water en groen in het bestaande stedelijk landschap

Wanneer in de bestaande stedelijke buitenruimten groot onderhoud of herinrichting aan de orde is, grijpen we dit aan om tot een klimaatadaptiever, waterrijker en biodiverser plan te komen. Ook wanneer partijen groot onderhoud plegen aan gebouwen vanwege energie of asbest is dit een aanleiding om meer klimaat adaptief en groen te herbouwen.

Koerswijziging inzet 2019

- De provincie geeft het goede voorbeeld en richt de buitenruimte en de provinciale gebouwen natuurinclusief en klimaatadaptief in.
- We bieden steden kennis en ontwerpondersteuning bij het integreren van waterberging en andere oplossingen om droogte en wateroverlast tegen te gaan.

Doorlopende inzet

We juichen de vergroening van het bestaande stedelijk landschap toe door middel van diverse programma's zoals onder andere Steenbreek, bijenlandschappen, groenblauwe schoolpleinen, groene daken, bedrijventerreinen, wijken, tiny forests, en tijdelijke natuur op braakliggende terreinen. We zullen deze programma's waar mogelijk blijven stimuleren.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

- We stimuleren gebiedseigen herinrichting en het beheer van de bestaande water- en groengebieden. We werken daarbij toe naar het verbinden van het huidige water en groen in robuuste klimaatcorridors tot aan de groenblauwe hoofdstructuur. We maken de oude en nieuwe groenblauwe structuren in de stad beter toegankelijk en geschikt voor allerlei vormen van recreatie. We verkennen ook de mogelijkheden van stedelijk zwemwater in het kader van de hittestress in stedelijk gebied. Het stedelijke ecologennetwerk is daarvoor aan zet.
- We richten ons daarbij ook specifiek op kwetsbare groepen zoals kinderen en ouderen voor wie hittestress een risico vormt.
- We stimuleren en faciliteren initiatieven op het gebied van stadslandbouw en moestuinen.
- De enorme oppervlakte aan bedrijventerreinen bieden een kans om integraal onderdeel te worden van het natuurnetwerk. We stimuleren en faciliteren het gebiedseigen vergroenen van bedrijfsterreinen, ten behoeve van meer biodiversiteit en voor een gezonde werkomgeving.

5. Infrastructurele werken in de provincie zijn de aanleiding om het recreatief en ecologisch functioneren van gebieden te versterken

Nieuwe of grootschalige verbeteringen aan de infrastructuur kunnen tot een sterker plan komen wanneer ook de recreatie, klimaat en biodiversiteit integraal worden meegenomen.

Koerswijziging inzet 2019

- We starten met een aantal kansrijke projecten om de gebiedskwaliteit voor biodiversiteit, erfgoed en recreatie te vergroten bij het aanleggen en herinrichten van infrastructuurprojecten, w.o. een aantal provinciale infraprojecten, de Groene Cirkel "Groene Boog" Rotterdam A 16 en het robuust fietsnetwerk Metropoolregio.
- Het zoveel mogelijk combineren en verbinden van verschillende concepten van fietsroutes – snelfietsroutes, Hollandse Banen, recreatieve routes (en andere fietsinvesteringen) aan andere hoofdstructuren en het daarmee recreatief en ecologisch aantrekkelijk maken.

Doorlopende inzet

- We onderschrijven de Greendeal InfraNatuur, een samenwerkingsplatform van grote infrapartners gericht op het vergroenen van infra, en sluiten ons in de toekomst zo nodig aan bij vergelijkbare initiatieven.
- Het bermbeheer voeren we ecologisch en gebiedseigen uit, om de biodiversiteit te verhogen. Sommige (water)wegbeheerders lopen hierin voorop. Bomen langs de provinciale en lokale wegen dragen doorgaans bij aan biodiversiteit, luchtkwaliteit en klimaatadaptatie. Bij herplanting onderzoeken we wat de functies van de bomen zijn en welke soorten deze functies versterken. Mocht in een gebied het vanuit ecologisch perspectief wenselijk zijn om geen bomen te herplanten, wordt dit ook in de overweging meegenomen.

- Bij herinrichting, onderhoud en beheer van provinciale (vaar)wegen nemen we waar mogelijk de ontwikkeling biodiversiteit, nieuw Flora+Fauna passages en veilig en aantrekkelijk recreatieve gebruiksmogelijkheden mee. Al bij de voorbereiding van ingrepen of onderhoud van het infrastructurele netwerk zoeken we de samenhang tussen de weg, cultuur, landschap, biodiversiteit en de mens.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

- Bij het ontwerpen van nieuwe of vernieuwde infra-verbindingen, nemen we groenblauwe doelstellingen volwaardig mee, waarbij we ook de barrièrewerking van infrastructuur verminderen (met als voorbeeld de A4 Delft - Schiedam.) Dit doen we door in een vroeg stadium aan te sluiten bij de trajectstudies, netwerkanalyses, het fietspadenprogramma en het reguliere onderhoudsprogramma van de Provinciale Dienst Beheer Infrastructuur en andere infrastructuurwerkers. Met het op elkaar leggen van fietsnetwerken en knelpunten provinciale infra wegen/vaarwegen benutten we de aanwezige meekoppelkansen. We gebruiken bijvoorbeeld Ambitiweb om bij trajectstudies het verbeteren van het ecologisch en recreatief functioneren van gebieden in te brengen.
- Bij de aanbestedingen van (snelle) OV-verbindingen in het stedelijk gebied, nemen we de toegangspoorten naar de grote landschappen waar mogelijk op in de aanbesteding.

6. Ontwikkelen van een groenblauwe scorekaart die aangeeft wanneer een buurt voldoende gezond, klimaatadaptief en biodivers is

Koerswijziging inzet 2019

- We ontwikkelen een groenblauwe scorekaart als onderdeel van een integrale scorekaart, vergelijkbaar met de energielabel, waarin is aangegeven wanneer een buurt voldoende gezond, klimaatadaptief en biodivers is. Het is bedoeld voor het goede gesprek over benodigde investeringen en inzet van Omgevingsbeleid en instrumentarium. Welke streken/steden/straten hebben een A++ score vanwege de groene, waterrijke, klimaatneutrale en schone leefomgeving en zijn dus een gezonde plek om te wonen? Elementen hierin zijn bijvoorbeeld:
 - Meer biodiversiteit en -massa aan bloemen en insecten (vlinders, bijen) in de stad.
 - Gezond en aantrekkelijk wonen (gezonde leefomgeving, goede groenblauwe verbindingen).
 - Klimaatbestendigheid (verminderen hittestress, wateroverlast en droogte).
- Deze scorekaart ontwikkelen we in samenspraak met de steden, waterschappen, ondernemers en andere groene partners, maar ook met de zorgsector (Gezondheidswetenschap, Gezondheidsraad en Ministerie van VWS) en bouwbedrijven. We maken daarbij gebruik van reeds bestaande methodieken (zoals NL Greenlabel).

Voorstel extra inzet vanaf 2020

Verkend wordt of de scorekaart uiteindelijk onderdeel kan zijn van een integrale “balanced scorecard”, waarbij een positieve score op Groenblauw bijvoorbeeld beloond kan worden met meer ruimte geven t.o.v. ons Omgevingsbeleid. Bijvoorbeeld: bij een hogere score mag je meer woningen bouwen.

7. Het vergroten van de participatiegraad bij de ontwikkeling van de groene en waterrijke gebieden in de stad

Wanneer we vanaf het begin bij de ruimtelijke consequenties van grootschalige transitie ook de civil society betrekken (ondernemers en inwoners) zal de kwaliteit van het ontwerp aan waarde winnen.

Koerswijziging inzet 2019

We streven naar het vergroten van de participatiegraad van kinderen, jongeren, ouderen, burgers, vrijwilligers, ondernemers en kennisinstellingen bij de groene en waterrijke gebieden van de stad om zo deze te vergroten.

- We stimuleren organisaties en netwerken die initiatief nemen om de participatiegraad te vergroten, w.o. IVN, Groene Motor, Terreinbeherende organisaties, gemeenten en lokale vrijwilligersgroepen.
- We stimuleren initiatieven vanuit inwoners om de verstedelijkte omgeving te vergroenen, waardoor de directe leefomgeving groenblauwer wordt, evenals initiatieven waardoor de toegang tot beleefbare en ecologisch waardevolle groenblauwe natuur wordt vergroot en het eigenaarschap wordt vergroot.
- We onderzoeken de rol van kennisinstellingen en het onderwijs (voortgezet, beroeps en universitair) en hoe deze vergroot kan worden. Hierbij is het streven om de concrete bijdrage van deze kennisinstellingen en het onderwijs op duurzaamheidsthema's te vergroten.

We streven dat alle leeftijdsgroepen en bevolkingsgroepen het groene netwerk gaan beleven en daarin participeren.

- We stimuleren maatschappelijke initiatieven die zorgen voor verbinding van mens en natuur.
- Door het stimuleren van vergroening van het stedelijke gebied wordt het mogelijk dat iedere Zuid-Hollander in zijn of haar directe omgeving toegang heeft tot beleefbare en ecologische waardevolle groenblauwe natuur.

Doorlopende inzet

We streven naar een samenleving waar het vanzelfsprekend is dat kinderen opgroeien in verbinding met de natuur.

- De provincie Zuid-Holland heeft de ambitie om voor 2022 in ieder geval 50 scholen te ondersteunen bij het aanleggen van een groenblauw schoolplein en zo bij te dragen aan een groenere leefomgeving, waterberging in stedelijk gebied, het verminderen van hittestress, en tegelijkertijd kinderen in contact brengen met de natuur en hen stimuleren meer te bewegen.
- Wij stimuleren dat in elke Zuid-Hollandse gemeente activiteiten worden georganiseerd waarbij vooral kinderen betrokken worden bij natuurbeleving. Het streven is om in 5 jaar dit in 50% van de Zuid-Hollandse gemeenten te realiseren.

Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland

Variatie, dynamiek en een voortdurende afwisseling van land, stad en water vormen de belangrijkste kenmerken van de Zuid-Hollandse leefomgeving. Ze herbergen een schat aan verhalen en kwaliteiten en geven de provincie smoel en identiteit. Met verbindende structuren worden bestemmingen, functies en de verschillende kleuren van onze fysieke buitenruimte op een aantrekkelijke manier met elkaar verbonden en kan een slimme spreiding, zonering of juist synergie van functies worden bevorderd. De transities worden versterkt, wanneer ze met dit concept worden ontworpen.

Het fijn vertakte water- en dijksysteem dat veiligheid moet bieden voor nu én in de toekomst, is hierin beeldbepalend. De in het Deltaprogramma gemaakte afspraken over waterveiligheid vormen een solide basis.

Nieuwe waterstructuren die bijdragen aan een slimme en klimaatbestendige inrichting, bieden daarnaast ook kansen voor natuur en recreatie.

Ruimtelijke groenstructuren, zoals het Natuurnetwerk Nederland, de recreatiegebieden en de parken in en om de stad hebben de afgelopen jaren steeds meer vorm gekregen. Met het Landschapspark Zuidvleugel willen we deze groene, waterrijke en veelal historische structuren verder verrijken. Hiermee wordt de relatie tussen stad en land versterkt.

Op dit moment is de capaciteit van deze structuren toereikend, maar staat deze wel onder druk. Inzet is dat zowel de eigen inwoners als de groeiende stroom aan bezoekers zich vlot kunnen verplaatsen naar aantrekkelijke parels zoals de kust, Kinderdijk en de bollengebieden, waar ze kunnen genieten en verblijven met behoud van de kernkwaliteiten van die gebieden of bestemmingen.

Intensiveren in 2019

We leggen de focus in 2019 primair op de volgende resultaten:

- **Dijkenperspectief en klimaatbestendige watersystemen**
We ontwikkelen een integraal perspectief op dijken en watersystemen om de cultuurhistorie, biodiversiteit, klimaatadaptatie en recreatief gebruik te combineren met de waterveiligheid.
- **Voor kansrijke verbindingen gaan we ons in eerste instantie focussen op drie zones waar verstedelijkingslocaties zijn voorzien (zie ook in de hoofdpogave Transitie verstedelijking)** We bereiden de eerder genoemde pilots voor in de volgende gebieden:
 - Westelijke Oude Rijnzone
 - Getijdemark
 - Schiezone
- **Routebureau in oprichting**
We zetten het opstarten van een routebureau door. Op deze manier borgen we de kwaliteit en omvang van het routenetwerk van Zuid Holland.
- **Water DNA van Zuid-Holland versterken**
We maken een impulsprogramma voor het water DNA van Zuid Holland voor recreatie, natuur, erfgoed en klimaatadaptatie. Te beginnen voor de gebieden Midden Holland, Hollandse Plassen en Hof van Delfland. De samenwerkingskaart waterrecreatie vormt daarvoor een prachtige basis.

Hoe versterkt de opgave ‘aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland’ de transities?

Vanuit aantrekkelijk en gezond verbinden wordt voortdurend de koppeling gelegd met andere doelen, zoals verstedelijking, recreatie, en biodiversiteit zowel om elkaar te versterken als om barrières op te heffen. De opgave versterkt de transities op de volgende manier:

Meer mensen en woningen

De druk op de steden neemt toe. Daarom is het nodig dat groen en water goed bereikbaar zijn voor inwoners en bezoekers aan Zuid-Holland om te kunnen ontspannen/recreëren. De groengebieden buiten de stad worden goed bezocht, door inwoners en door een groeiend aantal bezoekers van buiten de provincie. Toerisme is goed voor de Zuid-Hollandse economie, maar een te hoge bezoekdruk kan ook een bedreiging vormen voor de biodiversiteit. Goede communicatie en faciliteiten zijn dus nodig om te komen tot een betere spreiding (in tijd en ruimte) en een goed doordachte zonering in kwetsbare gebieden.

Klimaatadaptatie

De klimaatverandering leidt tot extremere piekbuien en heeft o.a. effect op grotere wateroverlast, droogte en hittestress. Om deze effecten op te vangen is er een andere stedelijke inrichting nodig met meer ruimte voor water, biodiversiteit en groen.

Meer biodiversiteit

De biodiversiteit neemt af. Daarom is het van belang dat ook de recreatiegebieden, de routenetwerken, de blauwgroene stedelijke structuren en het watersysteem optimaal benut worden om de biodiversiteit en de biomassa aan insecten te versterken en om de waterveiligheid te blijven garanderen.

Zuiniger omgaan met grondstoffen

Wij stimuleren de toeristische sectoren als waterrecreatie, horeca en verblijfsrecreatie meer duurzaam en circulair te ondernemen. Ook kan het gras en ander natuurlijk materiaal dat vrijkomt bij het onderhoud van vaarroutes, bermen en recreatiegebieden beter benut worden in de circulaire landbouw. Zo kan het hout gebruikt worden voor hoogwaardige toepassingen op de binnenlandse markt.

De koppeling met de andere maatschappelijke opgaven van de Rijke Groenblauwe Leefomgeving geven we in onderstaand schema weer.

Wat zijn de strategische opgaven?

1. Bouwen aan een klimaatbestendige leefomgeving.
2. Beschermen, beleven en benutten van cultuurhistorisch erfgoed.
3. Meer genieten en beleven van goed toegankelijk en natuurlijk water.
4. Inzetten op onze toeristische troeven.
5. Aantrekkelijke groenblauwe netwerken en gebieden waarin stad en landschap zijn verbonden.

Leeswijzer

1. Koerswijziging inzet = vernieuwde inzet gericht op de transities binnen huidige budgettaire kaders
2. Doorlopende inzet = huidige inzet waar financiële dekking voor is (zoals opgenomen in het PZG)
3. Voorstel extra inzet = wensen voor nieuwe ambities van PZH en partners, die vanuit PZH ongedekt zijn

1. Bouwen aan een klimaatbestendige leefomgeving

Primair doel is het beschermen tegen overstromingen en het beperken van de gevolgen van overstromingen, droogte en wateroverlast, o.m. als gevolg van de klimaatverandering¹. Het hele watersysteem van dijken, rivieren, uiterwaarden etc. is zowel kenmerkend als noodzakelijk om veilig te kunnen wonen in de Delta. Ook als daar vanwege verdere verstedelijking meer inwoners en bezoekers bij komen. Met de klimaatverandering worden de opgaven groter en urgenter.

Koerswijziging inzet 2019

Om meer klimaatadaptief en integraal te kunnen werken bereiden we ons voor op:

- Ruimtelijke kwaliteit van dijken als beeldbepalende elementen vergroten (dijkenperspectief). Ambities voor dijken integraal aan pakken door mee te koppelen met toerisme, recreatie, erfgoed en natuur. Daarbij ook het (natuurvriendelijke) beheer van de vooroever en de dijk zelf betrekken.

Doorlopende inzet

- We blijven werken aan een veilig en betrouwbaar watersysteem en veilige waterkeringen. Hierdoor is het mogelijk te wonen, te werken en te recreëren in een provincie onder de zeespiegel. Dit is primair een taak van waterschappen, Rijk en provincie, maar de klimaatverandering vraagt ook steeds meer van andere partners, zoals bouwers, gemeenten en bedrijven.
- Waterveiligheid en -overlast in beeld.
Zorgen voor inzicht in de huidige en toekomstige risico's en het doen van stresstesten voor overstromingen en wateroverlast. Zorgen voor voldoende ruimte voor het water (bijvoorbeeld door het creëren van tijdelijk waterberging en -overloopgebieden).
- Het regionale keringenstelsel in 2030 klimaatbestendig op orde brengen.
Aanwijzen en verbeteren van regionale keringen en watersysteem in samenwerking met de 7 waterschappen de provincie Zuid-Holland.
- Functie volgt waar mogelijk peil.
Bij een toekomstbestendig Zuid-Holland volgt de functie het watersysteem, fysieke ondergrond en de veranderingen van het klimaat.
- Zorgen voor en borgen van meerlaagse veiligheid op basis van integrale benadering.
Hier komen handelingsperspectieven uit voor de optimalisatie van regionale watersystemen, verstedelijkingsopgave, ruimtelijke initiatieven en evacuatieplanningen.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

De gezamenlijke partners stellen voor te intensiveren door:

- Waterkwaliteit van grond- en oppervlaktewater op orde brengen en houden (voor een deel hiervan geldt een Europese verplichting KRW, maar ook voor overige waterlichamen is dit nodig).
- Garanderen van schoon en voldoende drinkwater, waar als gevolg van verstedelijking/meer inwoners ook meer vraag naar komt.

2. Beschermen, beleven en benutten van cultuurhistorisch erfgoed.

Cultuurhistorisch erfgoed is van grote waarde voor de kwaliteit en de identiteit van onze leefomgeving. Denk daarbij aan oude veenweidelandschappen in het Groene Hart met hun kenmerkende verkaveling en monumentale boerderijlinten. Maar ook aan kenmerkende historisch-geografische structuren zoals de trekvaarten, verdedigingslinies (Oude Hollandse Waterlinie, Atlantikwall) en de landgoederenzones. Veel ruimtelijke structuren zijn dus van cultuurhistorische waarde. Erfgoed op zichzelf is mooi en waardevol maar in combinatie met groen en water als onderdeel van stad en land ontstaan ook nieuwe kansen, zoals het benutten van erfgoed van

¹ In het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie staat de procesplanning uitgewerkt.

trekvaarten en landgoederen bij groenblauwe structuren. Hiervoor willen wij investeren in zowel groen als erfgoed.

Koerswijziging inzet 2019

Benutten door het herbestemmen van rijksmonumenten, zoals kerken, boerderijen en industrieel erfgoed. De provincie werkt hierin samen met slim ruimtegebruik. Zij heeft een team van aanjagers voor herbestemming van rijksmonumenten beschikbaar. Dat aanjaagteam combineert vraag en aanbod en het benaderen van marktpartijen. Dit herbestemmen van objecten kan onderdeel zijn van een grotere gebiedsontwikkeling.

Doorlopende inzet

De provinciale inzet op cultuurhistorisch erfgoed zetten we onverminderd door:

- Beschermen van bestaande cultuurhistorische kwaliteiten.
Dat kan prima samengaan met gebiedsontwikkeling, zolang daarbij rekening wordt gehouden met bestaande waarden van erfgoed en landschap. Uitgangspunt is dat ruimtelijke ontwikkelingen zoveel mogelijk aansluiten bij aanwezige gebiedsidentiteit en historische structuren. Dat betreft zowel kleinschalige ontwikkelingen (bijvoorbeeld het benutten van een in onbruik geraakte historische dijk voor een nieuw fietspad) als veel grotere (zoals de enorme ruimteclaim voor opwekking van duurzame energie).
- Inzet op erfgoedlijnen (cultuurhistorische waarden die zich in een bepaalde ruimtelijke structuur tot elkaar verhouden) vergroot de beleefbaarheid van het cultuurhistorisch erfgoed. De provincie zet in op het verbeteren van de bereikbaarheid en de beleefbaarheid van dit erfgoed. Mogelijk wordt het maritiem industrieel erfgoed tussen Hoek van Holland en Gorinchem ook onderdeel van de erfgoedlijnen. Binnen de erfgoedlijnen wordt onder andere gewerkt aan:
 1. Restauratie van bestaand erfgoed.
 2. Verbeteren van de bereikbaarheid (denk aan aanlegsteigers aan het water).
 3. Onderzoek.
 4. Toepassing van data in apps etc.
 5. Het vergroten van de beleefbaarheid van het historisch landschap, onder andere door cultuurhistorische elementen in het landschap beter zichtbaar en beter toegankelijk te maken.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

De gezamenlijke partners stellen voor te intensiveren door:

- Het verbeteren van de bereikbaarheid en de beleefbaarheid van dit erfgoed.
- Het maritieme erfgoed ook onderdeel te laten zijn van de erfgoedlijnen.
- Een aandachtspunt is het vergroten van de beleefbaarheid van het historisch landschap, onder andere door cultuurhistorische elementen in het landschap beter zichtbaar en beter toegankelijk te maken

3. Meer genieten en beleven van goed toegankelijk en natuurlijk water

Zuid-Holland is onlosmakelijk verbonden met water, het zit in ons DNA. Bijna één zesde deel (17%) van Zuid-Holland bestaat uit water. Als natuurlijke verbinder van stad en land is het waternetwerk een belangrijke bouwsteen voor een attractief leef- en vestigingsklimaat. Onze provincie telt ongeveer 1000 kilometer aan groenblauwe bevaarbare structuren. Al dat water herbergt een rijkdom aan aquatische biodiversiteit op en onder water en aan de randen. Waterrecreatie vergroot de beleefbaarheid van groen en cultuur, versterkt de economie op en langs het water en zorgt voor werkgelegenheid. Bij de realisatie van de ambitie op waternetwerken wordt nadrukkelijk gekeken naar de functionele integratie (meekoppelkansen) op andere maatschappelijke thema's zoals klimaatadaptatie, bodemdaling, biodiversiteit, verstedelijkingsopgaven (nieuwe woongebieden koppelen aan waterrecreatief netwerk), energietransitie (bijvoorbeeld bij vervoer over water), etc.

Om de ambities te bereiken zetten de partners en de provincie in op drie strategische speerpunten:

1. Gastvrij en beleefbaar water
2. Smart waternetwerk
3. Natuurlijk, duurzaam en klimaatadaptief watergebruik

Koerswijziging inzet 2019

- Vormen van regionale samenwerkingen voor het water DNA van Zuid-Holland in een impulsprogramma voor waterrecreatie en natuur. We beginnen met Hollandse Plassen, Midden Holland en Hof van Delfland.
- Heldere afspraken maken met de verschillende vaarwegbeheerders, bijvoorbeeld over het beheer van waterplanten en het goed afstemmen van brug- en sluisstijden.
- Synergie zoeken bij planvorming met betrekking tot verstedelijking, klimaat, cultureel erfgoed, waterveiligheid, natuur met waterrecreatie en tegen gaan van blauwalg.
- De kansen voor waterrecreatie betrekken bij de integrale pilots verstedelijking in het Getijdepark XXL, de westelijke Oude Rijnzone en de Schiezone.

Doorlopende inzet

Inmiddels hebben we een sterk netwerk gebouwd met partners met ambities voor waterrecreatie.

- Kennisuitwisseling over projecten en ambities via de samenwerkingskaart.
- Ondersteunen, faciliteren en aanjagen regionale en lokale ambities op waterrecreatie.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

De gezamenlijke partners stellen voor te intensiveren door:

1. Gastvrij en beleefbaar water
We zetten in op meer bekendheid, meer benutting en waterbelevingen voor bewoners en bezoekers. Langer verblijf (meerdaags varen) mogelijk maken en jachthavens inrichten als hotspots. Aanbieden van beleefbare routes, rondjes en vaartochten langs aantrekkelijke natuur- en cultuurbestemmingen. Om dit mogelijk te maken kunnen onze partners, soms met ondersteuning/medefinanciering vanuit de provincie, meer passantenplekken aanleggen. Het netwerk van cruises en rondvaarten verstevigen.
2. Smart Waternetwerk
Een goed onderhouden, veilig en optimaal bevaarbaar waternetwerk van hoge kwaliteit. Realisatie van nieuwe multifunctionele waterverbindingen (voor waterberging, natuur en varen) én het oplossen van knelpunten in vaarroutes (zoals een te lage brug, een te krappe duiker, langere bedieningstijden van bruggen en sluisen, ontbreken van faunapassages of een vaarverbod) zorgt voor uitbreiding van het waternetwerk. We investeren in kansrijke en gedragen nieuwe schakels die zorgen voor een robuust en fijnmaziger netwerk (zoals bv de Erasmusverbinding, Rijn-IJssel, Rotte-Rijn-IJssel, Drechtdoorsteek, Gouwe herstructurering).
3. Natuurlijk, duurzaam en klimaatadaptief watergebruik
Oppervlaktewater is onderdeel van de leefomgeving en vervult meerdere functies met een goede balans tussen effectief waterbeheer, zoetwater-voorziening voor natuur en land- en tuinbouw, ontwikkelen van meer biodiversiteit en icoonsoorten, schoon en stil varen en genieten aan de waterkant.
 - De icoonsoorten in dit waternetwerk gaan we meer ruimte geven door gerichte maatregelen.
 - Het netwerk van kanoroutes breiden we uit.
 - De transitie naar groen varen wordt gestimuleerd, zoals de geleidelijke transitie naar duurzame aandrijving van schepen en het ontwikkelen van routes en/of gebieden waar alleen duurzaam gevaren mag worden.
 - We gaan de vervuiling van het oppervlaktewater tegen om aan de KRW doelen te voldoen (met bijvoorbeeld drijvende toiletten).
 - We voeren pilots uit om duurzame waterrecreatie in de praktijk te testen.
 - Schoon en veilig zwemwater.

4. Inzetten op onze toeristische troeven

Toerisme groeit en de verwachting is dat het aantal toeristen dat Nederland aandoet in 2030 met ongeveer 50% is gestegen. Dit biedt vele kansen voor Zuid-Holland, maar ook uitdagingen. Hoe benutten we toerisme als economische motor en houden we tegelijkertijd de kwaliteit van onze leefomgeving en voorzieningen op peil?

Koerswijziging inzet 2019

We ontwikkelen een perspectief toerisme waarbij we inzetten op een spreiding van bezoekers in tijd en ruimte en we stimuleren het hoogwaardig aanbod en duurzaam ondernemen. We starten daarvoor een onderzoek om beter zicht te krijgen op het bezoekgedrag van toeristen, zoals reizigersstromen in het Openbaar Vervoer om zo de 'magneetplekken' te bepalen.

Doorlopende inzet

1. Deelname aan HollandCity met verhaallijnen, districten (zoals Cheese Valley) en themajaren (Ode aan het landschap) en het ondersteunen van partners om daar succesvol op aan te sluiten.
2. Zuid-Holland participeert in de volgende verhaallijnen: Nederland-Waterlandlijn, Dutch Food & Cuisine en Kastelen en Buitenplaatsen (via de erfgoedlijn landgoederenzone). In 2019 wordt daaraan de Bloemenlijn toegevoegd.
3. Binnen de gedeelde Opgave Toerisme en Recreatie zijn meerdere verkenningen uitgevoerd die de komende jaren beleidsinzet vragen zoals: toeristische bebording en verblijfsrecreatie. Hierover hebben GS zich eerder uitgesproken.
4. Deelname aan de Dutch Delta Cruise Port om de ontwikkeling van de riviercruisemarkt in de Delta te ondersteunen.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

De gezamenlijke partners stellen voor te intensiveren door:

- Benutten van toeristische troeven
Dit kan door die troeven (waaronder onze kust, Keukenhof, Kinderdijk en onze historische en grote steden) meer en beter te verbinden met het regionale aanbod, onze historie, identiteit, natuur en cultuur. Op die manier kunnen we toeristen beter en langer aan Zuid-Holland binden. Provinciale inzet:
 1. Meer en beter verbinden van het regionaal toeristisch aanbod.
 2. Productontwikkeling ten behoeve van het versterken van de toeristische kwaliteit (voornamelijk de Nationale Parken, Oudhollandse steden, kust).
 3. Meerdaagse arrangementen met flexibel aanbod van o.m. natuur, cultuur en 'vermaak' (horeca, festival, sport, etc.).
 4. Betere spreiding van toeristen ondersteunen door gemakkelijk vindbare en bereikbare bestemmingen.
- Versterken van de omgevingskwaliteit
Voor het verhogen van de belevingswaarde van de omgeving voor bezoekers en bewoners. De opbrengsten uit toeristisch bezoek kunnen worden aangewend voor investeringen in de omgevingskwaliteit, zoals beheer en onderhoud van groen, water, landschap, versterking biodiversiteit, maar ook in leefbaarheid/voorzieningen, denk bijvoorbeeld aan horeca en OV.
Provinciale inzet:
 1. Investeren in de kwaliteit van voorzieningen en bestemmingen.
 2. Versterken van de gastvrijheid
 3. Randvoorwaarden scheppen voor het vergroten en versterken van aantrekkelijke verblijfsmogelijkheden.
- Verbeteren bereikbaarheid om te zorgen dat toeristische bestemmingen op een eenvoudige en aantrekkelijke manier bereikbaar zijn.
Provinciale inzet:
 1. Verbeteren openbaar vervoersmogelijkheden voor (inter)nationale bezoekers.
 2. Stimuleren van innovatieve oplossingen voor de 'last mile' naar bestemmingen.
 3. Verbeteren informatievoorziening.

4. Versterken stad-landverbindingen en recreatieve routenetwerken, vooral fietsen en varen. Bij deze laatste zorgen voor inclusieve inrichting en beheer, waarbij ook ruimte en zorg is voor klimaat/natuur. Meer inwoners met meer vrije tijd en een hoger bezoekersaantal bezoekers stellen andere eisen aan de capaciteit van deze OV-diensten en verbindingen. Hier ligt een directe koppelkans met de opgave verstedelijking/mobiliteit.
- Samenwerken rond inspirerende concepten en verhaallijnen die bestemmingen/bezienswaardigheden verbinden om zo gericht bezoekers te verleiden om (vaker) naar Zuid-Holland te komen, hen te motiveren om langer te blijven en hen een rijkere ervaring te geven. Provinciale inzet:
 1. Stimuleren en faciliteren van thematische samenwerking om te komen tot een samenhangend toeristisch product.
 2. Ondersteunen van regionale partners om de concepten en verhaallijnen regionaal, nationaal en internationaal te kunnen profileren o.a. door de verschillende schaalniveaus met elkaar te verbinden.
 3. Deelname aan HollandCity en Nationale Parken van Wereldklasse o.a. het ontwikkelen van nieuwe belevingsconcepten en marketing rond verhaallijnen en themajaren.
- Verduurzamen van het toerisme om daarmee bij te dragen aan welvaart en welzijn in een gezonde, aantrekkelijke en duurzame. Met duurzaam toerisme worden de nadelige effecten op het klimaat (denk aan CO₂ -uitstoot bij het reizen) verkleind en wordt rekening gehouden met de draagkracht van een gebied.
Provinciale inzet:
 1. Stimuleren van flexibele/innovatie concepten zoals modulair bouwen en meervoudig ruimtegebruik.
 2. Toeristische ontwikkeling laten aansluiten bij eigen kracht en identiteit van regio's, bestemmingen en ondernemers.
 3. Aanjagen van koppelkansen met andere duurzaamheidsthema's m.b.t. vervoer, verblijf en vermaak.
 4. Toerisme en horeca in het groen zijn gastheer van hun omgeving en investeren (€) in het behoud, beleven en beheer ervan.
 5. Stimuleren van duurzaam ondernemerschap.

5. Aantrekkelijke groenblauwe netwerken en gebieden waarin stad en landschap zijn verbonden

Onze gemeenschappelijke voortuin is voor alle inwoners van Zuid-Holland dichtbij en bestaat uit goed beleefbare, toegankelijke en gevarieerde natuur- en recreatiegebieden en recreatieve routenetwerken. Bij de ontwikkeling of (her)inrichting zoeken we actief naar meekoppelkansen voor andere doelstellingen, zoals biodiversiteit, klimaat, waterwinning en regionale economie.

Voor een goede ruimtelijke ontwikkeling van het Zuid-Hollands cultuurlandschap zetten wij ons beleid voor ruimtelijke kwaliteit en erfgoed voort. In aansluiting hierop willen wij ook gericht investeren vanuit groene middelen bij beheer en ontwikkeling van bijzondere historisch-landschappelijke waarden (o.a. provinciale kroonjuwelen en landgoedbiotopen).

Bestemmingen zijn gekoppeld aan de gezonde en verbindende structuren en maken daar een onlosmakelijk onderdeel van uit. Met deze structuren bedoelen we het geheel aan dijken, erfgoedlijnen, watersystemen, recreatief-toeristische routes, ecologische verbindingen, stad-land verbindingen en klimaatcorridors. Onze focus ligt op de hoofdstructuur met nieuwe elementen die het gevolg zijn van de transities, zoals waterberging, woonwijken, bedrijfsterreinen, magneetgebieden, energielandschappen en klimaatcorridors. We moedigen transitiepartners aan deze zodanig te ontwikkelen dat deze aansluiten op de fijnmazige groenblauwe structuur.

Veel is geïnvesteerd in meters maken en areaal toevoegen, maar de focus komt nu te liggen op verbinden, vindbaarheid vergroten, upgraden en door ontwikkelen.

Koerswijziging inzet 2019

- Voor kansrijke verbindingen gaan we ons in eerste instantie focussen op drie zones waar ook verstedelijkingslocaties zijn voorzien (zie ook in de hoofdpogave Transitie stedelijk landschap)
- Routebureau in oprichting
We zetten het opstarten van een routebureau door. Op deze manier borgen we de kwaliteit en omvang van het routenetwerk van Zuid Holland.
- Daarnaast willen we verbindingen aantrekkelijker maken, informatie-uitwisseling professionaliseren en de participatiegraad versterken.
 - Uitbreiden en versterken van aantrekkelijke en gezonde verbindingen en gebieden:
 - Realisatie ruiter- en menpadenplan Zuid-Holland
 - Beheer recreatieve routenetwerken en gebieden borgen.
 - Inzetten op multifunctioneel groen door een upgrade/kwaliteitsimpuls in bestaand groen.
 - Om de toename aan inwoners en toeristen het hoofd te bieden afspraken maken in beheereenheden (door zonering).
 - Ecologisch berm- en oeverbeheer in provinciale mobiliteitsstructuren is de norm.
 - Aanmoedigen van initiatieven van andere partners bijv. de groene-waterrijke structuren van Den Haag om deze zowel voor mens als natuur integraal te ontwikkelen.
 - Naar een excellente informatievoorziening voor bezoekers en inwoners.
 - Versterken van een afgestemd en uniforme gebiedsbebording
 - De uitvoeringskracht van de Nationale Parken Hollandse Duinen en NL Delta versterken.
 - Ontwikkelen digitale informatievoorziening door samen te werken met bestaande apps.
- Participatiegraad van bewoners, ondernemers en vrijwilligers vergroten
Gezonde en verbindende structuren verbinden niet alleen fysiek, maar zijn ook een middel voor sociaal-maatschappelijke verbindingen in het hart van de samenleving. De maatschappelijke kant van gezonde en verbindende structuren willen we daarom vergroten, in het bijzonder waar transities een ruimtelijke ingreep tot gevolg hebben. Bewezen concepten zijn: Groen doet goed! Groen verbindt! Groen Dichterbij! Groene vitaliteit! Met het adequaat ondersteunen van bestaande deelnemers (zoals de voucherregeling en zelfdoen in erfgoed & groen) en met het verbreden & verjongen van het vrijwilligersbestand, realiseren we sociaal-maatschappelijk verbindingen in het groen en het erfgoed.
 - Binnen 5 jaar is er sprake van verbreding van vrijwilligers in leeftijd en achtergrond. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van landelijke kennis en provinciale inzet. Deze nieuwe groep vrijwilligers ondersteunen en trainen we adequaat. Het type werkzaamheden sluit nauw aan bij hun behoeftes en talent.
 - Bij de verbindingen is er ook aandacht voor de mentale verbindingen tussen mens en natuur.

Kernwoorden: adequate ondersteuning, zorg voor bestaande vrijwilligers, groene academie, verbreding & verjonging groene vrijwilligers, koppeling tussen groepen, mentale verbindingen.

Doorlopende inzet

- Vervullen van een provincie dekkend recreatief netwerk
- Stimuleren en ondersteunen huidige groenparticipatie
- Deelname in Nationale Parken

Voorstel extra inzet vanaf 2020

De gezamenlijke partners stellen voor te intensiveren door:

- Uitbreiden en versterken van 'inclusieve' recreatieve routenetwerken en gebieden.
 - Toeristisch-recreatieve magneetplekken (w.o. Kinderdijk, Ooievaarsdorp, Nieuwpoort, Gorinchem (Vesting Driehoek) en recreatieve en ecologische netwerken (door)ontwikkelen en met elkaar verbinden.
 - Belangrijke barrières agenderen en aanpakken, waaronder A44 en A4 (duinen-achterland), A12 (De Rotte-Rijnverbinding), Drechtdoorsteek, Gouwe).
 - Vergroten beleefbaarheid met natuur, icoonsoorten en erfgoed. Waaronder ontwikkelen van landelijke icoonroutes.
 - Koppelkansen natuur, klimaat, mobiliteit (snelfietsroutes, Hollandse banen) waaronder versterken bestaande structuurinitiatieven voor waterrecreatie (zie programma waterrecreatie), wandelen & fietsen, ecologische verbindingen en waterberging en -winning.
- Verbinden van stad, buitenlandschappen.
 - vervullen stad-landverbindingen fietsers.
 - 40 groene vingers, waterrijke klimaatcorridors van de steden naar de grote landschappen en Nationale Parken vaststellen en ontwikkelen.
 - Naar herkenbare toegangspoorten (horeca, bezoekerscentrum, arrangementen, fietsverhuur, OV bereikbaar) voor de grote landschappen, in het bijzonder NL Delta en Hollandse Duinen en het Oostelijk Weide- en Plassengebied.

NatuurRijk Zuid-Holland

Natuur van waarde

Natuur in onze drukbevolkte, verstedelijkte provincie Zuid-Holland is erg waardevol. Naast de intrinsieke waarde, zoals de aanwezigheid van zeer kwetsbare soorten en ons natuur- en cultuurhistorisch erfgoed, heeft de natuur in Zuid-Holland ook een sterke maatschappelijke en economische meerwaarde. De natuur in onze provincie is een product van een honderden jaren oud samenspel tussen natuurlijke, maatschappelijke en economische processen. De maatschappij heeft grote impact op de natuurlijke wereld om ons heen en het is de verantwoordelijkheid van die maatschappij om hier op een zorgvuldige wijze mee om te gaan.

We zijn afhankelijk van de diensten van die natuur, zoals bestuiving, schoon drinkwater, bodemvruchtbaarheid en frisse lucht. Een gezonde leefomgeving kan niet zonder een gezond natuur- en watersysteem. Het hebben van een robuuste natuurbasis is erg belangrijk voor het creëren van meerwaarde. Wanneer deze basis op orde is, biedt dit mogelijkheden om ook de maatschappelijke meerwaarde te creëren. Hardlopen of fietsen doen mensen liever in het groen of langs een mooie watergang dan langs een snelweg.

Een robuuste natuurkwaliteit levert ook economische meerwaarde: een groene omgeving biedt een goed vestigingsklimaat en de basisvoorwaarden voor een gezonde leefomgeving voor werknemers. Om de (meer)waarde van natuur te behouden en diensten zoals schoon drinkwater en gezond voedsel veilig te stellen, wil de provincie investeren in samenwerking met bedrijven, natuurorganisaties en andere instellingen. Deze samenwerking moet leiden tot concrete afspraken, regelgeving, investeringen of natuurprojecten en uiteindelijk tot een robuuste en duurzame natuur in heel Zuid-Holland.

Intensiveren in 2019

We leggen de focus in 2019 primair op de volgende resultaten:

- Basiskwaliteit op orde
Voor boerenlandvogels, bijen, vlinders en andere insecten staan in 2019 uitvoeringsplannen gereed voor onderling (fijnmazig) verbonden gebieden.
- Robuuste biodiversiteit door meer dynamiek in kust, duinen en delta
Met partners, w.o. LNV, I&W, RWS en de regionale waterbeheerders een klimaatbestendige visie ontwikkelen door een integrale water- en ecosysteembenadering van verbonden gebieden.
- Biodiversiteit in de stad en het landelijk gebied (voor de inzet zie opgaven 1 & 2).
- Locaties voor nieuwe waterwinning juridisch beschermen in combinatie met functieverandering naar natuur. Plan van aanpak beschermen nieuwe waterwingebieden in 2019 gereed.

Hoe verstrekt de opgave NatuurRijk Zuid Holland de transities?

De belangrijke transities in Zuid-Holland vereisen een zorgvuldig en integraal ontwerp. De Zuid Hollandse natuurwaarden moeten integraal betrokken worden bij deze transities. Met andere woorden, op elke plek waar je de schop in de grond wil zetten, maak je een ontwerp waarbij de biodiversiteit (in aantallen soorten en in biomassa) zal toenemen.

Meer mensen en woningen

De steden moeten leefbaar blijven voor haar inwoners en werkers. Dat betekent voldoende groen, dieren en water in de steden en een goede verbondenheid met het landelijk gebied. Dat zorgt er ook voor dat het vestigingsklimaat voor kenniswerkers verbetert. De biodiversiteit van steden kunnen we fors vergroten door het ecologisch functioneren van het stedelijk landschap in de herstructurering van woonwijken en bedrijfsterreinen te betrekken.

De structuur van het landschapspark Zuidvleugel van groenblauwe ontwikkelijnen en de binnen- en buitenlandschappen is een krachtig ontwerp voor meer biodiversiteit in de stedelijke omgeving. De herstructurering van infrastructuur, zowel weg, rail, fiets als water, is een uitstekende aanleiding om het ecologisch functioneren van een gebied te verbeteren. Bijvoorbeeld met ecoducten, natuurvriendelijke oevers en bermen en met waterkwaliteitsverbeteringen.

Minder CO₂

Eén van de belangrijke manieren om CO₂-uitstoot terug te dringen betreft het natter maken van een deel van de Zuid Hollandse veenweides. 20% reductie in 2030 en 95 % reductie in 2050. Het vernatten van veenweide en daarmee het extensiveren van het landgebruik kan, als het op de juiste wijze gebeurt, samen gaan met een forse toename aan biodiversiteit. De meest kansrijke gebieden liggen vooral in de Oude Hollandse Waterlinie en kunnen op deze manier tegelijkertijd de natte verbindingzone tussen het IJsselmeer en de Biesbosch versterken.

De enorme energietransitie heeft tot gevolg dat er in Zuid Holland energielandschappen ontstaan. Wanneer deze gepaard gaan met de herinrichting van het gebied met meer ruimte voor biodiversiteit, kan dit opwegen tegen de aantasting van de open ruimte.

Klimaatadaptatie

Zuid-Holland is een belangrijke delta in Europa; Rijn en Maas stromen hier in zee, terwijl de zeespiegel zal gaan stijgen. Ons watersysteem staat onder druk en de druk zal toenemen.

Klimaatverandering heeft een impact op of kan zelfs een bedreiging vormen voor natuurwaarden; soorten kunnen in de knel komen. Met stresstesten proberen we daar meer zicht op te krijgen. Belangrijke getijdenatuur kan verdwijnen, wanneer de stijgende zoetwatervraag niet fundamenteel wordt aangepakt. We kunnen bijvoorbeeld meer ruimte maken voor waterberging en voor de opslag van zoet water voor de landbouw en de drinkwaterwinning, maar is dit afdoende? De klimaatverandering moeten we opvangen, met bijvoorbeeld waterbergingsgebieden, strategische zoetwatervoorraden (meren, plassen, rivieren, bodem- en grondwater) en maatregelen tegen hittestress in en rond de stad. Dit biedt – mits goed ontworpen – ook kansen voor nieuwe waterrijke natuur. Natuurlijke oeverbescherming lijkt bijvoorbeeld een veelbelovend alternatief voor harde oeverbescherming en biedt tegelijkertijd een meerwaarde voor natuur.

Stoppen van de bodemdaling

Om de bodemdaling met name voor de steden en dorpen in veenweidegebieden het hoofd te bieden zullen in samenhang met de polders waar ze deel van uitmaken integrale oplossingen gezocht gaan worden. Door bij het ontwerp van het watersysteem het ecologisch functioneren van het water en de oevers integraal onderdeel te laten zijn, wordt de meerwaarde aanmerkelijk vergroot en kan voldaan worden aan de Kaderrichtlijn Water opgave.

Zuiniger omgaan met grondstoffen

De emissies van stikstof, fosfaat en bestrijdingsmiddelen moet naar een acceptabel niveau zijn terug gebracht zowel in het water als in de lucht. (PAS en KRW). Dit is goed voor de natuur en het recreatief gebruik.

De opbrengst van gras en ander natuurlijk materiaal van groen- en natuuronderhoud zijn geschikt als voedsel voor vee of als groenbemester in de akkerbouw. Beheerders van groen- en natuurgebieden zullen nog meer dan nu onderdeel worden van de circulaire landbouw.

Meer biodiversiteit

De natuur in Zuid-Holland is rijk en zeer divers, met op Europese schaal bijzondere natuurwaarden. De provincie staat als verantwoordelijke overheid aan de lat voor het halen van deze natuurdoelen: zowel de bijzondere natuurwaarden op Europees niveau, als de soorten in de achtertuin of in de boerensloot. Recent onderzoek toont echter aan dat (vooral) in het agrarisch gebied een sterke achteruitgang is te zien van insecten en weidevogels. Een transitie van de landbouw naar meer natuurinclusieve vormen is noodzakelijk om de achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen. Omdat er een 1:1 relatie is tussen het realiseren van natuurdoelen en het kunnen bieden van economische ontwikkelruimte (PAS), heeft de achteruitgang ook tot gevolg dat de economische ontwikkelruimte in Zuid Holland onder druk staat.

Wat zijn de strategische opgaven

Om tot een natuurRijk Zuid Holland te komen dat bijdraagt aan het vestigingsklimaat en voor mens en dier aan een gezonde en rijke leefomgeving te bouwen leggen we focus op de volgende vier sub-opgaven:

1. Garanderen van de basiskwaliteit natuur
2. Veenweidegebied: Het veen zoemt en zingt weer.
3. Dynamische kust en delta: slim benutten van de natuurlijke dynamiek.
4. Stedelijk- en landbouwgebied: groen en water voor leefbaarheid en gezondheid.

Leeswijzer

1. Koerswijziging inzet = vernieuwde inzet gericht op de transities binnen huidige budgettaire kaders
2. Doorlopende inzet = huidige inzet waar financiële dekking voor is (zoals opgenomen in het PZG)
3. Voorstel extra inzet = wensen voor nieuwe ambities van PZH en partners, die vanuit PZH ongedekt zijn

1. Garanderen van de basiskwaliteit natuur

Om de basiskwaliteit van natuur te garanderen en extra maatschappelijke meerwaarde voor de transities te creëren zet de Provincie Zuid-Holland in op biodiversiteit die tegen een stootje kan. Deze opgave gaat voor het 100% behalen van de internationale natuur- en waterdoelen en het op orde houden van het leefgebied voor alle Zuid-Hollandse icoonsoorten. Meer beleving van natuur is hierbij één van de uitgangspunten. De natuur brengen we dichterbij de burger om zo de betrokkenheid van alle inwoners bij de natuur te vergroten. De opgave vertaalt zich in de realisatie van een robuust, veerkrachtig groenblauw netwerk, die de negatieve natuurtrends ombuigt en de maatschappelijke meerwaarde van natuur voor de grote transities mogelijk maakt.

Koerswijziging inzet 2019

- Voor boerenlandvogels, bijen, vlinders en andere insecten staan uitvoeringsplannen gereed voor onderling (fijnmazig) verbonden gebieden.
 - 50% van de wegbermen in beheer van gemeenten, Rijk, waterschappen worden natuurvriendelijk beheerd.
- Plan van aanpak beschermen nieuwe waterwingebieden gereed
- Is een onderzoek uitgevoerd naar het doelbereik in Zuid-Holland van de internationale natuurdoelen.
- Werkt de provincie in diverse groene cirkels samen met diverse partijen (wetenschap, maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven) aan de opgave NatuurRijk Zuid-Holland.

Doorlopende inzet

- De opgave basiskwaliteit biodiversiteit zetten we onverminderd door in de volgende programma's:
 - Natura2000
 - Natuurnetwerk Nederland (NNN) voor 80% in 2023 gerealiseerd
 - Programma Aanpak Stikstof (PAS)
 - Kader Richtlijn Water (KRW)
 - Icoonsoorten, w.o. gunstige staat van instandhouding van beschermde soorten.
 - Boerenland- en weidevogels
 - Recreatie- en waterbergingsgebieden in het stedelijk landschap (reeds afgerond).
 - Door adequate vergunningverlening, toezicht en handhaving, beheer en schadebestrijding.Hiermee voldoet de Provincie Zuid-Holland aan de (inter)nationale doelstellingen.
- Communicatiestrategie uitvoeren, zodat de icoonsoorten bekend zijn (en hopelijk geliefd) bij 25% van de Zuid-Hollandse inwoners.
- 100% van de wegbermen in beheer van de provincie hebben insectenvriendelijk beheer.
- Het succesvolle project bijenlandschap wordt gebiedspecifiek uitgewerkt in drie andere regio's in Zuid-Holland.
- Actieplan boerenlandvogels is operationeel.

Voorstel extra inzet vanaf 2020

- Is voor ieder Zuid-Hollands Natura 2000 gebied een integrale toekomstvisie beschikbaar waar verschillende natuurdoelen (KRW, N2000, icoonsoorten, stikstof, NNN, weidevogels) zijn samengebracht.
- Is een visie en uitvoeringsstrategie op het behalen van 100% internationale doelen op lange termijn vastgesteld.
- Is er minimaal één pilot gestart met ecologische innovatiezones: gebieden buiten het NNN waar ondernemers hun bedrijf of woonzone mogen starten, mits deze voldoen aan ecologische

randvoorwaarden.

- Zijn met vijf gemeenten afspraken gemaakt over de aansluiting van natuur op de stad en wordt ingezet op integraal beheer.
- In vijftien recreatiegebieden zijn de biodiversiteit én de recreatieve belevingswaarde sterk vergroot door de ontwikkeling van leefgebied van iconsoorten zoals roerdomp, patrijs (akkernatuurrecreatie), blauwborst, argusvlinder, glassnijder en dotterbloem.
- Is een crowdfunding opgestart om groene buurtinitiatieven te stimuleren.
- Is er een pilot gestart met het bepalen van een Verantwoorde Depositie Waarde.
- Heldere provinciale beleidslijn voor effectieve, doelmatige en flexibele uitvoering van de Wet Natuurbescherming (tijdelijke natuur, natuurinclusief bouwen, faunabeheer en schadebestrijding, vergunningen PAS/stikstof, soortenbescherming, jaarrond beschermde nesten).

2. Veenweidegebied: het veen zoemt en zingt weer

Het veenweidegebied vormde in het verleden één van de hotspots van biodiversiteit in Zuid-Holland. Door de intensivering van de landbouw, lagere waterpeilen, bodemdaling en verstedelijking is de biodiversiteit buiten de natuurgebieden sterk afgenomen. Door de transitie in het veenweidegebied naar een meer circulaire landbouw, stoppen van de bodemdaling en minder CO₂-uitstoot door natter veen en waterberging te combineren met het verhogen van de biodiversiteit ontstaat maatschappelijke meerwaarde. Door een meer natuurinclusieve landbouw en de slimme (groene) inrichting van steden en watersystemen laten we deze voormalige hotspots weer zoemen en zingen als vanouds.

Koerswijziging inzet 2019

- Minimaal 5 projecten uitvoeringsgereed voor iconsoorten van veenweidegebied die ook kansen bieden voor onderling verbonden vernattingsprojecten i.c.m. waterrecreatie.
- 250 ha weidevogelkerngebied in 2023 gerealiseerd door inzet van provinciale gronden.
- Uitvoeren pilot 'stikstofbeheersingsplan' PAS-gebied Nieuwkoopse plassen.
- Bepalen Verantwoorde Depositiewaarde en strategie hoe de stikstofdepositie tot verantwoorde waarden kan worden teruggedrongen.

Doorlopende inzet

De NNN is in 2027 op orde

3. Dynamische kust en delta: slim benutten van de natuurlijke dynamiek

De Delta en de Duinen vormen de dynamische, wilde natuur in Zuid-Holland. In deze gebieden willen we de bijbehorende natuurlijke processen, zoals verstuing, getijde, zoet-zout, overstroming uiterwaarden, kwel en dergelijke, weer zo veel mogelijk de ruimte geven. Hoogdynamische natuur is een oase van rust voor mens en dier. Slim bouwen met de natuurlijke processen van sediment en water, zoals waterplanten voor oeververdediging, instuiven van zand in de duinen en ontstaan van embryonale duinen voor kustverdediging en moeraszones voor waterzuivering dragen bij aan de eerder genoemde transitie van klimaat en circulaire landbouw.

Robuuste natte natuur kan ook als buffer werken, voor wateroverlast of -tekort. Door klimaatveranderingen nemen extreme weersomstandigheden toe, dus neerslag in piekbuien en langdurige droogte. Droge zomers zoals in 2018 gaan vaker voorkomen. De zoetwaterstrategie van provincie Zuid-Holland is om te zorgen voor robuuste aanvoerroutes van zoet water en waar mogelijk het zoet regenwater op te slaan of vast te houden. Grootschalige zoetwaternatuur kan hierin een rol spelen, maar we moeten ook op zoek gaan naar meer creatieve oplossingen. In de Delta ligt een uitdaging om de balans te vinden tussen zoet water behouden en meebewegen met de dynamiek van de kust en de verzilting. Dynamische systemen zoals de Biesbosch en de Hollandse Duinen

vormen verder nog een bron van ecosysteemdiensten zoals waterzuivering, drinkwaterwinning, viskraamkamers, recreatiegebieden, kustverdediging en waterberging en zijn dus belangrijk om duurzaam te behouden.

Koerswijziging inzet 2019

- Met partners, w.o. LNV, I&W, RWS en de regionale waterbeheerders een klimaatbestendige visie ontwikkelen door een integrale water- en ecosysteembenadering van verbonden natuurgebieden.
 - Visie op de natuur van de kust en delta Zuid-Holland.
 - Visie op de klimaatbestendige zoetwatervoorziening Zuid-Holland (mede) in relatie tot natuurdoelen.
 - Planvorming gereed om waterkwaliteit en biodiversiteit Grevelingen verbeteren door realisatie van een doorlaatmiddel en flankerende maatregelen (bijv. vismigratie en natuurlijke oevers).
- Minimaal 5 projecten voor iconsoorten uitvoeringsgereed, waarbij het benutten van natuurlijke dynamiek centraal staat.
- Minimaal 1 strandreservaat in Natura 2000 voor kwetsbare soorten van kusten (strandplevier).

Doorlopende inzet

- Voortzetten van de bescherming, beheer en ontwikkeling van de grootschalige natuurgebieden van kust en delta.
- Plan van aanpak hoe voor de hoogdynamische natuur en de beoogde transitie kunnen versterken. Nieuwe waterwinning in de binnenduinzone in combinatie met hoogwaardige ruimtelijke bescherming en natuur. Benutten kriebesluit en opening Brouwersdam als kans voor delta-typische natuur.

4. Stedelijk en landbouwgebied: groen en water voor leefbaarheid en gezondheid

Natuur en water zijn een duurzame oplossing om de stad leefbaar te houden ook in tijden van extreme droogte en hitte en biedt tegelijkertijd kansen om de biodiversiteit in de stad te vergroten. Vergroening van de stad biedt ook meer kansen aan insecten. Vogels, vissen en amfibieën zijn voor hun voedsel voor een groot deel afhankelijk van insecten. Insecten vormen een essentieel fundament van de voedselpiramide. Zonder voldoende massa aan insecten is er geen kans op een hoge biodiversiteit. Daarnaast zijn insecten onze belangrijkste bestuivers en dus van levensbelang voor ons voedsel. Hoera voor de Zuid-Hollandse zwevers en zoemers!

Door het creëren van voldoende bloemenrijkdom en het verbinden van water- en bloemrijke gebieden aan elkaar, door het terugdringen van insecticiden, door het verbeteren van waterkwaliteit en door natuurinclusieve nieuwbouw en renovatie kunnen we de biodiversiteit in de stad en het agrarisch gebied weer vergroten.

Voor de inzet van biodiversiteit met betrekking tot het stedelijk- en het landbouwgebied verwijzen we u naar de hoofdpunten 1 en 2.

2 Gebiedsagenda

De strategische agenda met de vier hoofdpogaven in het vorige hoofdstuk zijn leidend voor de inzet van het Provinciaal Bestuur. De strategische agenda legitimeert de provincie om, als één van de partners aan gebiedstafels, scherpe keuzen te maken over onze inzet en te focussen op coalities waar we tot een meetbare meerwaarde komen voor de vier hoofdpogaven.

In diverse gebiedscoalities willen we met onze partners de grote transities concretiseren in een gebiedspecifieke agenda, om zo de rijke groenblauwe leefomgeving uit de visie dichterbij te brengen. In de gebiedsagenda willen we ook de ambities van de regionale partners samen laten komen met de provinciale ambities.

De omvang van de grootschalige transitie uit hoofdstuk 1 zijn enorm en kunnen niet afzonderlijk uitgewerkt worden. Daarvoor heb je vier tot zes keer Zuid-Holland nodig. Alleen wanneer alle partners integraal de transitie willen uitwerken, zorgen we voor een Zuid- Hollands landschap dat toekomstbestendig en leefbaar blijft. Dat vraagt om maatwerk en expertise van wetenschap, bedrijven, maatschappelijke organisaties en lokale partners.

De gebiedsagenda vormt het vertrekpunt voor gebiedscoalities, waarbij we onder meer met steden, waterschappen, buurprovincies, Landschapstafels, Erfgoedstafels, Nationale Parken, en bedrijven tot concrete deals willen komen. Je kunt dan denken aan groene cirkels, green city deals, gebiedsovereenkomsten, convenanten en landschaps- of erfgoedtafelprogramma's.

In 2019 zullen op basis van oriënterende gesprekken met landschapstafels, afspraken gemaakt worden over doorontwikkeling. Onderwerpen die bijvoorbeeld aan bod komen zijn: voor welke opgaven zien landschapstafels voor zichzelf een rol weggelegd, welke maatschappelijke partners en (collectieven) van bedrijven of boeren zijn nodig om te verbreden en hoe kan de samenwerking met de provincie als gelijkwaardige partner vorm krijgen. Het is de wens van de provincie dat de Landschapstafels verder bouwen aan vitale coalities en zo een belangrijke rol pakken bij het daadkrachtig realiseren van de uitvoeringsagenda.

We beschrijven achtereenvolgens de volgende vier gebieden:

1. Hollandse duinen
2. Zuid-Hollandse delta
3. Groene metropool
4. Oostelijk weide- en plassen gebied

2.1 Hollandse duinen

De Hollandse Duinen omvatten het gebied ten noorden van de Nieuwe Maas, de Noordzee, stranden en duinen tot en met de oostelijke strandwal van de Bollenstreek en tot de Haarlemmermeerpolder, Leiden en Den Haag, incl. het Westland. De ruimtedruk op dit gebied is groot en vraagt om heldere keuzen, zodanig dat het vestigingsklimaat en de leefbaarheid voor mens en dier op peil blijft. Dat willen we bereiken door deals in gebiedscoalities te sluiten.

1. Verduurzamen landbouw

- We werken aan een groene cirkel voor de Bollenstreek, als onderdeel van het programma Circulair Zuid- Holland. Met het circulair en emissieloos maken van de bollenteelt neemt de waterkwaliteit toe en ontstaan er mogelijkheden voor meer biodiversiteit en kruidenrijke bermen. De Groene Cirkel Bijenlandschap breiden we uit naar de Bollenstreek en Duin, Horst en Weide.

2. Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur

- De westelijke Oude Rijnzone ontwikkelen we als één van de drie beste stedelijke pilots, t.w. Berkheide – Valkenburgse Meer – Bio Science Park Leiden. Om van de projectlocatie Valkenburg een energie neutrale locatie met 5000 woningen, ecologische verbindingen en minimaal 200 ha extra aantrekkelijk groen in combinatie met drinkwaterwinning te maken, is een integrale opgave waar de provincie met partners tot een hoogwaardige groenblauwe leefomgeving wil komen.
- Bij de actualisatie van het Ruimtelijk Kwaliteitsbeleid gaan we de waarden van het kustlandschap stevig beschermen zodat we:
 - De groenblauwe hoofdstructuren van het landschapspark Zuidvleugel in de stad kunnen beschermen, behouden en mogelijk versterken.
 - De stadsranden in relatie tot de hoofdstructuur en de binnen- en buitenlandschappen beschermen en versterken.
- Ruimte voor groene en blauwe structuren in het Westland en op bedrijfsterreinen. RGBL participatie deal: “Trots op mijn Nationaal Park Hollandse Duinen”, om de participatiegraad van bedrijven, organisaties en inwoners te vergroten en zo meer draagvlak en eigenaarschap van burgers in en om de stad te verkrijgen.

3. Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland

Integrale visie op bezoekersstromen & zonering van recreatie en toerisme voor de Hollandse Duinen, zodat in grote beheereenheden eigenaren gezamenlijk deals sluiten:

1. Om te beschermen wat kwetsbaar is.
2. Om met nieuwe magneetgebieden, bedoeld om de recreatiedruk van kwetsbare natuurgebieden af te leiden, de beleving tussen stad en groengebieden te optimaliseren.
3. De iconen en toegangspoorten goed ontsluiten (m.n. met fiets en OV).
4. Routes zijn aantrekkelijk genoeg om zelf bestemmingen te zijn.
5. Hoe ondernemers als gastheer van het landschap hierin kunnen bijdragen.

4. NatuurRijk Zuid Holland

- Voorbereiden van concrete uitvoeringsafspraken voor het duingebied van het vaste land (Zuid- en Noord-Holland), waarbij we fors inzetten op meer dynamisch kustbeheer om:
 - de waterveiligheid te borgen;
 - de biodiversiteit en natuurlijkheid te vergroten (incl. Noordzee-biodiversiteit)
 - zandmotorachtige of slufteerachtige ontwikkelingen, stuifvlakten en natte valleien te ontwikkelen;
 - natuurlijk strandbeheer mogelijk te maken.

Dit doen we in coalities met o.a. terreinbeheerders, hoogheemraadschappen, wetenschap, belangenorganisaties, LNV en RWS en gemeenten.

- Daarnaast werken we met onze partners aan een perspectief voor het gebied tussen Den Haag en Leiden gericht op de transitie naar een circulaire landbouw, de economische rendabiliteit van de landgoederen, nieuwe drinkwaterwinning, meer biodiversiteit het versterken van de kwaliteit en toegankelijkheid van het landschap en minder CO₂-uitstoot. Als onderdeel van het plan van aanpak beschermen we nieuwe drinkwaterwinning het gebied tussen Den Haag en Katwijk/Leiden. Hierbij worden ook toerisme, waterveiligheid, drinkwaterwinning en verstedelijking (zie bij 2. locatie Valkenburg) ontwikkeld en meegekoppeld.

2.2 Zuid-Hollandse delta

De Zuid-Hollandse delta omvat het gebied van de zuidelijke regio Rijnmond, Drechtsteden en de getijderivieren tot de provinciegrenzen van Zeeland en Noord-Brabant. Het noordelijke deel staat onder druk vanwege de enorme verstedelijkingsopgave, klimaatverandering en teruglopende biodiversiteit. Van het zuidelijke deel verwachten we dat het een grote bijdrage kan leveren aan de energiebehoefte, keuzes voor een klimaatbestendige natuur van de Deltawateren, het economisch vermarkten van het water DNA van Zuid-Holland en een circulaire landbouw. We willen een rijke groenblauwe leefomgeving creëren door deals te sluiten in vitale coalities.

1. Verduurzamen landbouw

- We werken met de sector en de wetenschap aan een circulaire, klimaatbestendige en biodiverse landbouw in diverse ‘deals’:
 - Groene Cirkels Stads/Akkerbouw (w.o. Eiland van Dordrecht en Farm Frites).
 - Natuurinclusieve landbouw (bijv. door kruidenrijke sloot- en akkerranden).
 - Korte ketendeals als ‘Delta Tuin van Holland & Rijnmond’.
 - Grondstofkringlopen in de keten en tussen ketens tot stand brengen.
 - Verbreden van de landbouw naar toerisme, energie en ‘Dutch Cuisine’.

Door de kwetsbaarheid voor gevolgen van klimaatverandering (droogte, hitte, bodemdaling, wateroverlast) hierbij te betrekken verwachten we met de voorgaande deals een toekomstbestendige landbouw te realiseren.

- Visie ontwikkelen op een klimaatbestendige zoetwatervoorziening als onderdeel van de visie op Robuuste Biodiversiteit in een Dynamische Delta, waarbij:
 - Watervraag en -aanbod in balans zijn.
 - Variatie in het aanbod kan worden opgevangen.
 - Kansen voor een gemengd landbouwbedrijf met klimaatbestendige gewassen en neveninkomsten uit energie of toerisme benut worden.
 - Duidelijk is wat land- en tuinbouwsector en overheden van elkaar kunnen verwachten.
 - Meer ruimte ontstaat voor biodiversiteit passend bij deltdynamiek (vismigratie, zoet-zout-gradiënten).
 - Verkennen wat een meer oostelijke aanvoer van zoetwater voor drinkwater en landbouw betekent voor kansen voor waterkwaliteit en biodiversiteit

2. Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur

We maken pilots uitvoeringsgereed in verstedelijkingszones in Rijnmond en Drechtsteden om de ‘Rivier als getijdenpark’ vanaf de monding van de Nieuwe Waterweg, Maasluys, tot aan de Drechtsteden (Getijdepark Wantij XL), aan de voordeur te ervaren. Zo verwachten we ervaring op te doen in het bouwen aan de meest rijke groenblauwe leefomgeving van verstedelijkt gebied.

3. Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland

- We willen ons in eerste instantie focussen op kansrijke verbindingen op de verstedelijkingslocaties (zie 2b), waarbij in de Delta het accent ligt op het getijddepark XL.
- De volgende onderwerpen vragen een extra inzet vanaf 2020
 - Verbindingen versterken tussen stad en land.
 - Fysiek (wandelen, fietsen, varen, personen vervoer over water, paardrijden): A15 en Betuwelijn 'overbruggen'.
 - Korte ketens voor het voedsel Klimaat (hittestress en waterberging), vergroten bewustwording/educatie.
 - Leefbaarheid, o.m. de bezoekersstromen bij toeristische troeven reguleren en spreiden (bijv. door personenvervoer over water).
 - Verblijfsrecreatie
 - Woon-werkverkeer vanuit de buitenlandschappen en dorpen
 - Bereikbaarheid voorzieningen in de stad voor de bewoners van het omringende gebied.
 - Toeristische troeven
 - Toegankelijkheid van de Delta over water verbeteren.
 - Beleefbare en bereikbare iconen (erfgoed en natuur).
 - Aantrekkelijke en bereikbare toegangspoorten NL Delta.
 - Participatiegraad van ondernemers, bewoners en vrijwilligers vergroten
 - Gastheerschap van het cultuurlandschap van kreken, polders en groene diensten.
 - Trainingen gastheerschap en duurzaamheidsbevordering.

4. NatuurRijk Zuid Holland

- Klimaatbestendige visie op de Delta

Met partners, waaronder onze buurprovincies van de delta, LNV, I&W, RWS en de regionale waterbeheerders, een klimaatbestendige visie ontwikkelen door een integrale water- en ecosysteembenadering van verbonden gebieden voor meer natuurlijke dynamiek in de Delta.

 - Koesteren en maximaal beschermen van de dynamiek in de Voordelta
 - Kier Haringvlietsluizen maximaal inzetten voor meer biodiversiteit, binnen de grenzen van de zoetwatervoorziening.
 - Gedempt getijde in de Grevelingen
 - Nieuwe Buitendijkse Natuur, bijvoorbeeld Leenherenpolder.
 - Verbeteropgaven Natura 2000-gebieden realiseren.
 - Dynamisch kustbeheer
 - Kreekherstel, kwaliteitsverbetering gorzen en grinden en vismigratie, bijvoorbeeld RCE-project Historische kreken Goeree-Overflakkee, Van Kreek tot Kraan (Pierhilse Gat), gorzen langs het Spui en Rivier als Getijdenpark.
 - Verbeteren van de leefgebieden voor weide- en akkervogels binnen- en buitendijks.
 - Verbeteren waterkwaliteit (Schoon Haringvliet, Schone Delta).
 - Zo nodig aanpassen van de natuurdoeltypen, ten gevolge van klimaatverandering en meer getijde of zoutinvloeden.

- Kansrijke gebieden aan te wijzen waar economische ontwikkelingen (w.o. energielandschappen) de ecologische kwaliteiten versterken.
- Ruimtelijke bescherming van landschappelijke kwaliteiten en cultuurhistorische waarden verbeteren, zodanig dat ook bij functieveranderingen de kwaliteit van het landschap er niet onder lijdt.
- Zicht op effectief en efficiënt beheer (life cycle costing).

2.3 Oostelijk weide- en plassengebied

Het gebied maakt deel uit van het Groene Hart, een landelijk gebied, ingeklemd te midden van de Randstad. Het gebied kenmerkt zich door een afwisseling van weidegebieden, gedomineerd door melkveehouderij en in mindere mate akkerbouw. Rond Boskoop is de sierteelt de dominante functie ('Greenport Boskoop').

In het gebied liggen een aantal stedelijke kernen te weten Alphen aan den Rijn, Waddinxveen-Boskoop, Gouda, Woerden² en Gorinchem met het bijbehorende stedelijke vraagstukken. Het gebied is aan de zuidkant sterk verbonden met de Drechtsteden. Vanuit zowel het metropoolgebied als vanuit de kernen binnen het gebied is toenemende verstedelijkingsdruk waarneembaar.

Aan de noordkant bevinden zich een aantal grote plassencomplexen, ontstaan door vervening. Deze plassen vervullen thans functies voor natuur en biodiversiteit en voor de (water-)recreatie.

Een groot deel van het gebied, met name de diepere veenweiden, heeft te maken met een irreversibele bodemdaling als gevolg van de oxidatie van veen. Omdat dit een substantiële bron is van broeikasgasemissies is dit geagendeerd aan de klimaattafels.

Door en langs het gebied lopen grote rivieren de Lek en de Merwede. Kleinere rivieren zijn de Hollandse IJssel, de Oude Rijn en de Gouwe.

1. Verduurzamen landbouw

De landbouw in het Oostelijk Weide- en Plassengebied is de drager van het landschap. De agrarische sector³ zal daarom samen met andere betrokken belangenorganisaties in voldoende mate tot hun recht moeten komen bij het sluiten van coalities. Uit ervaring zien we dat samenwerking in de deelgebieden c.q. polders tussen agrariërs constructieve en creatieve oplossingen sneller nabij brengt. De overheden steken daarom de hand uit om de sector in deze agrarische omschakeling bij te staan, o.a. door het beschikbaar stellen van een 'instrumentenkoffer'.

- **De reductie van broeikasgassen**

in diepe veenweide gebieden vraagt snel handelen. Daarom starten we al in 2019 een verkenning welke gebieden de meeste kansen bieden voor en versnelde afname van CO₂ emissies en bodemdaling op basis van het watersysteem in combinatie met biodiversiteit en waterrecreatie. Opgaven zijn:

- Bodemdaling terugdringen en bijdragen aan doelstelling uit Klimaatakkoord voor reductie CO₂ uit veenweide (die doelstelling is vooralsnog bepaald op 20% reductie in 2030 en 95% afname in 2050). Onderwaterdrainage kan daarbij een hulpmiddel zijn in een transitie naar nattere bedrijfsomstandigheden en bijpassen grondgebruik, zoals natte teelten, bedrijfssystemen of verdienmodellen.

² Hoewel Woerden in de provincie Utrecht ligt kan het geografisch en functioneel niet los gezien worden van het oostelijk weiden- en plassengebied van Zuid-Holland

³ Zie hiervoor ook het hoofdstuk rond het thema verduurzamen landbouw

- Aanwijzen van gebieden die kansrijk zijn voor biodiversiteit om in de eerste fase te vernatten (zie hiervoor de kaart bij het onderdeel *Vaart maken in 2019*, in het bijzonder in het erfgoedgebied van de Oude Hollandse Waterlinie).
 - Toekomstbestendig landschap innovatief ontwerpen met partners.
 - Energietransitie: kansenkaart en beschermingskaart voor erfgoed, cultuur en natuur.
- De landbouw slaat de weg in naar een adaptieve bedrijfsvoering. **De lopende duurzame innovaties en proeftuinen, kennisontwikkeling en nieuwe samenwerkingsverbanden** met gevestigde partijen uit de keten voor de verduurzaming van de landbouw- en voedselketen door sluiten kringlopen, regionale voedselketens en verdienmodellen biodiversiteit zetten we door:
 - Gericht op het inzetten van de kracht van natuur en veenweidenmilieu in de bedrijfsvoering.
 - Meer benutten van ecosysteemdiensten.
 - Met oog voor de sociaal-economische structuur door o.a. methode 'Common Land'⁴.
 - Met oog op kansen voor recreatie en toerisme en kleinschalige verblijfsarrangementen (bv B&B).
 - We maken een **plan startklaar om de onderling verbonden biodiversiteit en biomassa aan insecten in het veengebied te vergroten**. Het recente icoonsoortenbeleid, de bijenlandschappen en het actieplan boerenlandvogels vormen daar onderdeel van. Naast gerichte investeringen, realisatie NNN en participatieprojecten werken we ook aan het verbinden van natuurdoelen met de agrarische economie door natuurinclusieve bedrijfsvoering aan te jagen door:

Verkenning naar de mogelijkheden van natuurinclusieve landbouw en de uitvoering van 2 pilots natuurinclusieve landbouw:

- Actievere rol voor agrariërs bij een duurzamer beheer van natuur en landschap.
- Collectieven "Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer" benutten om de volgende stap te zetten richting een meer natuurinclusieve landbouw.
- Aanwijzen weidevogelkerngebieden en versterken door vernatting en natuurvriendelijk beheer.
- Inzetten van PZH grond voor bloemrijke graslanden en weidevogelbeheer.

Hierbij betrekken we ook het concept van een agrarische emissieloze natuurmantel rond natuurgebieden.

- Landbouw in de natuurmantel moet niet langer milieudruk zetten op aangrenzende natuurgebieden (NNN/N2000).
- Stikstof uitstoot en andere emissies nabij de natuurgebieden minimaliseren tot een acceptabel emissie niveau.
- Agrariërs krijgen een rol bij het beheren van dergelijke natuurmantels.

⁴ Zie <https://www.commonland.com/en> of <https://www.youtube.com/watch?v=6KbqLh2oDbo&feature=youtu.be>

2. Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur

In 2019 starten we met drie pilots zoals beschreven in de gebiedsagenda groene metropool om te leren hoe we het meest effectief kunnen bijdragen aan een rijke groen blauwe leefomgeving in het stedelijk landschap. Op basis van deze ervaringen en een verkenning naar de kansrijke locaties voor groenblauw zullen we ons vanaf 2020 meer gaan richten op andere verstedelijkingslocaties, o.m. in het Oostelijk Weide en Plassengebied.

Dan zullen we voor het Oostelijk Weide en Plassengebied uitwerken hoe stad en land wederkerig verbonden kunnen worden.

- De steden Alphen aan de Rijn, Gouda, Waddinxveen-Boskoop, en Gorinchem⁵ bieden waarschijnlijk de beste kansen:
 - Groenblauw stramien voor verstedelijking en binnenstedelijke verdichting aan de voorkant van het verstedelijkingsproces te borgen op basis van de nog te ontwikkelen 'scorekaart groen blauw'.
 - Klimaatadaptiestrategie: Betere en effectievere groen- en waterstructuren als oplossing voor een gezonde stad.
 - Stimuleren van effectieve/snelle verbindingen van en naar het buitengebied; meer focus op andere verkeersmodaliteiten (verkeer over water, elektrisch fietsen).
 - Verhogen van de landschappelijke waarden, direct grenzend aan de stad in casu niet verstedelijkte zones; stadsranden kwalitatief versterken met biodiversiteit, recreatie en streekeigen voedsel of combinaties (bv 'voedselbossen').
 - Bevorderen van landbouwactiviteiten nabij de stad, gericht op de stad.
 - Vrijkomende grond en agrarische bebouwing nabij de stad ook benutten voor hoogwaardig wonen & groen ('gentrificatie' van het buitengebied); nieuwe plattelandsbewoners krijgen een actieve rol, samen met de agrariërs, in het duurzaam beheer van grond en landschap.
- Voor de aanliggende steden in het Groene Metropoolgebied
 - Verbinding Stad-Land ontwikkelen met de stad-landverbindingen (wederkerigheid); recreatie, toerisme, biodiversiteit, voedsel, stedelijke voorzieningen, woon-werkrelaties.
 - Grootstedelijk gebied wordt, nog meer dan nu, een behoeftesteller aan dit landelijke gebied, bijvoorbeeld als uitloop en recreatiezone, en is tegelijkertijd een serieuze markt voor producten en diensten uit het gebied.

⁵ Voor de binnenstedelijke problematiek ligt Woerden buiten de invloedssfeer van Zuid-Holland, maar is vooral behoeftesteller in het buitengebied aan de westkant, dus in de provincie Zuid-Holland.

3. Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland

- Water DNA van Zuid Holland versterken

Water is het verbindende element in Zuid Holland

- Klimaatbestendig en veilig watersysteem, mede gericht op een duurzame zoetwatervoorziening.
- Water/oeverbiodiversiteit en waterkwaliteit duurzaam verbeteren.
- Personenvervoer en recreatie over water versterken.
- Vergroten biodiversiteit regionale keringen.

We starten in 2019 met het ontwikkelen van een impulsprogramma voor waterrecreatie.

Waterrecreatie in het noordelijk plassengebied en Midden Holland krijgen hierbij prioriteit.

We gaan verkennen hoe we:

- met het opheffen van barrières en het aanleggen van ontbrekende verbindingen het netwerk robuuster maken (zoals de opening van de westelijke tak van het 'Rondje Rijn en IJssel).
- meerdaags varen (m.n. voor sloepen en kano's) kunnen bevorderen, door bijv. het ontwikkelen van innovatieve overnachtingsmogelijkheden, zoals 'duurzame dobberhuisjes'.
- de digitale vindbaarheid kan vergroten; o.a. via Routebureau.

- Routebureau in oprichting

Wandelen en fietsen is in Zuid Holland redelijk op orde. Daarom willen we de partners gezamenlijk verantwoording geven in een routebureau:

- Vooral aandacht voor instandhouding van het netwerk.
- Initiëren van oplossingen voor kleine knelpunten, zoals de aansluiting van Goverwelle aan de Korte Haastrechtse Tiendweg (wandelen).
- Digitale vindbaarheid vergroten.

- Het Oostelijk Weide- en Plassengebied kent toeristische iconen, waarvoor we het huidige beleid doorontwikkelen:

- De erfgoedlijn 'Oude Hollandse Waterlinie', o.a. in het gebied Lange Weide, bij Fort Wierickeschans en Gorinchem/Vestingdriehoek.
- De Nieuwkoopse en Reeuwijkse Plassen als recreatieve bestemming.
- Cultuurhistorisch landschap zichtbaar maken en beleefbaar maken zoals bijv. Veenweidennatuur in de Krimpenerwaard (meest authentieke veenweidelandschap in het Groene Hart) en de donken in de Alblasserwaard.
- Groene Hart als merk internationaal vermarkten.
 - Voor de lopende initiatieven in het Groene Hart zullen de partners RGBL-deals sluiten.
 - Groene Cirkel Kaas, Cheese Valley en Kaasexperience in Bleskensgraaf als kans voor de gehele zuivelketen; de partners zoeken naar kansen voor andere Groene Cirkels in het gebied.
- Problematiek van overbelaste toeristisch-recreatieve hotspots, zoals Werelderfgoed Kinderdijk zal worden aangepakt, o.a. door verduurzaming en spreiding van het toerisme over het gebied en realiseren van meerdaagse (kleinschalig) verblijfsmogelijkheden.

4. NatuurRijk Zuid Holland

- Het afgesproken Natuurnetwerk Nederland zal in 2027 voltooid zijn.
 - Natuurontwikkeling (NNN) in de Krimpenerwaard (2250ha) en Gouwe-Wiericke (825ha) is in 2021 gereed.
 - Natuurontwikkeling in beide gebieden wordt gerealiseerd met agrariërs via zogenoemde 'zelfrealisatie'; met een instrumentenkoffer worden zij hierbij geholpen; uitvoering ligt bij de stuurgroepen Krimpenerwaard en Gouwe-Wiericke.
 - 25 km van totaal 50 km ecologische/recreatieve verbindingen wordt in de periode tot 2023 gerealiseerd, met name in de Alblasserwaard.
- In 2019 richten we ons vooral op meer biodiversiteit in combinatie met o.m. de landbouw, waterrecreatie, klimaatopgaven en drinkwaterwinning.
 - We maken in 2019 een plan van aanpak beschermen nieuwe waterwingebieden uitvoeringsgereed.
De drie locaties voor nieuwe waterwinning gaan we juridisch beschermen in combinatie met functieverandering naar natuur. Zie kaart bij 'vaart maken in 2019'.
 - Voor de verkenning CO₂-reductie en waterrecreatie hebben we eerder geschreven.
- Vanaf 2019 willen onze partners met ons bestaande natuur en recreatiegebieden robuuster maken:
 - Vergroten economische ontwikkelruimte (PAS) door investeren in natuur; stikstof problematiek door de landbouw rond de Nieuwkoopse en Reeuwijkse Plassen oplossen.
 - Icoonsoorten actief stimuleren voor meer beleefbare biodiversiteit, vergroten natuurbeleving en betrokkenheid door educatie, vooral ook in recreatiegebieden.
 - Verbeteren van de toegankelijkheid van het natuurgebied.
 - Verbreden rol recreatiegebieden van het recreatieschap Groenalliantie Midden-Holland.
 - Oevers en water als natuurkwaliteit uitbouwen (o.m. gericht op de KRW).
 - Collectieven "Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer" (Anlb) benutten om de volgende stap te zetten richting een meer natuurinclusieve landbouw.
 - Aanwijzen weidevogelkerngebieden en versterken door vernatting en natuurvriendelijk beheer.
 - Na 2020 meer aandacht voor het verbinden van de grotere natuurkernen.

2.4 Groene metropool

De Groene Metropool omvat het meest verstedelijkte gebied van Zuid-Holland. Naast het kust-, veen- en deltalandschap noemen we dit gebied ook wel het 'vierde landschap'. Globaal omvat het Rijnmond, Drechtsteden, Regio Haaglanden en de Leidse regio.

In de Groene Metropool staan we aan de vooravond van grootschalige veranderingen met een grote impact op de groenblauwe kwaliteiten van het landschap. In 2019 verkennen we per transitie-opgave de impact en kansen voor de groenblauwe leefomgeving en doen een aanzet voor een strategie.

- Landschap en verstedelijking
- Landschap en klimaat
- Landschap en transitie landbouw
- Landschap en energietransitie

De grote opgaven waar de Provincie Zuid-Holland in de periode 2019-2023 primair fors op wil inzetten zijn:

1. Verduurzamen landbouw

De landbouw in de Groene Metropool is zeer divers, van voedselbossen tot energieplantages, zeeboerderijen en zoet/zilte voedsel-eilanden. Stedelingen zijn nauw betrokken bij de consumptie en productie van het voedsel uit gebieden. Kringlopen binnen het stedelijk landschap zijn zoveel mogelijk gesloten (o.a. Midden-Delfland). Duin, Horst en Weide heeft zich ontwikkeld als het meest innovatieve stadslandgoed van de Metropool. Voorne-Putten kenmerkt zich door de grote afwisseling van agrarische cultuurlandschappen, met variatie van nieuwe en oude teelten en een fijnmazige landschapsstructuur. De Leidse Regio heeft goede ervaring met de aanpak van Groene Cirkels waarin ondernemers zelf in gesprek gaan over veranderingen in hun sector.

Voedselproductie in de stad is een interessante uitdaging voor de relatie tussen stad, landschap en voedsel. Met aansprekende stadslandbouw initiatieven is het thema voedsel bovendien interessant als sociale opgave en leent het zich goed voor branding van de regio. We willen naar voedselcoöperaties waarbij een community van inwoners de keuze maakt eigenaar te zijn van de land- en tuinbouwproductie, bijvoorbeeld volgens het model van Herenboeren. We streven naar urbane agroparken met duurzame circulaire land- en tuinbouw, korte afzetketens en regionale voedselproductie, dooraderd met vormen van verantwoorde recreatie. In de stadsranden, die nu al veel groene ruimtes hebben, is deze vernieuwing mogelijk. We hebben meer initiatieven en ondernemers nodig die de vernieuwende landschappen helpen vormgeven; inclusieve beleefbare agro ecologische voorbeeldbedrijven. Voorbeelden die navolging verdienen zijn Boeren-voor-natuur Hoeve Biesland te Delfgauw, Beleefboerderij 't Geertje te Zoeterwoude en Voedselbos Vlaardingen.

2. Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur

De enorme bouwopgave van circa 240.000 woningen grijpen we aan om de stedelijke leefomgeving leefbaar, gezond, klimaatbestendig en groen te maken. Integrale ontwikkeling en realisatie van de groenblauwe structuren uit het advies Landschapspark Zuidvleugel, inclusief behoud en kwaliteitsontwikkeling van de (open) landschappen. In dit 'vierde landschap' zijn de groenblauwe structuren, die tot diep in de stad doordringen, een belangrijke drager voor integrale kwaliteitsontwikkeling waar ook de klimaatopgave, biodiversiteit, erfgoed en de potentie van waterrecreatie worden meegekoppeld. Het totaal moet in dit stedelijke gebied een belangrijke bijdrage leveren aan de leefomgeving, de gezondheid en het economisch vestigingsklimaat.

De provincie richt zich op de regioprojecten binnen het Landschapspark Zuidvleugel en zoekt in de realisatie de samenwerking met bestaande of nog te vormen coalities die in deze corridors locaties (integraal) willen ontwikkelen ('kralen in de ketting').

In het deel 'Transitie naar een groen en waterrijk stedelijk landschap en infrastructuur' is o.a. als resultaat benoemd dat we uit de verschillende kansrijke verstedelijkingslocaties met de steden pilotlocaties selecteren waar we op korte termijn uitproberen hoe we meer groenverbindingen, water, klimaat, erfgoed en biodiversiteit kunnen integreren in de stad.

Voor de provincie ligt in 2019 de eerste prioriteit bij de uitwerking van de volgende regioprojecten:

- Oude Rijnzone, met name westelijke Oude Rijnzone tussen Katwijk – Leiden Bio Science Park (mogelijke pilotlocatie: Valkenburg).
- Rivier als getijdenpark tussen Nieuwe Waterweg – Drechtsteden
- Schie-Vlietzone, met name de Schiezone tussen Rotterdam – Delft (mogelijke pilotlocatie: Schieoevers bij Delft).

Voor deze regioprojecten maken we een streefbeeld (op hoofdlijnen) dat als basis kan dienen voor een integraal (en groenblauw) ontwerp per pilotlocatie. In 2019 willen we deze drie pilots uitvoeringsgereed maken.

De tools die we hierbij gebruiken zijn onder meer:

- verkenning kansrijke locaties,
- programma's van eisen voor icoonsoorten en biodiversiteit
- groenblauwe scorekaart
- Ontwerpend verkennen

Versterken ruimtelijke en ecologische kwaliteit stadsranden

In 2019 bereiden we ons in ieder geval voor om groenblauwe criteria toe te voegen aan het ruimtelijke kwaliteitskader van het omgevingsbeleid van de provincie.

De stadsranden maken onderdeel uit van de groenblauwe structuren. Maar ze verdienen extra aandacht omdat ze onder grote druk staan als gevolg van verstedelijking en mobiliteit. Voor de gebiedsagenda is belangrijk te benoemen dat de traditionele verdeling 'binnen en buiten de bebouwde kom' niet leidt tot een strijd om het eigenaarschap van de stadsrand waarin de 'stedelijke ontwikkeling' de boventoon voert.

Indien een stedelijke ontwikkeling in de stadsrand aantoonbaar van meerwaarde is voor de hoofdstructuur van het landschapspark Zuidvleugel kan deze onder strikte voorwaarden ontwikkeld worden. Bijvoorbeeld wanneer een groenblauwe wig in verbinding met de groenblauwe buitengebieden tot stand komt (zie bv. de ‘Tuin van Holland’ van Holland-Rijnland). Mogelijk in aansluiting op de provinciale erfgoedlijnen.

De provincie wil collectief eigenaarschap van de stadsrand bevorderen en kan bij kwaliteitsdiscussies data, kennis en voorbeelden aanleveren (zoals de stadsrandenatlas) om tot weloverwogen besluiten te komen waar en hoe stadsranden kunnen worden verbeterd. Hiervoor zal de te ontwikkelen groenblauwe scorekaart een belangrijk instrument worden om een heldere integrale afweging te kunnen maken.

We willen daarbij ook de participatiegraad en eigenaarschap vergroten van bedrijven, inwoners, en vrijwilligers. We faciliteren en stimuleren binnenstedelijke groenblauw innovaties en effectieve coalities die het uitvoeren (bijvoorbeeld groenblauwe schoolpleinen, stadslandbouw, tiny forests, vergroening bedrijventerreinen). Binnen en tussen steden zijn robuuste klimaatparken, zoals op IJsselmonde, ontwikkeld. Ook landbouwbedrijven kunnen onderdeel zijn van het recreatief- en gezondheidsaanbod van de stad zoals zorgboerderijen en ‘Het Geertje’ (Zoeterwoude).

De succesformule van bijenlandschappen willen we zeker in stadsranden uitrollen:

- 50% meer biodiversiteit aan insecten (en meer biomassa aan insecten).
- Meer recreatief beleefbare bermen, parken en persceelranden.
- Tijdelijke natuur en groen op bedrijfsterreinen.

Gebiedskwaliteit verbeteren bij infrastructurele projecten van de provincie, waaronder Groene Cirkel “Groene Boog” Rotterdam A16

We willen bij grote infrastructurele projecten (nieuwe en aanpassingen) de integrale gebiedskwaliteit verbeteren.

Bijvoorbeeld: Om de bereikbaarheid en de leefbaarheid van de regio Rotterdam te vergroten, legt Rijkswaterstaat een nieuwe snelweg aan: de A16 Rotterdam. De weg komt aan de noordostrand van Rotterdam te liggen en krijgt aansluitingen bij de N471 en de Ankie Verbeek-Ohrlaan en het Terbregseplein. De weg loopt door het Lage Bergse Bos heen, hier legt Rijkswaterstaat een half verdiepte landtunnel aan. In dit project worden de nieuwste inzichten op het gebied van leefbaarheid en duurzaamheid in de praktijk gebracht. De ecologische en recreatieve kwaliteiten van de omgeving zullen netto groter worden na het aanleggen van de weg. De weg zal ook energieneutraal zijn.

3. Aantrekkelijk en gezond verbinden in een waterrijk Zuid-Holland

Robuust Metropolitain Fietsnetwerk

Bereikbaarheid van de groenblauwe leefomgeving kan, mits slim gecombineerd, ook bijdragen aan het mobiliteitsprobleem. Immers een aantrekkelijke route voor het weekend is door de week een goede route om van en naar het werk te komen.

Een ‘quick-win’ is het combineren van verschillende concepten van fietsroutes – snelfietsroutes, Hollandse Banen, recreatieve routes – op verschillende schaalniveaus – gemeente, provincie, Landschapstafels, MRDH – tot een samenhangend systeem voor de groene metropool. Waarin gedeelde knelpunten gezamenlijk worden geprioriteerd en (kwalitatieve) ontwikkeling van routes op

elkaar worden afgestemd. Meer synergie van de gezamenlijke inspanningen en budgetten moeten leiden tot één robuust netwerk, dat niet alleen de recreatie dient, maar ook de mobiliteit tussen de steden door autoweg en OV kan ontlasten.

Dit doen we door:

- De routenetwerken in één (GIS)systeem te plaatsen.
- Gezamenlijke analyse te maken van hoe deze netwerken elkaar kunnen versterken en waar gedeelde knelpunten of ontbrekende schakels zijn te benoemen.
- De (kwaliteits)ontwikkeling te koppelen aan de groenblauwe corridor.
- Gezamenlijk te prioriteren.
- Uit te voeren via de verschillende (bestaande) programma's.

Water DNA van Zuid Holland versterken

Voor 2019 richten we ons primair op het Hof van Delfland.

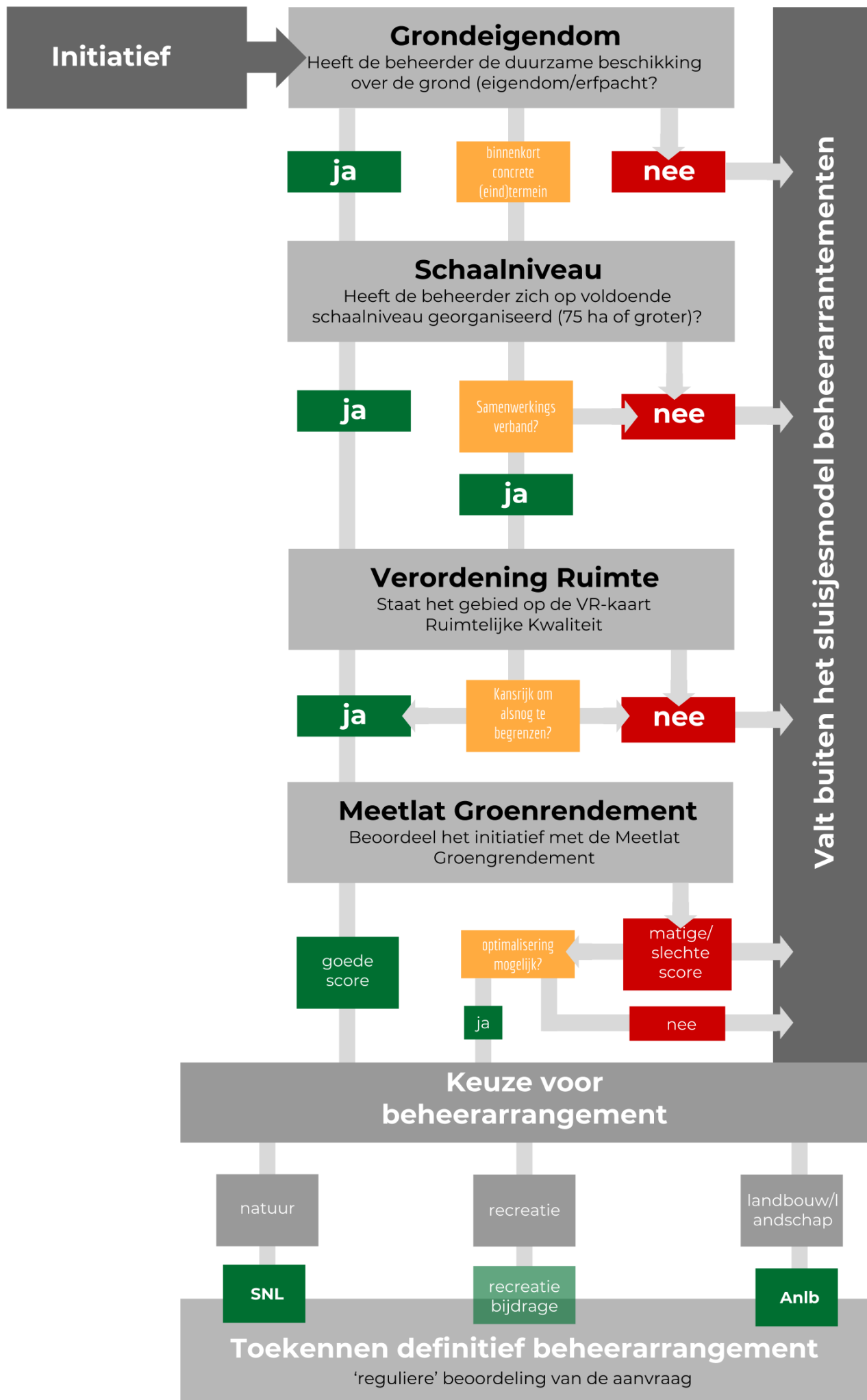
In het metropolitaanse gebied zijn de groenblauwe corridors onderdeel van een netwerk van historische waterlopen en vaarwegen. Biodiversiteit, recreatie en toerisme kunnen hieraan een extra kwaliteit toevoegen. Het gaat dan niet alleen om de fysieke verbindingen, maar ook maatregelen en investeringen die de beleving versterken en dit te koppelen met biodiversiteit, cultureel erfgoed en toerisme (Ode aan het Landschap). Een nieuw concept met potentie is: 'Blauwe Cirkels' Op termijn na 2020: Binnen dit gebied is het initiatief Erasmusverbinding (Den Haag-Westland) een interessante ontwikkeling, alsmede Rotte-Rijn-Vliet. Beide worden niet als 'sec' vaarverbinding opgepakt, maar als integrale ontwikkeling.

4. NatuurRijk Zuid Holland

De grootste kansen voor meer biodiversiteit in deze regio liggen in de binnenstedelijke transformatiegebieden (zie 2). Daarnaast blijven we de belangrijke binnen- en buitenlandschappen van het landschapspark beschermen, beheren en doorontwikkelen. In dit gebied is de natuur zeer robuust langs rivieren en riviermondingen van de Delta. Aan weerszijden van de Nieuwe Waterweg, Nieuwe Maas en ook de Oude Maas worden getijdenparken ontwikkeld. De kust verandert in een dynamisch landschap met natuurlijke gradiënten. In het gebied rond Leiden liggen veel kansen om bloemrijke plekken in het landschap te verbinden met bermen en gebieden in de stad (programma Bijenlandschap).

Door de participatiegraad te vergroten wordt de kennis, het eigenaarschap en het draagvlak voor de bestaande biodiversiteit sterker. Door de participatiegraad te vergroten wordt de kennis, het eigenaarschap en het draagvlak voor de bestaande biodiversiteit sterker.

3 Sluisjesmodel Beheerarrangementen

een toelichting

Afwegingssystematiek om tot het optimale beheerarrangement te komen.

Grondeigendom: heeft de beheerder de duurzame beschikking over de grond?

Voorwaarde voor een provinciale structurele beheerbijdrage is dat de beheerder duurzaam beschikt over de grond. Hiermee wordt in principe bedoeld eigendom en erfpacht; bij agrarisch natuurbeheer betreft het ook (geliberaliseerde) pacht. Beheerders die niet over de grond beschikken, maar binnen een bepaalde termijn wel, wordt gevraagd om zelf sluitende afspraken te maken over de termijn waarop de grond verkregen kan worden. De provincie kan eventueel besluiten om tot die termijn een tijdelijke maatwerkafpraak te maken.

Schaalniveau: heeft de beheerder zich op een voldoende schaalniveau georganiseerd?

Uit oogpunt van effectiviteit en efficiency wil de provincie alleen kleine beheerders ondersteunen als die zich organiseren in een samenwerkingsverband. Beheerders met een te beheren areaal dat kleiner is dan 75 ha, wordt gevraagd om aan te sluiten bij een samenwerkingsverband.

Verordening Ruimte: valt het initiatief binnen de begrenzing ruimtelijke kwaliteit?

Provinciale Staten hebben in de Verordening Ruimte gebieden met ruimtelijke kwaliteit op kaart begrensd ([kaart 7 ruimtelijke kwaliteit](#)). Dit betreft NNN, openbare recreatiegebieden 'algemeen', recreatiegebieden rond de stad, groene buffers, kroonjuwelen cultureel erfgoed en belangrijke weidevogelgebieden. Gebieden die op deze kaart staan, kennen een provinciaal belang en worden ruimtelijk beschermd. Alleen deze gebieden komen in aanmerking voor een structurele beheerbijdrage in de vorm van een arrangement. Initiatieven die hierbinnen vallen of die zo kansrijk zijn dat de provincie bereid is om de begrenzing ruimtelijke kwaliteit aan te passen, kunnen door.

Meetlat Groenrendement

Beoordeel het initiatief met behulp van de Meetlat Groenrendement (MGR; nog door te ontwikkelen), zodat een gedragen beeld ontstaat van de aard van het initiatief. Voldoende en goed scorende initiatieven kunnen door. De provincie kan besluiten de initiatiefnemer te vragen om matig of slecht scorende initiatieven met een wettelijke verplichting zoals N2000, (recreatief) te optimaliseren.

Keuze: past het initiatief het meest bij NNN, recreatie of (open agrarisch) landschap?

Op basis van de informatie uit de MGR-beoordeling kan al een eerste indruk worden verkregen. Verdere hulpvragen zijn: waar sluit het op aan? Welke functie moet het hebben? Is het ontwikkelen van verdien capaciteit gewenst? Is er sprake van een wettelijke verplichting (biodiversiteit)? Afhankelijk van het antwoord kan het initiatief door naar het definitieve beheerarrangement (SNL, Anlb of recreatiebijdrage).

Toekennen definitieve beheerarrangement

Dit betreft de 'reguliere' beoordeling van de aanvraag. De provincie stelt bepaalde regels aan doelgroep, aanvraagvereisten en ook aan welke gebieden wel en niet worden opengesteld. Aanvragers van SNL en Anlb dienen gecertificeerd te zijn als natuurbeheerder respectievelijk agrarisch natuurbeheerder.

Rollen en verantwoordelijkheden	
Initiatiefnemer	Accountmanager provincie
• Eigendom regelen • Aansluiting bij samenwerkingsverband indien <75 ha. • Optimalisering n.a.v. de MGR-beoordeling. • Certificering	• Toets VR, schaalniveau en eigendomssituatie. • Eventueel in gang zetten herbegrenzing VR-kaart. • Organiseren MGR-beoordeling • Terugkoppeling aan initiatiefnemer